

LEX FALCIDIA
ÉS
QUARTA FALCIDIA.

ÉRTEKEZÉS A PANDEKTA-JOG KÖRÉBŐL.

IRTA

RENTMEISTER ANTAL

KIRÁLYI AKAD. JOGTANÁR POZSONYBAN.

== Ára 70 kr. ==

BUDAPEST, 1888.

KIADJA A M. TUD. AKADÉMIA.

M. ACADEMIA'
KÖNYVTÁRA

LEX FALCIDIA
ÉS
QUARTA FALCIDIA.

ÉRTEKEZÉS A PANDEKTA-JOG KÖRÉBŐL.

IRTA

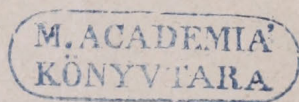
RENTMEISTER ANTAL

KIRÁLYI AKAD. JOGTANÁR POZSONYBAN.

BUDAPEST, 1888.

KIADJA A M. TUD. AKADÉMIA.

ELŐSZÓ.

Jelen értekezésem oly tárggyal foglalkozik, melyet közönségesen úgy szoktak tekinteni, mint a jogtudomány egyik legkönnyebb kérdését. Az ilyen felfogásnak hódolni s azt nagyjában igazolni látszanak magok az alaposságáról méltán dicsért német szakirodalom némely kitünőbb művei is, melyek még sejtetni is alig tudják a jogtani elmélet ezen részének rendkívüli érdekességét, sok tekintetben gyakorlatilag még manap is jelentős voltát. A római jogot az ő lángeszű conceptiói alapján egészben véve is úgy tiszteljük és csodáljuk, mint a legbehatóbb részletesség példaképét, a szövevényes jogesetekben és találó megoldásokban páratlanul gazdag örökséget. Ezen ókori jog országában ritka vidék az, melyen ahhoz fogható kép tárulna fel előttünk, minőt a r. jogtudósok által a quarta Falcidia körül a jogesetek ezernyi constellatiói szerint megállított tételek nyújtanak. Oly ügyes elemezést, finom különböztetést és elmés felfogást találunk itt, mely tekintve a megoldott kérdésekben rejlő számos nehézséget, bámulatra ragadja a szakértőt, ki a jogtudománynak e téren való alkotásaihoz hasonló valamit meg lehet az egész r. jog rendszerében hiába keresne.

Utalnom kell itt egy másik körülményre is, mely nekem buzdításul szolgált jelen értekezésem megírására. Sehol nem látszik ki ugyanis oly szépen és világosan; a törvénykönyvek semelyik szakasza nem tünteti fel tisztábban azt a különös, másutt talán soha nem létezett viszonyt, mely a törvényhozás és jogtudomány között a római birodalomban fennállott, mint épen ama helyek a jogtudósok munkáiból, a hol ezek a lex Falcidia magyarázatával foglalkoznak s a quartának kiszámítását mutogatják. Ha röviden és általánosan abban lehet megállítani e viszony természetét: hogy Rómában a törvényhozás mellett a törvénytudománynak is volt egyenes és

közvetlen jogalkotásra való hivatása, tekintélyét e részben állami külső intézmények is támogatták, — de azért ezt a definitiót szemben azokkal, a miket a *lex Falcidia* magyarázatának szánt czímében a pandektáknak olvasunk, nem elég kifejezőnek kell tartanunk, a mennyiben az ott szereplő jogtudósok »remekelése« a tudomány hatalmát még sokkal kedvezőbb színben állítja szemeink elé, mint a hogy azt a közönséges felfogás szerint gyaníthatjuk. A ki azon az idézett czímen figyelmesen végig megyen, nem lehet, hogy olvasás közben örömmel el ne teljék, midőn látja: magasröptű szárnyalásában mint emelkedik a tudomány merész biztossággal oly régiókba, honnan visszapillantva, miként léghajós alatt a föld parányiséga, ama törvények nyoma is eltűnik, melyek talajáról vette volt kiindulását.

Igaz ugyan, hogy, ha megérteni és méltatni akarjuk a tudomány ezen valóságos diadalát, érteni is kell hozzá; érteni t. i. azon mesterséghez: a r. jogászok műveleteiben kitálatni azt, a mi mindegyikének a törvény szavai és tartalmától független önálló alkotása, saját conceptiójának eredménye, melyben sokszor a fejtegetés tárgyául szolgált törvényre ráismerni már nem lehet; s kivált ebben az általam felvett materiában annyira szabadon dolgoznak a jogászok. Az a kevés egy pár törvénytétel, rövidke néhány sorból álló tartalmával, mely itt egyedüli támasza és fogantyúja lehetne a tudománynak, némi tekintetben inkább mint a szabatos jogászai gondolkodásnak a jogesetek találó elbírálásában akadályos bizonyúl be, melyet előbb elhárítani, elmés fordulattal, czáfoló példaesettel ügyesen félreszorítani kell, hogy a szemléleti elemzés szabadon haladhasson a maga útjain. — Szóval, a quarta *Falcidia* vizsgálata a pandekták olyan félrébb eső, de érdekes tája, a honnan sok nagybecsű *digesta*-töredék világító fényében egy pillantást vethetünk a magába visszavonult jogtudomány műhelyének legrejtettebb zugaiba. Nagy művészi munkánál lepjük meg itt a jogtudósokat: módszeröket, mesterfogásaikat szemeinkkel látjuk, a kész munka legfinomabb vonásait csodálhatjuk.

Erről egy megközelítőleg hű képet nyújtani azok hasznára, kik a pandektajog mélyebb tanulmányában még avatatlanok; azt a látványt, a mit vizsgáló szemeim előtt feltűnt, a mennyire tölem kitelik, finomabb árnyalataiban is ecsetelni, volt célja e vállalatomnak, mely e szerint csak kísérlet akar lenni és próbálkozás, hogy megmutassam vele: mi módon kellene hazai jogirodalmunkban a pandektajogot cultiválni, hogy a római jog tanításának üdvös sikere és joggyakorlatunkban látszatja lehessen. Mert jóllehet hasonló kísérletek szaklap-

jaink által közzétett némely dolgozatokban nem hiányoznak is; de azért még mindig messze járunk attól, hogy az összes pandektajog ilyen szerrel leendő feldolgozásához kötött reményünk megvalósuljon.

Az alaposabb kiképzésnek a főbb jogi tanszakmákban, ennek nyomán pedig terjedelmesebb, a tárgyak mélyére ható pandekta-irodalomnak lendületet adni csak az által fogunk, ha meghonosítjuk és a siker kellő garantiájával szervezni fogjuk az oly fajta előadásokat, minők a practicumok, privat collegiumok, repetitoriumok és seminariumok.

Nem lehet ugyanezért nem helyeselnem s egész meggyőződéssel hozzá nem járulnom ama jeles fiatal tudósunknak egy szaklapunkban közzétett ide szóló javaslatához, melyet a budapesti királyi egyetemen a r. jognak egyik nagyérdemű tanára is, dr. Vécsey Tamás, saját szavának súlyával és szakavatott tollának tekintélyével támogatott. (Lásd a Jogtudományi Közlöny 1884. évi 4., 6., 8., 11., 20. számait.)

A lex Falcidia története és dogmatikai ismertetése.

Negyven évvel a keresztény időszámítás kezdete előtt, avagy a 714-iki esztendőben a város építése után P. Falcidius néptribun javaslatára egy végzésben (*plebiscitum*) állapodott meg a római köznép, melynek kevés, néhány mondatból álló eredeti szövegét, szó szerint való latinságát *lex Falcidia* néven mai napig fentartotta Justinianus császár nagy törvénycompilációja. Igen sajátoszerű jogi fejlődésnek eredménye volt ez az igénytelennek látszó törvénczikk. A mai jogtudomány pedig, midőn a r. jog történeti múltját vizsgálja s fontolgatja annak mostani érvényét, hasznavehetőségét és becsét, készségesen meghajol ama mély felfogás és gyakorlatilag megpróbált nagy bölcsesség láttára, mely a sok, jelesnél jelesebb római jogtudósnak a szóban forgó törvény magyarázatára s alkalmazására vonatkozó műveiből kisugárzik.

A mi azon irodalmi segédeszközöket illeti, melyekre jelen értekezésem kiállításában támaszkodtam: ki kell emelnem Windscheid pandekta-könyvét, 2-ik kiad., III. köt., 650—53. §§-aiban; azután Arndts régibb dolgozatát a Rechtslexicon VI. kötetében, 311—322. lapon; meg a pandekták 3-ik kiadásában az 562—67-ik §-ait; Vangerow dolgozatait, ki e tárgyban két rendbeli, kritikai nagy alapos-sággal készült dolgozataival kiválóan nagy érdemet szerzett, ú. m. az ismeretes és sokat idézett »Archiv für civil. Praxis« N. F. 36. és 37. kötete (1852., 1853.) és Lehrb. d. Pand. II. köt., 6. kiad., 534—39. §§-ban. Továbbá Vering: Röm. Erb-recht 745—60. lapjain és Brinz: Lehrb. d. Pand. 216—19. §§-ban. Hazai íróink közül felemlítem: Bozóky A.: Róm. jog tankönyvének I. köt. a 210-ik, a második kötetből a 195. §-t. Hoffmann Pál: Institutiók 519. és 538. §§-ait; ugyanannak Pandekták alapvonalai 4-ik kiad. 211. §. Vécsey Tamás: Római jogtanának 280. s következő lapjait és Institutiók 57. meg 580. lapj.

A meglehetősen számmal levő kisebb dolgozatok és monographiák közül azokat, melyekre a fejtegetéseim során fel-

merülő egyes részleteknél és incidens kérdéseknél reflectálnom kell, a maga helyén külön fogom megnevezni, és ha szükségét látom, idézek is belőlök.

1. §. A lex Falcidia keletkezése.

Ha a r. jog fejlődésének azon századaiban, mikor intézményeiről az eredeti nemzeti gondolkozás kinyomatát újabbkori eszmék még le nem törölték volt, ugyanoly elvi felfogásnak hódolt volna az örökség átszármaztatásának módozata és rendje iránt, mint a mai kor törvényhozása és elmélete: akkor a lex Falcidiára, mely tudvalevőleg az örökhagyó szabadságát hagyományok (végrendeleti) osztogatása körül korlátozta, soha semmi szükség nem lett volna.

Az elvi felfogás ezen ellenkezését világosan kell kiemelniünk, hogy a megnevezett törvény célja és feladatával tiszta jöhessünk.

Mostani felfogásunk szerint, a mint azt a törvények intézkedései mutatják,¹⁾ a jogrend kívánalmainak eleget vélnünk tenni azzal, ha az elhunytak vagyonának, a hagyatéknak sorsáról valamiképp gondoskodva van: ha ezt a hagyatékot, annak részeit vagy darabjait valaki valahogy megszerzi bár mi úton-módon, csak ne ütközzék a jogátruházás formája, eszközlésének módja a jogszerű és becsületes vagyonszerzés szabályaiba. Milyen czímen megyen végbe ez a változás a jogi életben, vajjon mint örökség, vagy csak a hagyomány módja szerint száll-e a vagyon a túlélőkre; örökösöknek vagy hagyományosoknak jusson-e inkább s mily arányban, mily összegek szerint: az iránt nem követ a mai törvény és jogélet elvi szempontból megállapított oly szabályt vagy irányt, mely célzatosan az egyiknek kedvezni akarna, midőn a másikat korlátok közé szorítja. Nem tekintik ezt most oly érdekesoportulásnak, melyben az egyik határozottan elébe vág a másiknak, tán az örökös — mint a kinek érdeke elébbvaló volna — a hagyományosnak. Nem nézik azt most semmi abnormitásnak, ha az örökség a rajta fekvő (adósságok) és reá kirótt (hagyomány) terhek alatt összeroskad és semmivé lesz; ha darabonként széjjel szedik az egészet. Nem tartják azt most »civilis« calamitásnak, ha az örökösök (végrendeletiek és törvényesek) visszamondják az »örökséget«, ha megköszönik a pusztá czímet, s ha aztán helyettök a legatariusok osztzkodnak a hagyatékon.

¹⁾ Így péld. az ausztr. polg. trvk. 690. és 726. §§-ai.

Másképp van ez a r. jogban, még pedig 1000 éves életének minden szakában.

A mai jog az örökség hajdani fogalmából már csak azt örizte meg, a mi annak tisztán gazdasági elemét fejezi ki, nem mást, csak vagyoni értéket lát benne, az »*omnia bona defuncti*«-t csak pecuniának nézi, nem egyúttal familiának is, mint az ókori r. jog, mely az örökösödés eszméjébe a családiság elvét ójtotta bele, honnan azt sok század múlván csak a gyökeresen megváltozott jogi gondolkozás új alkotásai tépték ki megint — a *jus militare* és ennek szellemében képződött, a régi elméletet módosító tételek. A rómaiak szerint a hátrahagyott javak, a hagyaték nem egy vagyonérték mennyiségét teszi ki, hanem mind azt egyetemben, jogokat és jogviszonyokat, melyeknek élte korában ura volt az örök-hagyó; mindent, a mit a magáénak, hozzátartozónak nevezhetett; mindent, a mit ő birt, úgy és olykép, a mint ő birta, a mint az övé volt.¹⁾ Ezt az *universitas bonorum, universitatis successiōt, omnia sua, universa res*-t (l. 3. pr. Dig. 37. 1. — l. 15. §. 8. — l. 17. pr. Dig. 36. 1.) értik a rómaiak s tartják szemeik előtt, mikor örökségről beszélnek, s ezt a fogalmi egységet és egészet nevezték ők — kivált a régibb idők szokása szerint és a törvény nyelvén: familiának (fr. 15. §. 8. cit. Dig. 36. 1.). Ehhez pedig számítják nem csupán azon egyének és javak összességét, melyeket az úri és egyéb családi hatalom címén, meg a tulajdonjog alapján benső egységben foglalt össze a családfői joghatóság; hanem voltakép magát a *civis romanusnak* jogalany voltából folyó, a jogra való képesség határai által jelölt magánjogi körének minden attributumát is; magát az ő personáját, magánjogi egész mivoltában. Az így értelmezett familiában jelen meg az örökség valódi tárgya, s e familiához való jogából az örökösnek telik ki az örökség egész tartalma; a familia fogalma tehát azon erős köszál, melyre támaszkodik az örökösödési jog rendszere. Valamint a családot nem bontja meg s nem enyészteni el egyes tagok halála, úgy a családfő (*pater familias*) elhunytával sem enyészik el, nem mállik szét az ő familiája.

Ezek szerint tehát az örökséget, röviden mondvá, úgy tekintjük, mint *successiōt in familiam defuncti*. S hogy ezt így tartja a r. jog, bizonyítják a jogforrások számtalan helyein elismert azon hatások, melyek a hereditas természetével járnak; de mellette szól első sorban a 12 táblás törvénynek reánk maradt ismeretes két töredéke, mely világos szavakban úgy a végrendeleti, mint szintén a törvényes öröklés esetén a

¹⁾ Brinz: Lehrb. d. Pand. II. 150. §.

familiát mondja lenni ama tárgynak, melyről az örökhagyó intézkedik, s melyre annak elhúnyta után a második esetben az agnatusnak meg gentilesnek joga támad. Uti legassit super familia, . . . ita jus esto. — Si intestatus moritur, proximus agnatus familia habeto.¹⁾ Mennyire vérebe ment át ez a felfogás névszerint a remek-kor jogtudós íróinak is, annak tanuságául álljon itt végül még Gajusnak (II. 109.) egy figyelmet érdemlő nyilatkozata, mely az ellentétes-ség drasztikus erejével erősíti meg korának uralkodó nézetét, midőn a katonáknak végrendelet dolgában adott szabadalmak exorbitans — és mondjuk meg egyenesen — rómaiatlan voltát azzal bélyegezi, hogy ama szabadalmak folytán a testamentum még akkor is megáll, ha a katonaember familiáját el nem adta: si neque vendiderint familiae neque nuncupaverint testamentum, recte nihilominus testantur (militēs).

A testamentum-alkotás, a testálás tehát, melynek most (a r. jogra vonatkozólag is) lényeges momentuma gyanánt az örökösöknevezést szeretjük emlegetni, Gajus idejében inkább és tulajdonképen mint az olyan actus jelen meg, mely által a testator egész familiáját eladja, a familiae emptor pedig azt megveszi (ugyanott II. 103. és 105. §§.); s ha Gajust úgy képzeljük magunknak, mint a jogtudósok közt a legnávobb író, kinek keresetlen, a népies szóláshoz simuló stylusa a leghívebben tükrözi vissza az általános felfogást és gondolkozást: azt a tanulságot is szolgáltatják idézett szavai, hogy a nép emlékezetében élő ősi traditio minden jogátruházást és jogi ügyködést, mely által egyik a másiktól vagy a másik után valamit szerez, gondolni sem birta másképen, mint csak az adás-vevés képében s annak módja szerint.

Az idáig felhozottak után helyes következtetéssel azon megállapodásra kell jutnunk — mi a következőkre való tekintetben nyomatékosnak fog bizonyulni — hogy míg a mai elmélet a hagyatéknak csak anyagát, az örökségnek, hogy úgy mondjam, csak nyers tömegét igyekszik conserválni, s az elhalók után azt a lehető legegyszerűbb és legkönnyebb módon másoknak juttatni s a vagyoni forgalomban megtartani; addig másfelől a r. jog a jogilag gondolkozó ész ezen alkotását, értem az örökség intézményét, bizonyos eszmei és ideális tartalommal tölti be, megelevenítvén azt a családszerű tartós együttmaradás elvével; az örökséget mint némikép élő testet és organismust úgy alkotván meg, hogy annak az örökhagyó után is nem csak existenciája, de e g y s é g e is megóva legyen, mely az örökséget fogalni létében úgy, mint gyakorlati kivite-

¹⁾ V. ö. ezekre nézve V e h r i n g : Röm. Erbr. 65. és köv. lapjain.

lében arra képesíti, hogy a jogi világ többi lényei és teremtményei között önállóan folytathassa életét. Ezt pedig, az örökség egységét, egységben maradandóságát épen az által vélte biztosíthatni a nemzet jogalkotó szelleme, hogy a családnak és hereditásnak, a családnek és örökségnek identitását statuálta. Csak ez tette lehetővé, hogy az öröklés vagy örökösödés, a hogy ezt e két magyar szó is a legáltalálóbb kifejezéssel indikálja, az örökökévalóságnak, az öröklétnek legyen jogi jelképe; utánozása a nemzeti életnek, mely az egymás után következő nemzetségek folytonosságában szüntelenül megújul. Azért az örökhagyónak nem csak vagyoni s egyéb jogviszonyai mennek át az örökösre — a mennyiben azoknak existenciáját a halál meg nem semmisíti — hanem az örökös átveszi amannak személyes kvalitását is s folytatja azt a túlélők sorában. E gondolat gyakorlati valószínűsítését pedig semmikép sem nehezíti meg az a körülmény, hogy valakinek egynél több örököse van; mivel az örökhagyónak az örökösrel való egységét nem ez utóbbtól, hanem az örökség, a familia egységétől mérik. Az öröklés fogalmának, melyet az universalis successio neve csak tökéletlenül, sőt hibásan fejez ki, nem abban lehet keresni kinyomatát, gyakorlati szabását, hogy az örökhagyónak a mi je volt, mindene, holta után az ő örökösénél is meglegyen; az a fogalom csak azt jelenti mindössze: hogy az örökhagyónak nem maradhat sem mi je, a mihez az örökösnek, mint ilyennek, köze, joga ne legyen.

Az elfogulatlan bírálat ezt a sublimis eszményi felfogást csak tisztelő elismeréssel fogadhatja, kivált ha meggondolja, hogy annak magva kétségtelenül már a legrégibb jogban volt elvetve. S mégis a mi oly nagyszerűnek, csodálatosnak látszik, annak utóvégre is csak a nemzeti jellem egy gyöngesége, az önösség és hiúság egy neme volt okozója, édes szülő-anya.

Mélyen a nemzet közérzületében gyökerező hiedelem szerint nem úgy tekintették régtől fogva a házasságot és a családalapítás művét, mint általános érvényű ethikai szabályokon sarkalló jogszerű módját az emberi nem szaporodásának; nem mint az egész emberiség fennmaradásának garantiáját; — hanem eszközül csupán az állampolgárok (*cives romani*) számbeli erejének s közvetve a római (állam-) hatalom gyarapodásának,¹⁾ sőt mi több, az individualismus megrögzött elve azon káprázatig csigázta fel képzeletöket, mintha a házasság és gyermeknemzés az egyén életének vagy legalább emlékezetének halhatatlanságot, öröklétet biztosítana, a mint e gondolatot péld. Callistra-

¹⁾ Lásd Voigt: Die lex Maenia de dote. 82—83. l. a jegyzetben.

tus (libr. II° quaest. l. 220. §. 3. in fine Dig. de verb. sig. 50. 16.) büszke öntudattal kifejezi e szavakban: *Idcirco etenim filios filiasque concipimus atque edimus, ut ex prole eorum earumve diuturnitatis nobis memoriam in aevum (sic!) relinquamus.* Mi csoda tehát, ha ez a naturalistikus vonzalma az önszeretnek átszivárgott és átcsapott az örökjogba is, melynek hasonlókép amaz eszme szolgálatába kellett szegődnie, hogy a jogtani elmélet dicsőítő szava a familia előörökítésének rejtelmes képében az egyén halhatatlanságát hirdethesse.

De magát ezt az egész jelenséget egy még távolabb eső végső okra lehet visszavezetni: a nemzet zömének eszmekörét fogva tartó rendíthetetlen ama hitre, mely 1000 éven keresztül az állami élet mozgató erejének bizonyult be; hogy a r. nemzetnek és államnak a világ egyetemes uralmát oda szánta a gondviselés s hogy ez az uralom az idők végeig tartó örökletes lesz. E hit varázseroje volt az, mely halhatatlan tettekre serkentette az államférfiakat, tüzelte fel a költők phantasiáját s remek ékesszólásra nyitotta meg a szónokok ajakát.

A sok helyett álljon itt csak e néhány bizonyító hely — pedig mennyit lehetne hozzá hasonlót összeállítani:

Vergilius (Aen. I. 276.): *Romulus excipiet gentem et Mavortia condet Moenia Romanosque suo de nomine dicet.*

His ego nec metas rerum nec tempora pono; Imperium sine fine dedi!

— (eod. VIII. 36.): *O sate gente deum, Troianam ex hostibus urbem, Qui revehis nobis aeterna que Pergama servas.*

Tibullus II. 5. 23.: *Romulus aeternae nondum firmaverat urbis Moenia, consorti non habitanda Remo.*

Ovid. Fast. III. 71.: *Jam modo quo fuerant silvae pecorumque recessus, Urbs erat, aeternae cum pater urbis ait.*

Dion. Cassius. Except. Vatic. p. 154. Σιβόλλης χρημὸς ἐφάρκετο Καπιτώλιον κεφάλαιον ἔσεσθαι τῆς οἰκουμένης μέχρι τῆς τοῦ κόσμου κατακλύσεως.

Svetonius Nero, 11.: *Ludis, quos pro aeternitate imperii susceptos appellari Maximos voluit, ex utroque ordine et sexu plerique ludicras partes sustinuerunt.*

Az egyetemesség és örökkévalóság nagyszerű gondolata eltöltte a rómaiak közéletét, társadalmi és családi létét, s ez utóbbinak révén — úgy gondolom — megadta főelvét, szabá-

sát az örökjognak is. S mivel ez az örökség, a mint láttuk, a római felfogás szerint az egységes és egyetemes jogkörnek az utódban való megörökítésében áll, azért bizonyos, hogy a németek egy jeles tudósa Kuntze¹⁾ nagy igazságot mondott ki, nagyobbbat talán mint maga a szerző sejtette, midőn azt állítja, hogy a jogrend és forgalom érdeke határozottan azt kívánja, hogy találkozzék az elhúnytnak vagyonához örökös; ellenben, hogy a hagyatékból kijáró egyes javakra vagy egyéb hasznokra és nyereségre valaki szert tehesen, abban semmikép sincs érdekelve a vagyonforgalom. Igen helyes! Csakhogy én az első mondatban nem arra fektetem a súlyt, hogy találkozzék örökös, hanem inkább ez utolsó szóra, az örökös-re. Mert nem az itten a fődolog, hogy általában örököse akadjon a hagyatéknak, hanem hogy a ki akad, örökös lehessen, épen csak örökös, valódi örökös, a többi mind mellékes kérdés. Mellékesnek kell tekintenünk tehát azt is, vajjon az (egy vagy több) örökös mellett más valakinek is hagyott-e valamit (hagyományt) az örök Hagyó; másokról is jótévéleg kívánt-e megemlékezni vagy sem. Ebbeli kívánságát, ha ő maga világosan nem nyilatkozott, természetadta felfogás szerint supponálni sem lehet s azért nem is supponálja azt a törvény; holott megfordítva azt a kívánságát az elhúnytnak, hogy örökös nélkül ne maradjon, nehogy familiája elpusztúljon s feledésbe merüljön, igenis supponálja a jogász észjárás és törvény mindenha. Ez oknál fogva örökség van törvényes és végrendelet hijában; de hagyomány nincs törvényes, pusztán törvény rendeletéből fizetendő: jóllehet az ilyen képzemény ész- és jogtani lehetőségét, sőt talán hasznosságát, kétségbevonni nem lehet, valaminthet azt sem, hogy, ha annak szükségét érezték volna a jogalkotás tényezői, az elméleti fogalmazás és gyakorlati kivitel terén csak oly szerencsésnek bizonyul vala kezök, mint bizonyult sokkal nehezebb feladatokkal szemben.²⁾

Látnivaló mindezekből — s egyedül ennek kimutatására czéloz az előzőkben kissé szélesebb alapra fektetett okoskodásom — az a kétségtelen tény, hogy a r. jog kezdetleges felfogása szerint az örökség minden tekintetben előbbvaló a hagyománynál (legatumnál); hogy ez, és következésképen a vele rokon természetű egyéb jutalmak és halál alkalmából való szerzemény, amavval szemben alantabb járó, másodrangú alkotás; míg az örökséget jogelméleti mivolta és kimagasló állásánál fogva határozottan az elsőség illeti meg; megilleti akkor

¹⁾ Kuntze: *Cursus d. röm. R.* 832. §., kit e pontban szószerint követett Hoffmann Pál: *Instit.* 457. §.

²⁾ V. ö. az 5-ik jegyz. id. helyeket.

is, ha a hagyomány értékbeli összegre meghaladja, túlszárnyalja az örökséget; sőt kiváló positiója megmarad az örökségnek és örökösnek abban a végső esetben is, mikor az örökség és hagyaték egész tömege legott a hagyományosnak lett kiszolgáltatva.

Azt a most kifejtett elvet az örökségnek és hagyománynak egymáshoz való viszonyáról, az utóbbinak függetlenségét, alárendelt szerepét sokszorosan, sőt százszorosan bizonyítják a törvényhelyek legkülönbözőbb változatokban és vonatkozásokban.

Bizonyítja elsőben az a szabály, hogy a testamentum csak az örökös kinevezéséből veszi erejét; hogy ez az egész végrendeletnek lelke és talpköve, melynek érvényétől függ a többinek fenmaradása: *testamenta vim ex institutione heredum accipiunt, et ob id veluti caput et fundamentum intelligitur totius testamenti heredis institutio* (§. 34. Inst. II. 20.)

Ebből származott az a másik szabály, hogy a her. institutiót szükségképen az első hely illeti meg a végrendeletben; a mi által physikailag, a térbeli elhelyezés rendjében is ki volt fejezve a legatum rangbeli alantassága: *Ante heredis institutionem legari non potest, quoniam (vis) et potestas testamenti ab her. institutione incipit*. Ulpiani fragm. 24. §. 15. Gaj. II. §. 229. 269. — Ez a szabály érvényben maradt mindvégig; csak Justinianus nyilvánította ki az egyes intézkedések sorrendjét közömbös dolognak (l. 24. Cod. de test. 6. 23.). De azért még Justinianus törvényei szerint is örököst csak testamentomban lehet nevezni, semmiféle codicillusban; legatutumot ez utóbbiban is vagy bármi formában §. 2. Inst. II. 25. Marcellus: *Non potest ullum testamentum valere, quod heredes non habet*. (l. 3. Dig. 28. 4.)

Kitetszik az imént megállított elv valósága továbbá abból, hogy a hagyományos a maga jogának megvalósításához csak az örökös által, ennek segédelmével juthat. Abból kapja a maga illetményét, a mi az örökösé, *quod universum heredis foret* (l. 116. Dig. de leg. I.); a legatutumot ajándéknak tartják, melyet az örökös szívességének köszön a hagyományos: *legatum est donatio a defuncto relicta, ab herede praestanda* (§. 1. Inst. 2. 20.), mert az örökhagyó csak megrendelni szokta a hagyományt, az örökös azután kifizeti, vagy kezéből kibocsátja azt, s ez által a saját jogát apasztja a legatarius hasznára (*delibatio hereditatis*, l. 116. Dig. de leg. I.)

Ugyancsak ebbe a rovatba tartozik a régi jog eme tétele is: *a legatario legari non potest* (Ulp. Fragm. XXIV. §. 20. Gaj. II. 271.) A legatumba legatutumot ojtani nem lehet, mert az csak az örökség erős törzsének egyik kinyúló ága; ilyen

hajtást a maga erejéből nem ereszthet a legatum. Igaz, hogy ez a későbbi korban megváltozott; de csak a jus extraordinarium hozta létre ezt a változást, mikor a szabályos jogfejtés (*civilis ratio*) útjait elhagyva a »*benignior, humanior interpretatio*«, a »*naturalis ratio*« ösvényére tért át a törvényhozás.

Legnagyoab erősségét állításunknak végül abban találjuk: hogy mikor egy-egy esetben az adott körülmények között tarthatatlannak bizonyúl az örökség, evvel együtt a hagyományt is feláldozza a jog, de megfordítva: a hagyomány kedvéért az örökséget soha; mert tudvalevőleg a hagyomány érvénytelensége nem lehet ártalmára az örökségnek; sőt sokszor hasznára válik az örökösnek (*legatum remanet, retinetur in hereditate*. Gaius II. 205. 206. cf. l. 44. §. 1. Dig. de leg. I.). E szabály első pontja szerint tehát az oly körülmény, mely az örökös kinevezését meghiusítja, kihat az avval összefüggő hagyományokra is; s ha a kinevezett örökösök egyike sem acquirálja a maga részét, a hagyomány mind elenyészik. Paulus l. 181. Dig. R. J: *Si nemo subiit hereditatem, omnis vis testamenti solvitur*. (cf. l. 9. Dig. de test. tut. 26. 2. — l. 16. in. f. Dig. de jure codic. 29. 7.) A törvényes örökösök, kikre ily esetben *ab intestato* átszáll az örökség, még ha ugyanazok volnának is, kik a megsemmisült testamentomban voltak kinevezve, nem tartoznak kifizetni a legatumokat (sőt a *fidei commissumot* sem.) l. 81. Dig. de leg. II. — l. 14. Cod. de fideic. 6. 42. Ez azért volt így, mert hagyománynyal törvényes örököst egyáltalán nem lehetett terhelni, ha maga az örökös így akarta volna sem (Gai. II. 270.), hanem egyedül csak kinevezett örököst: *Legatum ab eo tantum dari potest, qui heres institutus est* etc. Ulp. fragm. XXIV. §. 21.; s megrendeléséhez, (t. i. az igazi legatumnak) forma tekintetében is legalább végrendeletileg megerősített codicillus (*confirmatus*) szükséges (Gaius II. 273. Ulp. fragm. XXV. §. 8.); még a justiniani jogban is ugyanez a szabály állott, a mint ezt az Instit. II. 23. de fid. hered. §. 10. in fine következő szavaiból látjuk: *cum alioquin legata nisi ex testamento non valeant*. Csak egy későbbi constitutio által (l. 2. Cod. comm. de leg. 6. 43.), melyet ő saját szavai szerint *magna cum lucubratione* készített, változtatta meg Justinianus ezt az elvet.

Jól tudom én, hogy az itt legközelebb felhozott állításaim milyen argumentumokkal lehet megtámadni; nem ismertetlenek előttem ama számos, már a remek jogkorában előfordúlt esetek és kivételek, midőn a *heredis institutio* s ennek nyomán akár az egész végrendelet meghiusulása a lega-

tumoknak nem árthatott; mikor ez utóbbiakat, mindamellett, hogy a végrendelet erejét veszítette, kifizetni tartoznak azok: kik a kinevezett örökös helyébe lépnek. Vagy is más szóval: elismerem én is, hogy van eset reá, mikor úgy látszik nem válik be igaznak az az axioma: »Végrendeletben nem állhat meg a hagyomány érvényes örököskinevezés nélkül;«¹⁾ minélfogva azután amannak ez utóbbitól való függése iránt elfogadott elv is úgy tetszhetik, hogy gyenge lábon áll. De ha a kritika éles késével bonczoljuk ezen kivételeket, hamar meg fogunk győződni, hogy itt is a kivétel csak erősségül szolgál a szabálynak.²⁾ Eltekintve itt a *codicillaris clausula* kissé bonyodalmas és homályos jogától, szorgos megfigyelés mellett észre lehet venni, hogy ama kivételek jobbadán olyanok, midőn magának az örökösnek hibája, rosszlelkűsége vagy valamely az ő személyében fenforgó akadály (nem képtelenség) miatt hiúsul meg a heredis institutio. Ilyenkor nemcsak a méltányossággal, hanem még a szigorú joggal is ellenkeznék, ha azt határozná a törvény, hogy az örökösnek hibája az egész testamentaria succesiót s vele a hagyományosok jogát is végképen megsemmisíti. Nyilvánvaló igaztalanság volna ez, teszem abban az esetben, mikor az örökös a legatumok kijátszására célzó álnok számításból a végrendeleti örökséget visszautasítja, hogy azt tehermentesen *ab intestato* elvállalhassa. Ezen esetről szól az egész titulus Dig. 29. 4.: *Si quis omissa causa testamenti ab intestato vel alio modo possideat hereditatem.* — Még érdekesebb, de egyúttal bajosabb az a másik (kivételes) eset, mikor a testator egyetlen örökösének, vagy ha többet nevezett ki, egyikének másikának vagy mindnyájának nevét szándékosan kitorölte (*induxit*), avagy ketté vágta (*incidit*), a végrendelet egyéb részeit pedig bántatlanul hagyta. Erről s hozzá hasonló jogesetekről beszél a titulus Dig. de his, quae in testam. delentur, inducuntur vel adscribuntur 28. 4., melynek kivált 3-ik törvénytétele vonja magára figyelmünket.³⁾ Egy bizonyos Valerius Nepos testa-

¹⁾ Vécsey Tamás: L. Ulp. Marcellus (Budapest, 1881.) 85. lapon.

²⁾ Lásd e kivételeket Arndts-nál Lehrb. 553. §. és Vering: Erbr. a 712—714. lap. — Windscheid: II. 641. §.

³⁾ Ezt a helyet (fr. 3. Dig. 28. 4.), s az itt tárgyalt pereset tényálladékát találó vonásokban és eleven színekben festi Vécsey Tamás a 7. alatt idézett elismerésre méltó művének 83. és köv. lapján.

Milyen érdeket keltett s mennyi vitát a szakirodalomban a Marcellus jogtudós tollából folyt eme töredék s az abban közlött jogeset, — melyet egyébiránt a közvetlenül előtte álló l. 2. Dig. cod. is, csak hogy még változatosabb fordulatokban megbeszélt — Windscheid két helyen (II. 641. §. 2. pont. és 673. §. 1. jegyz.), Vering pedig

mentumot készített, az ebben kinevezett egy örökösnek nevét azonban később, mert vele meghasonlott, sajátkezüleg kitörölte. Az örökhagyó halála után a hagyatékot, mint a melyet most már az örökhagyó megváltozott akarata szerint megsze-

művének nem kevesebb mint négy különböző helyein (Erbr. 292., 461., 712. és 721. lapjain) olvasható érdemleges tárgyalás mutatja. — Én a szövegben szándékos célzással úgy nyilatkoztam, hogy az (egy vagy több) örökös nevének kitörlése megerőtleníti, hatástalanná teszi az institutiót, illetőleg a testamentumot: *irritum testam.* (Windscheid: »Abschwächung des Verleihungswillens«-ról beszél), ámbár tudom, hogy ez a latin szó nem szorosan csak ebben az itt használt értelemben szokott szerepelni. A testam. tehát lényegében (*jure civ. et honor.*) fennáll, hogy ezt Vécsey is kimutatja (85. lap. 5. jegyz.), nem úgy mint Vering akarja, ki azt egyszer codicillussá változtatja, majd meg egyszerűen eltörli, s mindazonáltal egy harmadik helyen (292. lap. 4. jegyz.) a kitörlésből, úgy mint Papinianus in fr. 22. Dig. 34. 4. csak érdemtelenséget és ereptiót következtet, mely, miként a *caducorum vindictio*, megállított szabály szerint mindig *cum suo onere* jár, tehát nem úgy, mint hajdan a *substitutio* és *jus accrescendi* érdemében átszármaszó örökség, melynek az volt a törvénye, hogy *portio sine onere accrescit*. S ez mindenképen a legmegbízhatóbb felfogás: az t. i., mely itt csak indignitást lát. — Az egy vagy akár valamennyi örökös, kiknek neveit az örökhagyó szándékosan kitörölte (ha magát az okmányt is meg nem semmisítette), mind a mellett is igazi és valóságos örökösnek marad, s az örökséget meg is szerezheti (Windscheid 286. lap.), még azon esetben is, ha a puszta kitörléssel egyben az egész végrendeletet semmivé tenni vélte a testator (*... quod si putavit totum testamentum deletum, ob unius malum meritum* l. 2. Dig. cit.); de a kitöröltnek az örökség nem használ: elveszik tőle, vagy előle annak minden hasznait. — Az indignitás, ereptio tehát az örököst nem ebből a tulajdonságából vetkőzteti ki, csak a javak és jogok birtokából. Marad örökösnek, de ennek bírói elismerését megtagadják tőle: *actiones ei denegantur* (l. 1. Dig. cit.); a mi akkor szokott történni mindig, ha valamely igényt erkölcsi vagy tisztességi tekintetnél fogva helytelenít a törvény. (V. ö. péld. l. 71. § 1. Dig. de cond. 35. 1.); vagy az eset körülményei szerint, miként Papinianus (fr. 22. cit.) javasolja, doli exceptióval szállítják le a keresetet.

Azonban nem lehet elhallgatnom, hogy az általam védett felfogás ostromlására hatalmas fegyvert szolgáltat az id. l. 2. Dig. 28. 4. első részében olvasható egy mondata Ulpianusnak, ki t. i., miután a mi nézetünkkel teljesen egyezően előadta, hogy egy örökös nevének kitörlése, ha csupán őt kívánta reprobálni a testator, kétségen kívül (*sine dubio*) nem bolygatja meg a testamentum többi részét, s így a reprobált örököse kirótt hagyományokat ki kell fizetni, — így folytatja beszédét: *sed si instituti nomen induxit et substituti reliquit, institutus emolumentum hereditatis non habebit.* Ebben Windscheid (673. §. 1. jegyz.) M. Aurelius elébb jeleztük constitutiójával szemben ellenmondást lát; szerinte (értjük a német író) Ulpianus szavai, egyetértőleg a l. 2. §. 7. Dig. de bon. poss. sec. tab. 37. 11. szavaival (*»indubitanter«*), a kitörölt *institutio* teljes érvénytelenségét (*pro non scripto*) bizonyítja, minthogy a *substitutus* mindaddig nem léphet az *institutus* helyébe, míg kétségkívül constatalva nincs, hogy az utóbbi sem miképpen, még névleg sem léphet az örökségbe; míg bebizonyítva nincs, hogy a *delatio* az örököse nézve érvénytelen, valóban semmis.

rezni vagy megtartani nem szabad az örökösnek (*caducum*), a kincstár számára kívánták lefoglalni. A császár elé vitték az ügyet. Ez (M. Aurelius) kihallgatván a feleket, ezeknek valamint a fiscusnak ügyvédjét (ki örökös hijában az egész

Ezt a nézetét a nevezett írónak, mely szerint a *substitutus* jogának érvényesülése biztos jele volna annak, hogy előzőjének kinevezése már semmisnek, nem csupán erőtelennek tekintendő, én sehogysem ismerhetem el helyesnek és tarthatónak; s habár erre nézve sehol sem találók útbaigazítást, azt megczáfolnom, úgy hiszem, mégis sikerülni fog. — Tudva van ugyanis, hogy a *lex Julia et Pap. Poppaea* eltiltotta a coelibest a nekik szánt végrendeleti jutalmak (örökség, *legatum*) megszerzésétől, s ezen szerzeményt mint caducitást meghatározott rendben a *patres heredes*, azután a *legatarii patres*, s ha ezeknek sem kell, a fiscusnak engedi oda; kik valamennyien azt minden esetben *cum suo onere* a *coelebs* kezétől elütik, vagy előle elveszik: egészen azon módon, mint az indignitás esetén, melynek elvéhez, tekintve a *lex Julia* társadalmi reformtörekvését, amúgy is közel jár az *«incapacitas»*. Meglehet ezen hasonlatnál fogva történt, de máskülönben bizonyos dolog, hogy soha sem jutott eszébe egy róm. jogásznak sem, ezt az incapacitást a *coelebs* kinevezésének (később bekövetkezett) érvénytelenségére magyarázni, a kettőt egynek venni. Hiszen a *delatio* mindenképp érvényes; sőt a *coelebs* kedvéért még 100 napi várakozást rendel a törvény, hogy a deferált részt, örökséget stb. annál biztosabban megszerezhesse a *coelebs*. Csakhogy ő is (olykép mint az *indignus*) örökségének hasznát nem veheti, ha amaz időhatárban házasságot nem köt. — Szó sem lehet tehát arról, hogy az incapacitás a kinevezést sem mivé tenné, s mégis csak oly bizonyos dolog — ha Justinian cs. a con. un. pr. Cod. de cad. toll. 6. 51-ben olvasható szavai nem hazudnak — hogy a caducitást minden imént említett *vindicans* ellenében *substitutio* által el lehetett háritani s így a törvényt mintegy megkerülni. — A mint tehát ezekből világosan látjuk, csakugyan van eset arra, hogy a *substitutus* az *institutus* helyébe lép, jöllehet ez utóbbinak kinevezését semmiképp sem tekinthetni érvénytelenültnek, vagy megsemmisültnek (*pro non scripta, invalida*-nak). S ha ez így lehet és így van az örökösül kinevezett *coelebs incapax* személyében; miért kellene Ulpianus idézett (fr. 2. Dig. 28. 4.) szavait épen csak úgy értelmeznünk, hogy ő a substitutust a fiscus félreszorításával csak azért hívja meg, mert az *institutus* nevének kitörlésében a kinevezés érvénytelenségét, semmiségét látja? Erre annál kevésbé van szükségünk, mert Ulpianus maga sem mondja ezt, s mert az incapacitás esetében a *substitutus* nem csak a fiscust, hanem a fiscusnál még elébbvaló *vindicans*okat is kizárja mind.

Nehezebb positióban vagyok, nem tagadom, a vitás 1. 2. cit. kapcsában érintett 1. 2. §. 7. Dig. 37. 11-gyel szemben, mely különben Vécsey nézetét is (a 85. lap. 5. jegyz. al.) megdönti; s még nagyobb aggodalmam támadhatna, ha arra gondolok, hogy a *lex Julia* szerint, ha a végrendeletben meghívottak mindannyian *incapaces* voltak, nem a fiscusra, hanem . . . az intestati successióra fordult a sor (Gaj. III. §. 144. cf. Ulpian. fragm. 17. §. 1. verba: *ex parte heres scriptus*). — Azt kell ezek után állítanom, hogy itt a jogtudomány egy igen homályos helyén mozgunk; s a sok összeférhetlenséget aligha fogja valaha végleg kiegyenlíteni az elmélet. Legfeljebb úgy segíthet magán, hogy az ellenmondásokat (mint Keller: Pandekten 401. lap. akarja) a jogfejlődés megannyi phasisaiként tekinti. — Ellenben abba sehogysem lehetne belenyugodni, hogy a fr. 3. cit. (M. Aurelius határozatát) a fr. 2-vel

testamentum és a legatumok érvényét tagadta), a fejedelmi tanács (*consistorium principis*) megállapodásához képest határozatilag kimondja: a tárgyalás során felhozott tények méltatása (*humanior interpretatio*) által kiderült, hogy a testamentum erejét csak azokban törte meg (*irrita esse*) az örökhagyó, a miket kitörölt. A jogelmélet nyelven pedig azt jelenti ez a határozat: A testamentum (csak tökéletlen, de) nem érvénytelen; tehát a hagyományok sem.

Bátran állíthatjuk tehát, hogy az ilyen rendkívüli esetek alapján kelt különös határozatok a hereditás és legátum szabályszerű viszonylatát, a mint azt fentebb megállapítottuk, meggyengíteni, megbontani nem bírják.

Abból, hogy a r. jog elejétől fogva az örökséget, mint jogintézményt, csak azért mert örökség, elébbvalónak tartja a hagyománynál, némikép res principalisnak, mely gyökereiből amazt is táplálja s megszabja neki mintegy létezésének feltételeit, — már a priori is azt szabad feltennünk, azt kell (következetességénél fogva) elvárunk, hogy ugyanez a r. jog mindenütt ott, hol — a tényleg adott viszonyok kényszerűsége miatt — az örökség a hagyományokkal összeittökzik, az örökös érdeke a hagyományosal tusakodik: ez utóbbi ellenében mindig a m a z t p á r t o l j a; megnyirbálja inkább a hagyományt s megszorítja, semhogy a hajótörés veszedelmének kitenné a végrendeleti örökséget. Röviden mondva: a r. jog elejétől fogva azt vallotta elvül: hogy a hagyománynak — sem in thesi, sem in praxi — nem szabad elnyelni az örökséget.

Az, hogy több századig tartott, míg a hagyományrendelés jogát megszorító törvénynek csak híre is támadt; addig tehát, ha a hagyományok végkép kimerítették volna is az örökséget, az örökhagyó illetén akaratának semmiféle akadály sem állott útjában, — semmit sem bizonyít ellenem.

(ugyanott Ulpianussal) úgy békéltessük meg, mint Windscheid (id. hely.) proponálja, hogy t. i. a névkitörést egyszer, mikor *substitutus* van, érvénytelenségre; máskor pedig, mikor *substitutus* nincs, csak érdemtelenségre magyarázzuk. Ulpianus nézete, — mely különben még sok más kérdésre is szolgáltatathatna alapot — meglehet, hogy következetesebb, korrektebb. De azért a nemesszívű M. Aurelius s az ő tanácsosa Marcellus mégis jól tették, mikor ebben a tövises kérdésben könnyítettek egy keveset . . . a jogászai logikán, s a testamentumot érvényesnek mondták, ambár az örökös-kinevezés dugába dőlt. Nagyon kitelt az ilyen eljárás azon fejedelemtől, ki hasonló emberséges érzettől indítatva egy másik örökké emlékezetes rescriptumában (l. 57. Dig. de ritu nupt. 23. 2.) egy közeli vérrokonság miatt nyilván érvénytelen (*incestum matrim.*) házasságot érvényében megerősített, az abból származott gyermekeket is törvényeseknek ismervén el azért, mert szüleik 40 év óta boldog házasságban éltek!

Elismerem készségesen s minden fentartás nélkül, hogy ez az ellenvetés valóban a szakirodalom általánosan elfogadott nézetének felel meg, mely egyértelműleg azt tanítja, hogy Rómában eleinte a hagyományok valamelyes korlátozása az örökség kímélete czéljából merőben ismeretlen dolog volt. Ide iktatom Gaius (II. 224.) ezen szavait, melyek egyenesen ellenem látszanak bizonyítani: *sed olim licebat totum patrimonium legatis atque libertatibus erogare, nec quidquam heredi relinquere, praeterquam inane nomen heredis. Idque lex XII tab. permittere videbatur, qua cavetur, ut quod quisque de re sua testatus esset, id ratum haberetur ... qua auctoritate, qui scripti heredes erant, ab hereditate se abstinebant et idcirco plerique intestati moriebantur.* E szavak hitelét vaktában követve, a *lex Furia testamentaria* (571. u. e.) előtt lefolyt 5—600-ados egész időszakra értik és alkalmazzák Gajus mondatát az írók valamennyien, s így, hogy csak egyről tegyek névszerint említést, az e tárgyban legjelesebb értekezők egyikéről, Vering a quarta Falcidiáról való fejtegetését azzal az állítással kezdi meg (Lásd. id. m. 745.), hogy a régi Rómában a hagyomány-rendelésben a testator szabadsága (Legir-Freiheit) egészen korlátlan volt, sokszor a legatariusok mindnyájának nagy kárára, minthogy az örökös nem ritkán hiábavaló vesződésnek nézte az örökség átvételét s azt ezen okból visszautasította.

Mind ezek ellenére én megmaradok állításom mellett s azt e részbeli erős meggyőződésemmel fogva még azzal toldom meg, hogy, ha netán megtörténhetett is egyszer-másszor amaz őskorban olyan eset, midőn a jelzett okból visszautasították az örökséget, de nem lehetett eset arra a régi időben sem, hogy a végrendeleti örököst, ha örökségét átvevén a legatumok miatt perbe szállott, törvény során és rendén bírói ítélettel a hagyományok oly összegben való fizetésére szorították, mely az egész örökséget kimerítse, az örökösnek az e névvel járó hiú szerepén kívül egyéb semmit nem hagyott volna. A ki ezt ama régi időkre nézve lehetőnek vagy kicsinált bizonyos dolognak tartja, csak amolyan naiv gondolkozást árulna el, mely sokszor a német tudósokon is erőt vett, midőn azt hiszik, a mit a törvény megenged, az mind szabad, a mit tilt, annak megtörténni nem lehet, már t. i. az igazságszolgáltatás és törvénykezés körében. Pedig hát a mai időből is hány példát lehetne felmutatni az ellenkezőre! Jól tudom azt és tartózkodás nélkül elismerem, hogy mellettem bizonyító adatot a jogtörténetből hiába keresnék; de azért nem érzem késztetve magam arra, hogy a legtöbb író és jogtudós szokott módjára azt a gyanús principiumát a per-

jognak, mely szerint *non est in mundo, quod non invenitur in actis*, a jog történeti tanulmányára is alkalmazzam s annak fonalán Gajus tudósítását, mely 900 esztendővel Róma keletkezése után lett megírva, kétségtelen igazságnak vegyem. Nemcsak a napi ujdonságokról és harcztérről érkező tudósításoknál, de a jogtudománynyal való foglalkozás közben is hasznos lehet néha, ha a sorok között tud olvasni az ember.

Ha épen rabulista fogással akarnék élni, hogy érdekessé tegyem azzal az »uralkodó« véleménynyel szemben elfoglalt ellenzéki állásomat, az ilyen argumentummal is felelhetnék azoknak, kik vakbuzgóan indulnak Gajus szavai és betűje után; hogy t. i. elfogadom én is valónak az ő állítását s hiszem, hogy szabad volt hajdanában »*totum patrimonium legatis erogare*« s hogy e miatt némely örökös visszaütött az örökséget; de hogy az örökösnek viszont kötelessége lett volna a legatumokat az örökség kifogytaig fizetni s hogy erre őt bírói ítélet kényszeríthette volna, azt — mint-hogy sem egyebütt, sem Gajusnál kimondva nincs, sem ennek szavaiból szükségképen nem következik, — való gyanánt elfogadni nem tartozunk. Nem akarok ilyen argumentációba kapaszkodni, hanem elsorolom s reáutalok egyenesen az állításom erősségeül szolgálható jelekre és körülményekre, melyek pedig elég bőségesen kínálóznak.

Legelsőben is azt kérdem: mire való lett volna (t. i. ama legrégebbi időkben) s mi értelmet tulajdoníthatnánk a végrendelet alkotására egyedül alkalmas formának, a nyilvánosságának? Minő célja vagy haszna lett volna annak, hogy a végrendeletet a népgyűlésben kellett előterjeszteni, tárgyalni s szavazni rá, ha ez alkalommal nem ügyeltek volna arra is, hogy az intézkedő r. polgár az ő családján s közeli atyafiain, általában örökössein, kik többnyire úgy is amazok sorából voltak kiszemelve, méltatlan sérelmet, igazságtalan osztály vagy túlságos terhelés által, ne ejtessen? Ha tekintetbe nem vették volna névszerint azt is, hogy a megrendelt hagyományok a familiát s annak fenmaradását veszélynek ki ne tegyék, tehát bizonyos méltányos arányt tartsanak a testatornak a census alapján amúgy is tudva levő vagyonával, úgy hogy ezt végképen ki ne merítsék.

Mindazonáltal megengedem, hogy a népgyűlés örökös és a testamentum alkotásában való érdemleges közreműködése mellett is ¹⁾ megeshetett, hogy a testator halálakor a hagyo-

¹⁾ Ezen örökösét és érdemleges közrehatását az alkotmány rendelte módon egybegyűlt polgárságnak úgy értem, hogy az törvényhozói tekintélyével az elébe terjesztett végrendeletet tetszése szerint el is vehette. Hozzájárulása és szavazata tehát constitutív eleme volt a testa-

mányok összege szertelennek, a hagyatékot túltorhelőnek bizonyult; megtörténhetett ez úgy, mint megtörténhetik igen könnyű szerrel most is, ha a végrendelettel után a testator haláláig ennek vagyona baleset, gazdasági krízis és egyes javak értékcsökkenése folytán leapadt, vagy ha az örökagyo már a végrendelezés idején vagyonának igazi értékére nézve csalódásban ringatta magát s így leendő hagyatéka körül hibásan megejtett számvetés alapján róttá ki a hagyományokat oly mennyiségben, mely halála után meglehet az egész örökségből sem telik ki. Ha aztán a hagyatékot elfogadni nem merte volna az örökös, *pro herede usucapio* foglalhatott helyet, a hagyományok pedig elenyésztek. Ellenben ha az örökös a túlterhelt örökséget átvette vagy átvenni kénytelen volt (*necessarius heres*), de a hagyományosokkal követeléseik illő mérséklése iránt békésen kiegyezni nem tudott, perbe szállott velök, melyben, ha az örökségnek kiderített túlterhelésével szemben sem tágitottak amazok, a perintező magistratus hihetleg megtagadta tőlök a keresetet (*denegabat actiones*); vagy pedig a tényálladék körülményeihez képest a legatumok méltányos leszállítására czélzó doli exceptióval bocsátotta az ügyet elbírálás alá, melyre örökösödési perekben való illetékessége folytán csak a *centumvirale iudicium* lehetett hivatva.¹⁾ Ne mondja itt senki, hogy a jogszolgáltató tisztviselőnek hogyan lehetett volna ilyen hatalomköre, mely hatásaiban a végrendeletek önkényű megváltoztatására, esetleg felforgatására vezethetett? Miért ne lehetett volna ama régi időben ilyen joga és szabadsága, mikor a tisztviselő a reá ruházott hatalom gyakorlatában csaknem korlátlan tetszéssel járhatott el? Mi

mentumnak, nem declaratív járulmánya vagy pusztá hitelesítés. A testator csak óhaját, kívánságát terjeszti a nép elé, nem kész végrendelet; életet, erőt a nép szavazata, nem a testator akarata adott az intézkedésnek. A nép szereplése tehát nem lehetett merő assistentia és tanuskodás. (V. ö. Kuntze i. m. 649. lap.) S ez így maradt jó darab ideig attól fogvást is, hogy a XII. t. törvény minden civisnek szabad testálásra jogot adott s mintegy előre mindenkorra és feltétlenül megerősíteni látszott mindennemű végrendeletet. (*Uti legassit, ita jus esto.*) — A patriciusi nemzetségi szerkezet még sok ideig a közelet előterében állott; e mellett pedig az egész testálás nem igen állott egyébből, mint gyám- és kivételes egyszer-másszor hagyományrendelésből oly rokonok javára, kiket az öröklés agnatikus rendje kizárt az egyenes successióból. A nép, azután meg a gyűlésekben jelen volt pontifexek, ezek leginkább a *sacra priata* megőrzése végett, arra ügyeltek, nehogy ama legatumok veszélytessék az örökséget.

¹⁾ B o z ó k y A.: Inst. 175. lap. ugyan a republica idejére vonatkozólag csupán a tulajdon és rokon viszonyok körül forgó perben mondja kompetensnek a *centumvirale iudicium*ot; örökségre nézve ellenben csak a császárok idejében constátálja annak illetékességét. Ennek ellenében lásd Vécsey Tamás: A római jog külső története s institúciói 238. lap.

okunk volna kételkedni az ilyen praxis lehetőségében, ha meggondoljuk, hogy még a későbbi századokban is, a mikor a tisztviselői hatáskör biztosabb határok és tüzetesebb szabályok közé lett szorítva, a respublica végén s a császárok alatt is, azt tehette a praetor, hogy egy (*jure civili*) érvénytelen testamentum ellenére *bonorum possessiót secundum tabulas*, vagy érvényes testamentum ellenére *contra tabulas* possessiót adott. Ha ezt tehette akkor, ha félrevethette az érvényes, vagy feltámaszthatta az érvénytelen végrendeletet, nem lesz merész feltevés az sem, hogy régente, a királyok uralkodása alatt meg a köztársaság első századaiban is volt annyi tekintélye, hogy a végrendelkező egyes intézkedéseit részben mngszoríthassa, mikor a *familia et pecunia* egységének megóvása és előörökítése céljából némi megszorításnak szükségét látta.

Még egy másik lehető ellenvetéssel is szembe kell szállnom. Azt hozhatná fel ugyanis valaki érvelésem czáfolatául, hogy a régi időkben, a legis actiók korában *exceptio doli*, vagy ehhez hasonló valami, mindenkép ismeretlen fogalom volt a perben, minthogy az csak egy fejlettebb jogelméletnek, finomultabb jogi fogalmaknak volt gyümölcse. Nem ijednék meg az ilyen ellenvetéstől, ha annak bizonyosságául ismét Gajus tanúságára hivatkoznának is, kinek (IV. 108. §.) e következő mondata: »*Alia causa fuit olim legis actionum nec omnino ita ut nunc usus erat illis temporibus exceptionum*,« állításomat a doli exceptióról gyökerestül kiforgatni látszik. Csakhogy ez a tétel méltó párja ama fent közlött másiknak, mely a hagyományrendelés jogának bárminő korlátozását a régi időkre nézve tagadja s melynek tarthatatlanságát kimutatni épen e most folytatott vizsgálódásomnak a célja. Ha beleügyoszunk is abba, hogy a legis actiók rendszerében az exceptiót, ezen neve szerint s amaz alaki megjelenésben, a mint az a *lex Aebutia* (550) után a perjogba illeszkedett, régente nem ismerték; de azért az exceptio a maga valóságában és természetében, a jogi élet és attól elválaszthatatlan perlekedés bármely korszakában, idején és helyén mindenkor és mindenütt megvolt és létezett; s mikép vették számba a legis actionál alperesnek olyatén allegatióját, mely a későbbi idők jogi nyelvén exceptiónak mondott jogorvoslatnak szolgáltatta az alapját, megmondja elég világosan a r. perjog egyik legjelesebb kézikönyve.¹⁾ A mikor ugyanis az alperes, — a mi esetünkben a beperelt örökös — ellenfelének, a

¹⁾ Bethmann-Hollweg: Röm. Civilprozess I. 38. §. 125. és köv. lapj.

hagyományosnak, kívánsága szerint a legis actiót véghez vinni vonakodott, mert felperes keresete ellen kifogása volt, azt állítván péld., hogy a felperes követelése szertelen, túlzott: akkor ezt az incidenst külön praejudicumban intézte el a praetor akkép, hogy ezen vitás pontot külön tárgyalásban hozta tisztába s azután, mint némelyek hiszik,¹⁾ csupán ezen vitapontnak (az exceptiónak) a felhozott bizonyítékok alapján leendő bírói eldöntésére egy legis actiót (sacramento) rendelt el; a mint pedig én gondolom az eljárást, az egész ügyet határozatilag (decretum) úgy intézte el, hogy a mikor felperes a praetor részéről alaposnak elismert kifogáshoz képest nem akarta mérsékelni kérését, a legis actio megindítását egyszerűen megtagadta, felperes elől a jog útját elzárta. Hiszem ezt azért, mert az elintézés ezen módja kérdésen kívül a leggyorsabb és legegyszerűbb kibontakozásnak mutatkozott, azután meg azért, mert mindennemű beperesített igény meg vagy meg nem engedhető volta körül a végleges határozathozatal joga mindenkor az igazságügyi tisztí joghatóság egyik elvitázhatatlan attribútuma volt.

Látónivaló ezekből, hogy volt módja és jogorvoslata az örökösnek már a legrégibb perjog szűken kimért formái között is, melylyel magát a hagyományos túlzott követelésével szemben megvédehlte; mert hogy bárminő jogszolgáltatás a kifogás fogalmának valami módon való tényleges ismerete és elismerése nélkül akár csak egy napig is ellehessen, azt képzelní sem lehet. A legutolsó falusi bíró is a tények kényszerítő logikájával el fogja ismerni a kifogás erejét s meghajol előtte, ha maga sem tudja hogyan és miért, s talán fölösleges volna ezt mindennapi példával mutogatni.

Valószínűnek és igen hihetőnek tarthatjuk ezen megjegyzéseim nyomán, ha talán bebizonyítottnak még nem is, hogy már a *testamentum calatis comitiis conditum* idejében a túlterhelt örökös a *praetori jurisdictio* szárnyai alatt védelmet talált a hagyományosok túlterhes igényei ellenében, ha ritka eset volt is, mikor e védelemre rászorult. S a mit a calata comitiákon készült végrendelettről állítunk, az természetesen a *testamentum in procinctu* érdemében sem lehet máskép, mert annak ereje ama képzelményben gyökerezik, hogy a hadsereg az egész nemzetnek helyét állja.²⁾

Könnyebben fordulhatott elő s azért tán gyakoribb is

¹⁾ Így péld. Kuntze: *Cursus* §. 240. a 168. lapon.

²⁾ Feleltébb érdekes megjegyzéseket olvashatni ezen káros intézménye vagy közjogi tévedéséről a római nemzetnek III. Napoleon császár Julius Caesar életéről írt munkájában. — V. ö. még saját tanulmányvem (A. r. j. alapjai) 499. lap.

volt a túlterhelés esete a magán végrendelet (*test. per aes et libram*) behozatala óta, mely t. i. nem a törvényhozás tekintényén, hanem a mancipatió és 5 polgárnak, mint meghívott tanúnak, hitelén alapúlt. Mert jóllehet azt látjuk, hogy ez az új forma, — melyet azonban a 12 táblából alig lehet származtatnunk, hanem későbbi eredetűnek kell tartani, ¹⁾ — még mindig a *test. calatis comitiis* alakjához, a tiszta szóbeliség elvéhez simúl, s azért a tanúk segédlete, mint a kiknek a végrendelet tartalmát tudni és hallani kellett, még folyton némi gátul szolgálhatott az örökhagyó önkénykedése, az örökösök s családtagok méltatlan sértésére czélzó szándéka ellenében; de azért az 5 tanú nem mindig ismerte alaposan a vagyoni viszonyok mibenlétét; avagy, ha meghitt bizalmas embereit hívta is épen tanúkul a testator (*adhibitis amicis, amico familiam suam mancipio dabat*, Gajus II. 103.), ezek meglehet csupa kíméletből barátjok iránt a végintézkedés válságos perczeiben az ünnepélyes actust intelmeikkel, óvástétellel megzavarni, esetleg egészen meghiusítani nem merték.

Rosszabbra fordult az örökség dolga, nagyobb baj fenyegette és sűrűbben az örökösöket, a mikor az írásbeli titkos végrendelet keletkezett. Ennek eredetét későbbi időkben, Justinianus korában, névszerint Theophilus paraphrasisában is (Inst. II. 10. §.), abból a veszedelemből magyarázták, mely az örökhagyót fenyegeti, ha annak, kit szóbeli nyilatkozattal örökösül kinevezett, kinek magának tehát erről biztos tudomása volt, az örökhagyó akaratának változásától tartania oka volt, vagy pedig az örökség után való kapzsiságában az örökhagyó kimúltát várni nem győzte. Ezen új forma mellett a mancipatio ugyan végkép azonnal ki nem szorult a használatból, de csupán mint ritualis pompa szerepelt még (*dicis gratia*), mikép meghagyták látszatra a familiae emtort is: egyedül csak a régi tradícióhoz való ragaszkodásból (*propter imitationem veteris juris*). A testamentum lényeges tartalmát, az örökös nevét, a *quo etiam legata relinquuntur*, tehát a hagyományokat is, meg a hagyományosok neveit egy pecséttel lezárt okmányban vagy zsinórral összekötött s lepecsételt fatáblákon jegyezték fel, ezeket mint a maga végrendeletét ünnepélyes nyilatkozattal (*testatio*) a tanúk előtt felmutatván a testator oly meghagyással, hogy azt az ő haláláig felbontani nem szabad (Gajus II. 103., 104. §.). Ilyen eljárás mellett, kivált mikor a testator még hosszabb ideig folytatta életét, jóval gyakrabban találkozott a juris-

¹⁾ Kuntze: Cursus §. 818. — Az ellenkező nézetet követte Marezoll: Instit. 7-ik kiadás az 517-ik lapon.

dictio aránytalanul kivetett hagyományokkal, mivelhogy a már előbb jelzett körülményeken kívül, a tények illetén állásában a testator szándékos sértésének és rosszakaratának nem volt biztos ellenszere.¹⁾ Feltehetjük tehát, hogy a mind nagyobb számmal jelentkező esetekben, midőn a legatumok özönében elmerülni látszott az örökség sajkája, mert az ellenhatásul használt orvoslás módja: a praetori jurisdictio meg a centumviralis törvényszéki gyakorlat, mint melyek egy bizonyos követendő, általános egyforma szabályra még nem támaszkodhattak, elégtelennek bizonyult, arra készítette végtére a törvényhozást (lex Furia 571?), hogy a végrendekezés szabadságának e kinövését, egy világosan szóló, a kérdést egyenlőképen s azon egy módon eligazító intézkedéssel elvágja.²⁾

Mindössze tehát annyit változtatott ez a lex az addig létezett jogállapotban, hogy törvényes, tehát állandó szabály szerint állította meg az örökség és hagyományok között megtartandó aránylatot s az utóbbiaknak minden esetben megengedett maximumát; míg ellenben a korábbi időkben az e viszonyokra vonatkozó kérdést esetről esetre változóan oldotta meg a természeténél fogva némi ingadozást tanúsító jogszokás. De e jogszokásnak valódi létezését a régi időkben, s Gajus ezt tagadó állításának alaptalanságát pedig, még néhány argumentummal és analógiával fogom kideríteni.

Tapasztalásból tudjuk s a r. jog története is tanúságot szolgáltat reá, hogy a nemzeti jogérzés s az abból táplálkozó jogszokás előzi meg s egyenleti útját a törvényhozásnak. Az készíti elő a talajt; a törvényhozás csak mag alá szánt s beveti a földet. A rendelkezéseinek meglepő sajátosságáról szeltemben ismeretes lex Cincia kevéssel — mondjuk 20 évvel — a lex Furia előtt látott napvilágot; iránya, célja, szelleme mind a két törvénynek csaknem azonos. A Cincia az ajándékozásnak szabta meg módját, mértékét, maximumát. Ez utóbbit, különös, nem ismerjük, mert feljegyezve sehol nem találjuk; meg lehet a törvényben sem volt meg, hanem a bírák belátására

¹⁾ Bozóky A.: Instit. 201. §. II. — Cf. Cicero: in Verr. II. 1. cap. 45. — Pauli: Sent. rec. V. 25. §. 6.

²⁾ E nézetünk istápolására, hogy t. i. az írásbeli titkos végrendelet volt az, mely az örökségnek gyakoribb megtámadását okozta, akképen, hogy a legatumok súlya alatt szétmállott a familia, ha kicsiségekre súlyt akarnának fektetni, nagy argumentumot találhatnak magának Gajusnak szavaiban, ki ugyanazon helynek (II. 224.) folytatásában, melynek bírálati fejtegetésével s kellő restrictiójával itt foglalkozunk, egyedül csak »scripti« heredes-ről tesz említést, mint a kik nem tartván érdemesnek az örökséget arra, hogy elfogadják »ab hereditate se abstinebant«, minélfogva »plerique intestati moriebantur«. E körülményre még nem igen voltak tekintettel az írók.

hagyva; avagy, ha valóban meg is volt írva a törvényben, némelyek feltervése szerint (a lex Furia hasonlóságára) 1000 ass-nyi összegben. Biztos tudomást erről mégis csak valamely véletlen felfedezés által fognánk szerezhetni. ¹⁾ Ha már most Gajus előadását, ki a lex Furiából, mint az ő nézete szerint e tárgyban megalkotott legelső törvényből, visszafelé azt következteti, hogy annak előtte a hagyományozás joga semmikép sem volt megszorítva (*licebat totum patrimonium legatis erogare*), helyesnek fogadjuk el: akkor a lex Cinciára nézve hasonlóképen azt kellene mondanunk, hogy ennek megjelenése előtt Rómában az ajándékozásnak sem volt jogi korlátja. De elhiszi-e, bárki legyen is, a ki a r. jog modorát és irányát némileg ismeri, hogy, ha a lex Cincia előtt valamely római polgár egész vagyonát, a már meglevőt és a leendő, ajándékol, habár promissióval (stipulatióval) oda ígérte volna egy másiknak, ez, a donatarius, az ilyen ígéretből szerzett jogát akárminő bírói forum előtt keresztül vinni képes lett volna? A r. nemzet jogérzetében és takarékoszágra hajló szokásaiban mélyen gyökeredzett a minden pazarlás és *sine causa* bőkezűségből történő vagyonkisebbités ellen viseltető idegenkedés. A jogszokás bizonyosan kifejezésre juttatta régóta ezt a nemzeti inclinációt valaminő, habár napjainkban tudva nem levő concret alakban. Jól illenék tán jellemzésül az e részben tényleg létezett jogállapotra, — ha ugyan visszajárólag magyarázni s mintegy hátratekintő jóslat gyanánt venni szabad volna a császárok szavait — Severus és Antoniusnak (205-ben Kr. u. kelt) a Vat. Fragmenta 267. §-ában fenmaradt rescriptuma: *Actio nova ex promissione, quae donationis causa facta sit, dari non solet*. A lex Cincia csak »paragrafusokba szedte« ezt a régi nemzeti szokásjogot; mint a lex Furia azt a kegyeletet, melylyel a nemzet az örökség integritását, a familia és pecunia egységét és épentartását szíven viselte.

Ez analógiához legközelebb áll s állításom erősségéhez mint további adat járúl a *donatio inter virum et uxorem* története. A mit egyik házastárs a másiknak ajándékozott, érvénytelen adomány volt. Nemcsak *imperfecta*, *immodica*, de nulla, invalida volt a donatio. Sok helyt még a XIX-ik század törvényhozói is tisztelettel hajolnak meg e jogszabály előtt, ²⁾ melynek megalkotása által a családi élet, a hitvesi hűség és kegyelet szentélyét egy erős oszlopra

¹⁾ Schwarz Gusztáv a Jogtud. Közlöny 1885. évf. 3. sz. a 20. lapon.

²⁾ Így péld. a Szászország számára készült törvénykönyv 1647. és 1648. §§.

vélte támasztani a r. nemzet jogszokása. Mert, hogy ebből vette eredetét s csakis a néperkölcsök üdítő forrásából fakadt, határozottan s többszörösen van kimondva. (*Moribus apud nos receptum est.* Ulp. in fr. 1. Dig. 24. 1.) A lex Cincia korában (204. Kr. el.) ugyan még nem juthatott megállapodásra ez a szokásjog, mert az e törvény alól kivett személyek (*personae lege Cincia exceptae*) között ott találjuk a vir et uxort (Ulp. 28. 7. — *Vaticana* fragm. §. 302.) is; de hogy már jóval a császári korszak előtt kellett képződnie e jogtételnek, a kézi könyvek értesítésétől eltekintve,¹⁾ abból ítélve bizonyosnak mondhatjuk, mivel máskülönben Augusztus törvényének (*lex Julia et Pap. Poppaea*) rendelkezéseit, melyek a házastársak capacitását az egymás javára tett végintézkedésekre nézve nagy mértékben megszorították, élők között ajándékozás szerével könnyen lehetett volna kijátszani. (Ulp. fragm. tit. 15. 16.) De mindamellett, hogy ez a jogszokásbeli tétel a principatus előtt már régen megvolt, a mint ezt a pandectajogászok előadásaiból világosan kivehetni, írott törvény, a *donatio inter virum et uxorem* körül rendelkező *lex, senatus consultum, constitutio* egészen a ker. időszámítás III-ik századának kezdetéig Caracalla Antoninus híres oratiojáig (206. Kr. u. fr. 32. §. 2. Dig. 24. 1.) elő nem fordul.

Ha e szerint házastársak között az ajándékozás századokon keresztül csupán a szokás erejénél fogva tilos, sőt érvénytelen volt, mi lehetetlen van abban, hogy a joggyakorlat törvény hiányában az örökség túlterhelését szintén nem tűrte? Talán azért nem szabad ezt feltennünk, mert Gajus nem így képzelte magának a dolgot? ugyanaz az író, kinek művében még egy másik helyet is sokkal közelébb fekvő kérdésben röviddel ezután tévesnek fogunk tapasztalni? Gajus, ki 180 körül írta munkáját (Kr. sz. u.), az 500—600 esztendővel korábban létezett jogállapot némely részeiben csak oly tájékoztatlan lehetett, adatok szűke miatt, mint mi vagyunk most. S ezen csodálkozni sem igen kellene, ha igazat mondtak azok, kik Gajust valamely kisázsiai tartományi városban élt magántudósnek tartják,²⁾ ki Rómát és Itáliát lehet hogy soha nem is látta, jóllehet e feltevés valóságát erősíteni itt nem szándékozom. Hogy ez az író egyben-másban hibázott s tévedett, azon nincs mit csodálni, annál kevésbbé, mert munkájából egyes fontos nevezetes jogintézményt egészen kifelejtett, mint p. a *querela inofficiosi-t*, *jus dotale-t*, melynek nevét is alig említi. Azért, hogy ekkoráig mindenki betű szerint igaz-

¹⁾ Kuntze: *Cursus* 353. lap.

²⁾ »Gajus ein Provinzialjurist« Mommsen: *Jahrb. d. gem. d. Rts.* III. 1. pag. 14. — V. ö. Huschke: *Jurispr. Antejust.* 83. pag.

nak vette az »*olim licebat totum patrimonium erogare*« mondást, én mégis azt olvasom ki belőle, hogy szerzője nem ismerte azt a pályát, melyet e téren a *lex Furia* megjelenéseig megfutott a jogfejlődés: a régiség homályában nem találta meg Gajus annak nyomait. Pedig rámutat e nyomokra elég láthatóan a *querela inofficiosi* és a köteles rész története is.

Tudva van, hogy a köteles rész fogalma a *centumviralis* *judicaturából* száilemlett, tehát szintén szokásjogból; miért is annak szokott elnevezése *portio leg e debita* nyilván hibás volt, mert köteles részt semmi törvény nem biztosított senkinek. Utóbb *quartának*, avagy *quarta Falcidiának* kezdték nevezni. A ki, ha számbavehető nyomós oka reá nem volt, közel atyafiait, fel- vagy lemenő ágon rokonait végrendeletében mellőzte, vagy a méltányos illetményénél kevesebbet hagyott reájok, vak szenvedélytől izgatott elmének (*color insaniae*) vagy félreértésnek tulajdonította ezt az esküdt bírói testület, s a panaszos rokonok kérésére a kinevezett örökösöket arra szorította, hogy (a körülmények szerint) az egész örökséget vagy annak egy megfelelő részét amazoknak engedjék át; mennyit és mekkora részt, annak nem volt biztos mértéke, hanem esetről esetre az esküdtek belátásától függött, mindaddig, míg a *lex Falcidia*ra nem támaszkodhatott a bírói gyakorlat, hogy annak a hagyományokra szóló rendeletét utánozván, a törvényes örökrész egy negyedében állapítsa meg a köteles rész mekkoraságát. Ez a véletlen találkozás is sejteti velünk a köteles résznek a hagyományok korlátozásával összefüggő voltát.

A köteles rész intézménye, a mint azt a *praxis* a leírt módon a magánjog rendszerébe illesztette, nyilván abnormis, szokatlan tünemény volt, a mint ezt egyértelműleg elismerik a *r. jog* írói¹⁾; s meglátszik a jogorvoslat nevérol is, melyet a jogászi nyelvben idegenszerű »*querela*« panaszra kereszteltek, nem keresetnek, *actiónak* vagy *persecutió*nak. A mi kérdéseinél szempontjából azonban legfőképen egy körülményre kell itt figyelniünk.

A vérrokonokat, *cognatusokat*, tekintet nélkül az *agnatióra*, atyai hatalomra, megvédeni az örökösökkel szemben,

¹⁾ Idejét ezen intézmény befogadásának közönségesen Cícero korába helyezik; úgy hiszem azonban: abból, hogy Cícero de oratore I. cap. 38. a *centumviralis caussae* elősorolásában az *inoff. querelát* nem említi, a Verres elleni beszédében pedig (in Verr. act. II-a lib. I. cap. 42.) az »*inofficiosum testamentum*« szót használja, a szóban forgó jogorvoslat eredetére és idejére semmi bizonyosat következtetni nem lehet; még kevésbé a *pro Roscio* tartott védő beszéd 18. és 19. fejezetéből, melyre hasonló célból szintén hivatkozik Kuntze: *Cursus* 836. §-ában.

sokkal meglepőbb, erőszakosabb eljárás színében tűnik fel, mely kétségenkívül sokkal messzebb tért ki a civilis gondolkozás kerékvágásából, mint kitért az a praxis, mely a kinevezett örököszt védte a hagyományok túlzott követeléseitől; s így bizonyosak lehetünk abban, hogy ezen védelem útját és módját megtalálták a centumvirek törvény nélkül is, mikor ilyen törvény még nem létezett. A querela sokkal nehezebb, complicáltabb találmánya volt az előhaladó jogtannak, homlokegyenest támadta meg a *jus civile* csatarendjét, mint a legatumok korlátozása a jogi praxisban, mely jogorvoslat nem szakított a jogrend hagyományos elveivel, hanem foganatot szerzett ősi jognézeteknek s a népszerű jogszolgáltatás terén végrehajtotta azoknak consequentiáit.

Ha van még valamely argumentum, a melytől tartanom kellene, hogy t. i. az itt hosszasan ismertetett állításomat megdöntik vele, ez csak a többször említett lex Furia maga lehetne, s annak rendelkezése, a mint ezt a II. 224. §-ban (Gajusnál) feljegyezve találjuk. *Itaque lata est lex Furia, qua (exceptis personis quibusdam, ceteris) plus mille assibus legatorum nomine capere permissum non est.* Ha e szavakat összevetjük azzal, a mit ugyanott IV. 23. §-ban találunk eme szavakban: *Sed et aliae leges in multis causis . . . constituerant quasdam actiones per manus iniectionem . . . velut lex Furia testamentaria adversus eum, qui legatorum nomine . . . plus mille assibus cepit, cum ea lege non esset exceptus,* ilyen conclusióhoz jutunk, melynek helyességét — egyelőre — tagadni nem akarom.

Nemcsak hogy a lex Furia előtt nem volt korlátozva a hagyományok mekkorasága (Gaj. II. 224.), hanem maga ez a törvény is (U. o. 225. §.) érvényesnek ismeri el a legatumot bármely összegben, s megengedi annak behajtását is, ha mindjárt az örökség teljes kimerítéséig, csak hogy a mille assest meghaladó többletet *manus injectio* terhe alatt (IV. 23. §.) még pedig — a mint ezt egyéb adatokból tudjuk ¹⁾ — négy-szeresen (*cum poena quadrupli*) megtéríteni köteles. (Ulp. fragm. Prooem. §. 2.)

Nem akarom én itt a római magánjogi törvényhozásnak ezen valamint számos más törvényben is követett módszerét másképp, mint a szöveg alatti jegyzet néhány észrevételével érinteni és ismertetni. ²⁾

¹⁾ Böcking: Instit. des röm. Civilr. 2-ik kiad. 286. lapon litt. a) alatt. — Azután Huschke: Jurispr. Antejust. pag. 271. nota ad §. 23. ibid. — Demelius: Legum quae ad jus civ. spectant fragm. 1857. pag. 33. sq.

²⁾ Ezt a sajátyszerű, a maga nemében tán páratlan jelenséget,

De mégis megfoghatatlan előttem, hogy ez a »quadruplum« szemet nem szúrt s a maga igazi mivoltában még fel nem tűnt a német írók kritikájának. Hiszen ez ugyanaz a büntetés, melylyel akkortájt (a lex Furia idejében) csak a nyilvánvaló lopást (*furtum manifestum*) fenytették; azt a büntettet, melynek a 12 tábla szerint még botozás és az adósság lerovásáig tartó rabság (*addictus, adjudicatus*), szolga ember személyében meg épen — a mint némelyek hiszik —

melynélfogva a jog egy követelésnek kereseti érvényesítését, bírói behajtását (*exigere*) megengedi, az adós által önként felajánlott fizetésnek elfogadását (*accipere*) pedig nem tiltja, tehát a felperes jogának formai érvényét feltétlenül elismeri, s mégis nyomban reá ezen jog gyakorlati keresztülvitelét szigorúan (az adott esetben négyszeres összeggel) meg bünteti, amaz elms magyarázattal, melylyel azt Ihering (Geist d. röm. Rechts III. 104. és köv. lapj.) a »Vertheidigung in Form der Klage«, meg a »minus quam perfecta lex« (Ulp. prooem. cit.) szempontjából ismer-teti, — karántsem tekinthetem elintézett, tisztába hozott kérdésnek. Mert teljes tiszteletben tartva e nagy tudományú írónak a r. jog felfogá-sában tanúsított eredeti modorát, úgy rémlik előttem, hogy itt az összes jog legbensőbb természetének egyik, ha talán a római tör-vényhozók által még nem is sejtett nyilatkozványával állunk szemben.

Valóban sajátságos látvány ez: a jog maga magának ássa meg sírját; saját homlokára a jogtalanság bélyegét sűti a törvény: a jogsze-rűség saját méhéből szűli a jogsértést, ártatlan anya kores magzatot. — *Jura sunt matres (sic!) actionum*; vagyis más a jog (*jus ipsum*) önma-gában, s más valamivé változik, mikor sarjat (követelést, keresetet) ereszt. A jog itt önmaga előtt bűnösnek vallja magát, bevallja saját lelkiismeré-tének a maga gyarlóságát, midőn a mit egyik kezével adott, annak elfo-gadásáért másik kezével sarczot vet ki az emberre. Mi képzelni is alig bírjuk a dolgot máskép, mint úgy, hogy a mit tilt a törvény, annak meg-tételét egyúttal valóban semmisnek is kijelentse. Igen különös volna péld. az az »uzsoratörvény«, mely azt rendelné, »hogy kamatot bármi összegben lehet nem csak kikötni, de bíróilag be is hajtani, csakhogy a mi a 8%-ot meghaladjja, azt kétszeresen kell visszaadni. Máskép a római törvényhozás (*lex Furia testamentaria, lex Marcia de fenerat*. V. 8. Cato de re rust. Prooem. — *Lex Pubilia, lex Furia de spmsu* Gaj. IV. 22.). De csakis a törvényhozás követte, a mint látszik ezt a módszert, nem a jogtudomány. Ez, t. i. a tudomány és annak közege az *interpretatio, jurisdictio és praxis* ilyen esetekben exceptióval akasz-totta meg a jog valóítását: *Dolo facit, qui petit, quod redditurus est* (fr. 8. pr. Dig. 44. 4.). De ez a jogorvoslat is abból a gondolatból ered, hogy a jog jognak marad, csak érvényesítésében rejlik a méltalanság.

A római törvények ama sajátságos módszere világosan constatálja minden jognak a relativitását; önmaga ellenében elismeri a jog, hogy saját lényegét és b e n s ő természetét, létszerének vé g s ő okát csakúgy nem éri fel az emberi ész, mint más jelenségekét sem. A jog transcenden-talis idealismusa ez, melylyel hallgatag alárendeli magát egy f e n s ő b b életelvnek. — Abból pedig hogy csupán csak létezése, tartós maradása és folytonos érvényesülése által jogtalanságba csaphat át a jog, legalább megérteni lehet, ha nem is helyeselni, minden erőszakos felforgatást és forradalmat az emberiség történetében.

halál volt a büntetése. (G a j. III. 189.) De még a rablás büntetése is csak quadruplum volt.

Lássuk egy példában a lex Furia alkalmazásának consequentiáit, hogy e példára támaszkodva könnyebben s rövidebben fejthessem ki nézetemet. Ha 1000 forint hagyaték után ugyanannyi, azaz szintén 1000 frt hagyományt rendelt az örökhagyó, a hagyományos az egész örökség elfogytaig perelhette az örököst, kinek ez esetben igaz, hogy semmi jogorvoslata sem volt rendes perben, még exceptiója sem, s tehát az örökségből sem maradt semmi haszna. De épen ebben derült ki, hogy a lex Furia teljességgel hasznavehetetlen törvény, miért is azt már 14 év múltán 585-ben a. u. c. gyökerelesen megváltoztatta a lex Voconia. Ellenben, ha 12,000 frt vagyonból 2000 frtot hagyott egy hagyományos javára a testator, ezt az egész összeget megvehette ugyan a legatarius az örökösön, de csak 1000-et tarthatott meg belőle, a másik ezeret négyszeresen kellett visszafizetnie, úgy hogy az örökösnek most 14,000 frtra nőtt az öröksége. Ez azért volt, mert az 1000-en felül való hagyomány-követelést mindenképen (*absolute*) fosztogatásnak, zsarolásnak declarálta a lex Furia.

Feltéve már most, hogy igaz volna, a mit ritka egyértelműséggel állítanak a r. jog írói mai nap is mindnyájan: hogy t. i. a most neveztem törvény előtt a hagyomány követelésében semmikép és semmi formában sem volt megszorítva a hagyományos, míg csak az örökségből telt, — ebből az következne, hogy ama zsarolást és fosztogatást századokig tűrte és tényleg nézte a nemzet, sikeres végrehajtásában pedig tevékenyen segédkeztek a bírótiszti személyek és esküdtszékek!! De a lex Furiában statuált büntetés szigorát helyesen magyarázni egyedül csak abból lehet, hogy a nemzeti jog- és tisztességérzet már annak előtte is, régtől fogva súlyos és kemény fenytetésre méltó cselekményt látott a legatumok túlhajtott exactiójában, mert ha nem annak nézi vala, hanem közömbös, a közérdeket nem sértő eljárásnak, hogyan szavazhatta volna meg a törvényt és annak csakis súlyos büntetethez illő büntetését? Avagy azt hiszik tán, hogy a törvényhozó nemzetgyűlést azon napon, mikor Furius az ő törvényjavaslatával fellépett, hirtelenében szállotta meg ez a meggyőződés, hogy rögtön, tegnapról mára csapott át erkölcs-bíráló és jogi ítélőtehetsége egyik végletből a másikba? hogy a mit tegnap kifogástalan, tisztességes dolognak tartott, ma már a törvény súlyos sértésének manifestálja?

De minek is feszegetsem tovább a kérdést? Minden jelenség megint csak arra vall, hogy jogszerű korlátnak igenis kellett lenni már a lex Furia előtt is. Ez a korlátozás meg-

lehet úgy volt kimódolva, hogy a magistratus a hagyományosok mértéktelen kapzsiságát egy *sponsio et restipulatio poenae*-vel fékezte meg, arra kényszerítvén a felperest, hogy illő bírságra kötelezze magát a perbefogott örökös irányában, azon esetre, ha a legatum kifizetésére szóló keresete túlzott követelésnek fogna bizonyulni; a formulát azután e kölcsönös fogadalom alapján szerkesztette s így eresztette útnak az ügyet, melyben úgy, mint a *querela inofficiosi* tárgyában a centumvirek, *ex arbitratu boni viri* ítélték a bírák azon ténykérdés felett, hogy túlterheltnek tekintendő-e az örökség vagy sem?

Láttnivaló mindezekből a mire mint végcéljára irányoztam deductióimat, hogy a r. jog soha és semmikor sem viseltetett közönyösséggel az iránt, hogy a polgárok testamentomaiban megrendelt hagyományok nem okozzák-e romlását az örökösnek és örökségnek. E veszedelem ellen küzdött eleinte a jogszokás, azután a törvényhozás. Az ide szolgáló óvó intézkedések fejlődésében tehát a *lex Furia*t nem tekinthetjük kezdeménynek, hanem úgy, mint a *lex Voconia*t is a megfutott pálya egy-egy állomásának, melynek végpontja a *lex Falcidia*. Ellenben pedig *Justinianus* császárnak ama törvénye, mely megint lehetővé tette az örökség teljes kimerítését (Nov. 1. c. 2.) már a korábbi századokban emelt épület lebontásának volt a kezdete, mely az újabb kor nézetét: az örökség sorsa iránt való részvétlenséget hirdeti.

Ezen az alapon immár bizvást hozzá láthatok kitűzött feladatom megoldásához.

A *lex Furia*, a hogy elébb is láttuk, célját eltévesztette, az örökséget szemben a hagyományokkal a végső kimerülés veszedelme ellen meg nem óvhatta: *qui enim verbi gratia quinque milium aeris patrimonium habebat, poterat quinque hominibus singulis milenos asses legando totum patrimonium erogare* (Gajus II. 225.); ha valakinek öt-hat ezeret tevő vagyona volt és öt-hat embernek egy-egy ezerével (vagy többeknek is kisebb összegével) hagyományt rendelt: az örökösnek sem az öröklött vagyonból nem maradt semmi haszna, sem a hagyományosokat nem perelhette bírságra, mert semelyik legatum nem haladta meg az 1000-et.

A törvényhozás ezen első kísérletének hibáját, mely kísérlet azonban nem volt a r. tételes jog első lépése,¹⁾ jóvá

¹⁾ Ha szörszálhasogatásban telnék örömiünk, s kicsiségeken is akar-nánk fennakadni, eme szavak nyomán: *sed et haec lex non perfecit, quod voluit*, azt lehetne ráfogni Gajusra (II. 225.): neki is volt valamely sejtelve a már korábban létezett, a *lex Furia* szándékához

akarta tenni a *lex Voconia*, *Qu. Voconius Saxa* néptribun rogatiója 585-ben (169. Kr. sz. el.) — E törvény valódi okát és célját sokáig fürkésztek a régibb, részben még a jelenkori írók is. Annyit csaknem közegyetértséssel elfogadottnak és bizonyosnak mondhatunk, hogy a törvény (első része v. fejezete) a 100,000 ass-ra becsült és e vagyonérték alapján az adókataster első osztályába iktatott polgárnak (*centenariusnak*) megtiltotta, nőszemélyt, még ha saját leánya, nővére vagy édesanyja volna is, örökösül kinevezni, akár egyedüli örökösül, akár bármely kicsi örökrészre mások mellett. E rendelkezésnek szövegét is fentartotta Cicero egy beszédje (*Verr. II. l. 1. 41. 42.*) e szavakban: *Qui ab A. Posthumio Q. Fulvio censoribus postve eos census esset (in prima classe) ne quis heredem virginem neve mulierem faceret.*¹⁾ Legatutumot ellenben annyit engedett a törvény (másó-

közelítő intézményekről; mert az »et« szócska nyilván visszauntal valami hasonlóra, a mit pedig ez a szerző sehol nem említett.

¹⁾ A *lex Voconiana* — mely törvényről azt tartja Cicero (de republ. III. 10.), hogy »*utilitatis virorum gratia rogata in mulieres plena est injuria*«; S. Z. Ágoston pedig (de civit. Dei III. 21.) így nyilatkozik: »*qua lege quid iniquius dici aut cogitari possit, ignoro*«, s melynek szabványai alól csak Vesta szüzei voltak kivéve (Aul. Gellius I. 12. cap. 9. et 18.) — igen számos magyarázó s így terjedelmes irodalma támadt. Ennek termékei közül a legkiválóbb Vangerow egy értekezése (Heidelberg, 1863.) és Bachofen műve (Bazelben, 1843.).

Annak okát, hogy miért zárták ki a nőket gazdag örökségekből (*ex testam. de nem ab intestato*), nem igen lehet bizton kitudni, még Ciceróból sem, ki a nők jogkörének illetén megszorítása miatt nagyon felindult. — A republikáról írt művének egy helye után (*si pecuniae modus statuendus fuit feminis loc. cit.*) a »női emancipatio« politikai és gazdasági árnyoldalaival hozzák kapcsolatba a törvényt némelyek. Mások a *sacra privata*kra, vagy a honvédelem érdekeinek veszélyeztetésére utaltak, mely bekövetkezett volna, ha a leggazdagabb polgárok vagyona női kézre kerül. Valamennyi között a legegyszerűbb magyarázat talán az, mely a nők jogkörének örökségszerzésben való megszorítását egy a nemzetek jogi életében majdnem mindenütt, s így a régi magyar jogban is észlelhető jelenségre viszi vissza. Nyomokat hagyott ez a felfogás a törvényes öröklés rendjében is, melyből tudvalevőleg »*Voconiana ratione*« (Ulp. fragm. 16. 1.) kizárták az agnatát, ki — tekintve a rokonság izére — nem volt az örökhagyónak legalább soror consanguineája. — Vitás kérdésnek lehet tekinteni azt is, vajjon, ha egy *centenarius* mégis nőre hagyta az örökségét, a kinevezés érvénytelen (*pro non scripta*) volt-e, vagy csak incapacitást szült (Ulp. fragm. 16. 1.), mint a *jus liberorum* hiánya a *lex Papia* szerint? Gajus (II. 274.): »*mulieres . . . per legem Voconiam heres institui non potest*« az elsőt, Cicero (in Verr. II. lib. I. cap. 44.) a második véleményt látszik erősíteni, mely szerint a kinevezett nőtől csak a *hereditatis petitio* volt megtagadva. (V. ö. Quintilianus declam. 264.) — Heves véleményharczot keltett az a kérdés is: az első census-osztály vagyonbecslése milyen pénzlábon alapult? A 100,000-et *asses*-ről vagy *sestertiusok*-ról kell-e érteni? Gajus (II. 274.), Dio Cassius (54. 10.) és Ps. Asconius

dik? pontja) nőneműek javára rendelni, hogy azok összege az örökségnek, illetőleg a hagyományokkal terhelt egyes örökrészek fele értékét meg ne haladja, tekintet nélkül a lex Furia szerint megengedett maximumra. Más szóval az örökségnek vagy örökrésznek legfeljebb felét emésztetik meg ama hagyományok (Cicero de republ. III. 10. — in Verr. I. cit. 43. cap.), úgy, hogy a hagyományosok együtt legfeljebb annyit kaphatnak, mint az örökösök: *qui morte testamentove . . . tantundem capiat, quantum omnes heredes*. (Cic. de legibus II. 19—20.) De mivel ez a határozat csak nőszemélyekre vonatkozott s ennek során saját intentiójával ellenkezésbe jött volna a törvény, ha az ő hasznukra privilegiumot állapít meg, ha csak a nők javára szélesíti ki a hagyomány-szerzés jogát: azért jónak látta a törvényhozó a hagyományrendelés szabadságát egész általánosságban (állítólag egy 3-ik fejezetben) akkép körülírni, hogy ama kedvezmény, t. i. a lex Furia-engedte mértéken túl, de mégis az örökség fele értékén belül hagyományt szerezhetni, férfiakról is volt értendő. Mindamellett azonban Voconius törvénye csak a centenáriusok végrendeleteire vonatkozott. Alsóbb adóosztályba tartozó polgárok, meg az olyanok hagyatékára nézve, kik a censust elkerülték, akár örökös-nevezésről, akár hagyományrendelésről volt a szó: úgy férfiak, mint nőszemélyek tekintetében jövőre is érvényben maradt a lex Furia; ¹⁾ mihez képest tehát egészen a lex Falcidia megjelenéseig bármily gazdag örökségből is 1000 assnál többet egy-egy hagyományosnak szereznie rendszerint t. i. kivéve a centenariusok hagyatékából, nem volt szabad, csakhogy mégis, a mint már mondvá volt, az ilyen kicsi hagyományokkal, — ha ahhoz való volt azok száma, — ki lehetett apasztani az egész örökséget.

Egészen eltérő s határozottan hibás felfogásra mutat az, a mit Gajusnál a lex Voconiaról olvasunk. (II. 226.) *Ideo postea lata est lex Voconia, qua cautum est, ne cui plus legatorum nomine mortisve causa capere liceret, quam heredes caperent, ex qua lege plane quidem aliquid utique heredes habere videbantur; sed tamen vitium simile* (mint a lex Furia sze-

(ad Verr. I. 41.) egymással össze nem férő adatainak értelmezésével megpróbálkozott Savigny-n kívül a német szakirodalom jelen századunkban élt majdnem minden kitűnősege. (Az itt mondottakra nézve v. ö. Vering: Erbr. 252. lapon az 1. és 3. jegyz.)

¹⁾ Világosan bizonyítja ezt Cicero (in Verr. II. lib. 1. cap. 43.): *Quid si plus legarit, quam ad heredem heredesve perveniat, quod per legem Voc. ei, qui census non sit, licet.* — V. ö. Walter Ferdinand: Gesch. des R. R. II. 319. lapon (3-dik kiadás).

rint) *nascebatur: nam in multas legatariorum personas distributo patrimonio poterat (testator) adeo heredi minimum relinquere, ut non expedit heredi, huius lucri gratia totius hereditatis onera sustinere.*¹⁾

Ha már előbb is úgy tapasztaltuk, hogy Gajus azokban, a mik a régi idők állapotaira vonatkoznak, nem mindenütt szolgálhat kalaúzul, itt épen háromszorosan hibáztatnunk kell őt.

Elsőben ugyanis úgy ismerteti a Voconiát, mintha az a Furiát mindenben s mindenestül abrogálta volna; azután pedig azt hiszi, hogy ama törvénynek a legatumokra vonatkozó része nem csupán a centenariusok, hanem különbség nélkül s egyaránt minden civis rom. végrendeletére szólna; végre pedig, — a mi itt a főhiba — a legatumok maximumát nem az örökség felére teszi, hanem arra, hogy a mi az örökösnek megmarad, az ne legyen kevesebb, mint a mennyit egyenkint véve akár melyik hagyományosnak fizetni tartozik. Szóval Gajus nem az örökség (fele része) után méri a hagyományokat; de megfordítva ezekhez méri az örökséget. — Ezt a hibát, különbséget a két-féle felfogás között kitüntetni nem lesz nehéz példákban.

Tegyük fel, hogy az egész hagyaték 1200 forint, mert hogy nem a római pénzben tesszük ki az értéket, az itt könnyen érthető okokból nem változtat a dolgon semmit. — Ha e vagyonból az örökhagyó öt embernek rendelt hagyományt, mindeniknek 200 frtjával vagy tizenegy embernek, de 100 frtjával, avagy huszonhárom embernek csak 50 frtjával, mind a három esetben kénytelen lesz az örökös, ha az örökséget elfogadta, a lex Voconia rendeletének olyan értelmezése szerint, milyen a Gajusé, a hagyományt mind egytől egyig hiánytalanul teljes összegben kifizetni, mert mind a három esetben marad az örökösnek is annyi, mint a mennyit kapott a hagyó-

¹⁾ E helyen lehetetlen egy sajátyszerű aggodalmamat elhallgatnom, melyről felvilágosítást kérek mindenkitől, ki nálamnál jobban ért a dologhoz. Nem értem ugyanis, miként mondhatta Savigny (System IV. 271. lap), hogy csak a lex (és quarta) Falcidia kedvéért vonták bele a mortis causa donatiót az örökségbe, azaz tekintették a legatummal egyenlőképen, mint a hagyatékból kijáró adományt; s hogy csak azóta lett elismerve az a jogtétel, melynél fogva egy adóssággal túlterhelt hagyaték hitelezői a m. c. donatiót (úgy mint a legatumokat) semmisnek mondhatják. — Nem foghatom meg Savignynek e nyilatkozatát, mikor látom (Gajusból úgy, mint Cicero id. helyeiből), hogy már a lex Voconia, sőt a Furiának is szövege egészen egyenlőben bánt a legatum és m. c. donatio (capio-)val. S hogy Savigny nézetének erősségeül idézi a fr. 47. Dig. de m. c. don. 39. 6.-ot, az nyilván nem bizonyíthat (e kérdésben) ő mellette.

mányosok akármelyike; az első esetben ugyanis marad az örökösnek 200, a másodikban 100, a harmadikban 50.

Vegyünk egy másik esetet. Ugyancsak 1200 frt hagyatékból három legatumot hagyott az örökhagyó: egyet 200, egyet 300, egyet 400 frtjával. A kisebbik két hagyományt bátran fizetheti s kell is fizetnie az örökösnek; de már a harmadikat, a 400 forintosat nem fogja egész összegében törleszteni, mert neki magának csak 300 maradna. Az egyenlőség helyreállítása végett tehát 50-et kifoghat ebből a hagyományból s lesz a hagyományosnak 350-e, az örökösnek ugyanannyija; s ez az eljárás magában véve a lex Voconianának is eleget tenne az épen most említett magyarázat szerint, mert senki sem kapott többet, mint az örökös. Csakhogy ez az eljárás mégis nyilván méltánytalan és hibás. Sérti nem csak a 400 frtos hagyományosnak, de magának az örökösnek is érdekét. Nem lehet belátni helyes okát, miért szenvedjen egyedül csak ez az egy hagyományos levonást s miért ne vonjon le arányos összeget az örökös a többi kettőnek is? A hiányt tehát okvetetlenül valamennyi érdekelt félnek, az örökösnek s mind a három hagyományosnak, arányosan kell magokra venniök és pedig ekkép:

200, 300, 400 frtos hagyományt egy 1200 frtos örökségből kifizetni úgy, hogy az örökségben is maradjon annyi, mennyi a legnagyobb legatum — t. i. 400 frt — nem lehet; ehhez kéne egy 1300 frtos hagyatéknak. Az adott esetben tehát az örökség $\frac{1}{13}$ -dal (vagy is 100-zal) kisebb, mint lennie kellene. Ezt a hiányzó 100-at tizenharmad részek szerint arányosan kell levonni a hagyományosoknak járó illetményekből, meg az örökösnek járó 400-ból, hogy mindannyian arányosan érezzék a veszteséget, melynek aránylata lesz 2 : 3 : 4 : 4-hez. S miután a hiányzó száznak egy $\frac{1}{13}$ -da, tizedes törtekben $\frac{100}{13} = 7.692$, tehát a számvetés ez lesz:

$$\begin{aligned} 200 &-(2 \times 7.692); & 300 &-(3 \times 7.692); & 400 &-(4 \times 7.692); \\ & & & & 400 &-(4 \times 7.692); \end{aligned}$$

e szerint pedig jut:

az 1-ső hagyományra	200	helyett	184.616	frt,
a 2-ik	»	300	»	276.924 »
a 3-ik	»	400	»	369.232 »
az örökösnek	400	»	369.232	»
összesen:				1200.000 »

az egész örökség pontosan azon elvhez képest van felosztva, hogy *in multas legatariorum personas distributo patrimonio*

az örökösnek nem jut kevesebb, mint akármelyik legatariusnak. A mikor úgy intézkedett az örökhagyó, hogy a hagyományok az örökséget meghaladják; teszem 1200 frt hagyatéokra három hagyomány esik 400, 500, 600 összegben: akkor azokat aránylag az örökség erejéig kisebbiteni kellene s azután, mint a fentebbi példában, a hagyományok további kisebbitése által az örökös számára kihasítandó, a legnagyobb legatum összegével egyező részét az örökségnek kitudni.

Ha ellenben félretéve az itt követett módszert, a Voconianak Cicerónál található magyarázata szerint ejtjük meg a számvetést, egészen más eredmény fog mutatkozni. Ez a magyarázat ugyanis a hagyományosokkal szemben minden körülmény között az örökségének legalább felét biztosítja az örökösnek, ki ennél fogva mindazokban az esetekben, melyeket felhoztunk, 600-at fogna megtarthatni, a többi kiadván a hagyományosoknak, hogy azt a törvény engedelmséből történt levonás számbavétele mellett egymásközt arányosan feloszszák. S hogy ezt a számítást s egyben az annak alapjául elfogadott magyarázatát a Voconianak tartjuk legott egyedül helyesnek, talán mondanunk sem kell. Jobbnak és helyesebbnek ítéljük Gajus nézeténél nem csak azért, mert ennek állításait egyebekben is hibásnak ismertük; nem csak azért, mert Cicero is elég jártasságot mutat munkáinak tanúsága szerint a jogban; nem csupán azért, mert az ő felfogása jobban kedvez az örökösnek és az örökség elvének; hanem azon elhatározó oknál fogva, mivel Cicero élte korában a lex Voconia még megszoríttatlan érvényben állott, Gajus idejében pedig régóta s minden részében elavult volt.¹⁾ Helyesebbnek kell tartanunk ezt a felfogást annak ellenére is, hogy az írók, — a legújabbak sem másképp, — nagyobb részt legkisebb kritikai aggodás nélkül Gajust követik.²⁾

¹⁾ Vering: Erbr. 746. lap. 2. jegyz. és Instit. 270. §-ában.

²⁾ Így a többi között Kuntze is: Cursus 917. §-ban (s véle Hoffmann Pál: Instit. 745. lapján) röviden csak oda nyilatkozik, hogy midőn sokak javára osztott hagyományokat a testator, a lex Furia-ból folyólag meglehet semmit, a lex Voconia mellett talán oly csekélységet kapott az örökös, melyért az örökséggel bajlódni nem lett volna érdemes. — Bozóky Al. (Inst. 210. §.) nyilván szintén Gajust követi, mivel erre hivatkozik egymagára (3-ik jegyz.), ámbar e szerzőnek fentidézett II. 226. (nem 216.) §-ából éppen azt a (második) részt hagyta el, mely e tekintetben a legfontosabb, mert nélküle Gajus szavainak értelme sem volna határozott. A lex Voconia tartalmának magyaráztását azonban mindenképp elhibázta Bozóky, midőn (még a 3-ik és 4-ik jav. kiadásban is a 396., illetőleg 460. lapon) azt mondja, hogy a Voconia »elvül kimondotta, hogy semmiféle hagyomány... az örökös örökrészét s illetőleg valamennyi örökös örökrészeinek összegét (sic) ... meg nem haladhatja s azontúl foganatlan.« Mert hogy az örökös örök-

Czélszerűbben, s tekintve a most megbeszéltek két törvény alkalmazásából előállott bonyodalmakat, határozottabb alakban s világosabban rendelkezett a legatumok megengedett mértéke iránt a *lex Falcidia*, melyet a már más helyen kitett évben P. Falcidius néptribun első sorban a végből szavaztatott meg a népgyűléssel, hogy az akkoron folyt polgárháborúban kimerült állami pénztár felsegélése céljából a végrendeletből szerzett örökségekre kivetett adót, a hagyatéki százalék befizetését, biztosítsa; olyan quotát tartván fenn a törvény a legatariusok ellenében az örökösök javára, mely minden esetben elegendőnek látszott arra, hogy azok az örökséget vissza ne utasítsák s ezzel a kincstárt is meg

részét (már t. i. ennek értékét) meghaladó hagyományok eme határon túl foganatlanok, sőt érvénytelenek, ahhoz sem a *lex Voconia*, sem bármilyen más törvényre soha semmi szükség nem volt, a mennyiben ez egy köztudvalevő fensőbb jogelvből folyólag magában is világos dolog. (Savigny: System IV. 270. lap.) Az pedig, a mi ugyanott zárjel között mondva van: »nőszemélyek számára rendelt hagyományoknál a hagyatéki felét« — a mint az előző szavakat ilyen vagy amolyan értelemben vesszük — vagy fölösleges volt, vagy ellenmondásnak tűnik fel.

Ha már minél rövidebbre kívánta fogni Bozóky az illető törvénytétel magyarságát, így mondhatta volna: A Voconia szerint az örökös a reá nézve legrosszabb esetben is legfeljebb azzal tartozik a legatariusoknak, hogy örökséget (ennek t. i. értékét) velők megfelezzék (Cicero értelmezése szerint). Avagy így: A legatariusoknak annyit tartozik fizetni az örökös, hogy a legnagyobb legatummal is egyenlő összeg maradjon kezeiben. Hanem e következő rövidebb formula is ugyanezt fejezné ki: semilyen legatarius nem kaphat többet, mint az örökösök együttvéve (Gajus nézete szerint). — Ez utóbbi mellett sikra szállt és az ellenkező állítást hevesen támadja meg Vangerow is az általunk előbb (a 34. lapon) említett monographiában. (V. ö. ennek 32. lap. a 64. és 65-ik jegyz. alatt.) De az általunk elfogadott ellenkező felfogásnak, mely leginkább Ciceróra támaszkodik, s az örökségnek legfeljebb egy felére teszi minden esetben az összes legatumok maximumát, hatalmas szószólója támadt Mommsen-ben (Krit. Jahrbücher 17. köt. 11. és köv. lapjain), meg Rein (Röm. Privatrecht 782. lap.) és Rudorff: Röm. Rgesch. című művében (I. 57. lapon). — Vangerow ő maga mellett bizonyító fötanúként Theophilust is megszólaltatja, ki ezt mondja a Voconiaról: (Paraphr. ad pr. Inst. de lege Falc. II. 22.): *sed et haec lex (Voconia) facile subverti poterat. Nam si quis 100 nummorum patrimonium habens me instituisset heredem et 99 legatariis singulum cuique nummum legasset, neque legem transgrediebatur, et rursus locum repudiationi praebebat; propter unum enim nummum non sustinebat heres universae hereditatis onera subire.* De ha 700 esztendőre a Voconia meghozatala után így értelmezte is ez az író a törvényt; s mondott volna bármi egyebet, meglepőt és csudálatos dolgot: meggyőződésünket az ellenkezőről ez nem zavarhatja meg legkevésbé sem; sőt Theophilus bizonyítása, eredményének kirívó voltában, mellettünk szól. Mert ugyan ki hódolna a régi római törvényhozók felől olyan esetenül naiv felfogásnak, feltenni azt, hogy Qu. Voconius néptribun a maga törvényével ily nevetséges eredményt kívánt elérni, vagy hogy ő azt előre nem látta volna.

ne rövidítsék.¹⁾ (Appian. Bel. Civ. 5. 67. Dio Cass. 48. 33.)

E törvény ismertetésével foglalkozik a justiniani corpus juris a következő helyeken: Instit. II. 22. de lege Falcidia. Codex VI. 50. és Dig. XXXV. 2. ad legem Falcidiam. A törvénynek kétségenkívül hiteles szövegét a pandekták tartották fenn Julius Paullus jogásznak egy monographiájából (*liber singularis ad legem Falcidiam*) szedett töredékben (fr. 1. Dig. h. tit.) melynek szavai ezek:

Lex Falcidia lata est, quae primo capite liberam legandi facultatem dedit usque ad dodrantem his verbis:

Qui cives Romani sunt, qui eorum post hanc legem rogatam testamentum facere volet, ut eam pecuniam easque res quibusque dare legare volet, jus potestasque esto, ut hac lege sequenti licebit.

Secundo capite modum legatorum constituit his verbis:

Quicumque civis Romanus post hanc legem rogatam testamentum faciet, is quantum cuique civi Romano pecuniam jure publico dare legare volet, jus potestasque esto dum ita detur legatum, ne minus quam partem quartam hereditatis eo testamento heredes capiant; eis quibus quid ita datum legatumve erit, eam pecuniam sine fraude sua capere liceto isque heres, qui eam pecuniam dare jussus damnatus erit, eam pecuniam debeto dare, quam damnatus est.

Lényeges tartalma e törvénynek, melynek szélesre nyújtott, kissé nehézkesnek látszó fogalmazásán meg nem ütődhetik az, a ki más törvényekből (péld. a Seltum Macedonianum vagy Vellejanumból) a római törvénytörvénykezés módorával megismerkedett, — röviden kifejtve ez volt:

a) az első fejezet a testálást korlátozó törvényeket, a mennyiben ezek a hagyományok mértéke körül intézkedtek, eltörölte, tehát a lex Furiát egészen, a Voconianak pedig a legatum (és *mortis causa capio*) érdemében rendelkező részét megszüntette.²⁾

¹⁾ Nehányan a német írók közül, mint pl. Bachofen (i. h. 121. lap), Plinius egy mondatából (Panegy. c. 42: *Locupletabant et fiscum et aerarium non tam Voconia et Juliae leges*) azt következtetik, hogy már Voconius törvénye szintén adóra fogta az öröklött vagyont, úgy hogy e szerint ez az adó nem a 714-ben (ab u. c.) történt adókivetéssel, sem a Vicesimariával, hanem már sokkal korábban vette volna kezdetét.

²⁾ Ellenben az a része a törvénynek, mely a nőszemélyeknek egy *testator classicus* részéről való institutiojáról szolott, érvényben maradt ezután is; csak hogy a ki a census alól kibújni tudott, vagy hitbizomány módja szerint hagyta vagyonát egy nőre (*mulier tamen fideicommissio relictam sibi hereditatem capere potest. Gaj. II. 274.*), könnyen kijátszotta a törvényt. (Így intézkedett a Cicerónál: de finib. II. 17.

b) a második fejezet a polgároknak végrendelettelben elismert szabadságát legatumok megrendelése tárgyában oly feltételhez kötötte, hogy a végrendeletből szerzett örökségnek legalább egy $\frac{1}{4}$ része maradjon az örökösöknek.

c) ezen határon belül, ha mindjárt a régi törvény (t. i. a *lex Furia*) engedte összesen túl is minden büntetés- vagy egyéb káros következménytől való félelem nélkül (*sine fraude sua*) fogadhatja el a legatarius a legatumot s tartozik őt kielégíteni az örökös.

2. §. A *Falcidia lex* gyakorlati alkalmazásáról általában.

A törvény értelmében joguk és igényök van az örökösöknek egyetemben az egész örökségre nézve, több kinevezett örökös közül pedig mindegyiknek külön-külön az ő örökrészére nézve: egy negyedét — a quarta *Falcidiát* — tisztán és hagyományteherrel menten megtartani. Az örökhagyónak e szerint az örökséget vagy az egyes örökösöknek szánt részeket legfeljebb $\frac{3}{4}$ erejéig szabad megterhelni. Ha bármilyen okból — tudatosan és készakarva, hibás számításból, vagyoni értéke körül fenforgó tévedésből, — meghaladja azt a quotát (a *dodranst*) a hagyományok sommája vagy értéke: ezen többletre nézve a hagyomány (*ipso jure* azaz *ex lege*) érvénytelen és semmis¹⁾; s az örökös minden általa fizetendő legatumból annyit vonhat le, vagy a levonandónak más módon való megtérítését akkép sürgetheti a hagyományostól, hogy törvénybiztosította negyedrésze kiteljék: *Lex Falcidia jubet, non plus*,

elbeszéltek érdekes esetben Qu. Fadius Gallus saját leánya javára.) — Végre csak akkor vesztette erejét a Voconia első fejezete is, mikor a *lex Julia et P. Poppaea* (Kr. u. 8-ik évben) a nők végrendeleti kapacitását egy új alapra, a *jus trium vel quatuor liberorum*-ra fektette (Vangerow id. műv. 35. lap.); ámbar vannak, a kik némi merész kombinációk és erőltetett feltevések nyomán a törvény ezen részét még a *lex Julián* innen is érvényben maradottnak állítják, egészen a keresztény császárok koráig. (Így péld. Kind: *De lege Voc.* 1820. pag. 70. és Savigny: *Verm. Schr.* I. 441. és köv. lapjain; s e véleményt Gajus (hibás) előadása szintén támogatni látszik. (II. 274. cf. cum 284. eod.)

*) Az »érvénytelen« és »semmis« szokat különös hangsúllyal kívánjuk itt kiemelni. — A *Falcidia* nem volt *lex minus perfecta*; mert akkortájt a jogtudomány a fogalom-elemezés ama pontjáig már eljutott volt, melyen az elmélet törvény tilalmába ütköző jogügyletekre nézve érvénytelenséget, semmiséget statuált, mely fogalom Ihering alapos állításai szerint a régi tudományban merőben ismeretlen volt. Hogy pedig valódi érvénytelenségre kell érteni a törvény szavait, mutatja a l. 1. §. 5. Dig. quod leg. 43. 3: ... *portio legis Falcidia apud heredem ipso jure remanet, etsi corporaliter res in solidum translatae sunt*. — Cf. l. 76. §. 1. Dig. de rei vind. 6. 1: »*incertae partis vindictio*«. — Cf. l. 23., l. 26., l. 73. §. 5. Dig. h. t. 35. 2.

quam dodrantem totius patrimonii legari, ut omnimodo quadrans integer apud heredem remaneat. (Ulp. fragm. 24. §. 32.) — *Lata est lex Falcidia, qua cautum est, ne plus civi Romano legare liceat, quam dodrantem: itaque necesse est, ut heres, quartam partem hereditatis habeat* (Gajus II. §. 227.) — ... *centum in quatuor partes dividantur, tres partes ferant legatarii, heres viginti quinque habeat* (Ulp. in fragm. 82. Dig. h. t. 35. 2.)

Látni való ebből mindenek előtt, hogy a lex Falcidia — jóllehet összefüggő szorította az örökösök jogkörét, a legatariusokét pedig szélesebb alapra fektette mint a Voconia¹⁾ — amazoknak ez utóbbiak ellenében mindazáltal mégis tekintélyes jogállást és kiemelkedő szerepet biztosított; mert míg az örökösnek minden esetben megmarad szerzeményének egy része, a hagyományost vagy általában azt, a ki nem az örökség címén szerzett valamit halál alkalmából, mások javára olyképp lehet terhelni, hogy terhőkre rámegy egész jutalmuk: *Nunquam legatarius vel fideicommissarius utitur legis Falcidiae beneficio* (Ulp. in fragm. 47. §. 1. Dig. h. t.).

Gyakorlati szempontból mint legelső kérdést azt állapították meg a törvényt megválasztó jogtudók: milyen örökségben van helye e törvény alkalmazásának, s azután minemű hagyományok ellenében élhet jogával az örökös.

Hogy egyedül csak végrendeleti örökségre czélzott a törvény, azt a szövege világosan mutatja. A lex Cornelia rendeletéből (*per fictionem*) a hadi fogságban meghalt örökhagyó hagyatékát szintén a törvénynek vetették alá (l. I. §. 2. Dig. h. t.). A veteránok végrendeleti örökségét hasonlóképen, ámbár katonák a Falcidia alól ki voltak véve (l. 40. Dig. h. t.). Törvényből (*ab intestato*) deferált örökség nem részesült a törvény kedvezményében; ha tehát a törvényes örökösst codicillusban rendelt hitbizományokkal (mert t. i. abintestato codicillusban legatutumot rendelni nem lehetett) $\frac{3}{4}$ -en túl terhelte volna a testator, levonásnak nem volt helye; míg Antoninus Pius a törvényt ezen esetre is ki nem terjesz-

¹⁾ Ha Gajusnak a szövegben közlött helyét azzal összefüggésben értelmezzük, a mit előbb a 225—226. §-ban mondott, világosan azt látjuk, hogy ő a lex Falc. körül is, mint a másik kettő körül, hibás véleményben volt, úgy értvén annak rendelkezését, mint ha ez a kérdéses pontban minden ide vonatkozó korábbi törvényeknél inkább pártolta volna az örökös érdekét; holott jobban a legatariusok malmára hajtotta a vizet. Mert most már ellenére a Voconianak az örökségből nem csak annak felét, hanem három negyedrészt is hagyományba lehetett adni; másfelől pedig a $\frac{3}{4}$ -en belül a Furiának ellenére bárkinak is 1000 asses-en túl tetszés szerint meghatározott összeget juttatni.

tette (l. 18. pr. Dig. h. t. 35. 2.) De az olyan örökös, a ki a törvényes öröklésre csak az által tett szert, hogy midőn végrendeletből is megszerezhetette volna ugyanazt az örökséget, ebbeli jogáról lemondott: *qui omissa causa testamenti (ab intest.) possidet hereditatem*, a legatariusok és fideicommissariusoknak úgy volt lekötve a *praetori edictum* rendeletéből, mintha végrendeletből szerezte volna az örökséget (l. 1. pr.; l. 2. Dig. 29. 4.); kivéve, ha ama visszautasításra az edictumban elégségesnek elismert alapos oka volt. Ellenkezőleg pedig, ha a legatumok fizetésére szorította őt a praetor, egyúttal a quarta Falcidiát is biztosította neki (*... in quem ex hac parte edicti legatorum actio datur, beneficium legis Falcidiae concedendum*). (Gajus in fr. 18. §. 1. Dig. 29. 4. — cf. l. 1. §. 2. Dig. h. t.) — Közel járt ehhez az a sajátyszerű eset »*si cui jurisjurandi conditio remissa sit*« (l. 1. §. 3. h. t.). Nagyon megfigyelésre méltó egy vonása volt ugyanis a r. jognak, hogy valahányszor egy végrendeleti intézkedés, *her. institutio*, *legatum* stb.) azon feltételhez volt kötve, hogy a kinek az javára szolgál, előbb egy általa eszközzendő cselekvényre való készségét esküvel erősítse: mindannyiszor a praetor az érdekeltnek kívánságára az esküt elengedte s a feltételt teljesültnek vette (*remittit conditionem* l. 20. 26. pr. Dig. 35. 1. l. 29. §. 2. Dig. de test. milit. 29. 1.) Voltaképen úgy kellene tekinteni az eskü le nem tételét, mint a kinevezésnek s az ahoz kötött hagyományoknak, esetleg mint az egész testamentumnak meghiusulását, mely annak rendje szerint ab intestato delatiót idéz elé. De minthogy a remissio folytán a feltételt teljesültnek vették — ámbár valójában csak modusra lett az átfórmálva, ¹⁾ — az ekként érvényében fentartott végintézkedésre következetesen a lex Falcidiát is kellett alkalmazni.

Alkalmazták pedig a törvényt akkép, hogy valahányszor a tiszta hagyaték $\frac{3}{4}$ -én túl terhelve volt (*si excesserit quis dodrantem* l. 73. §. 5. Dig. h. t.) minden hagyományt különbség nélkül alá vetettek az arányos levonásnak, míg az örökösnek járó negyedrészt be nem telt; de csak is legatumot, nem másféle jutalmakat, *mortis causa capiót*, melylyel más czímen terhelve volt az örökös, vagy melyet más néven az örökhagyó kijelentett akaratából szerzett valaki.

Igy tehát, hogy a jelentősebbeket egyenként kiemeljük, a törvény alá tartozott az a hagyomány, melyet saját rabszol-

¹⁾ Ezt az elbánást (melyről bővebben szól Savigny: Syst. III. 185. s köv., azután IV. 273. lapon) egyaránt javallotta a testator akaratának valamint az esküvel terheltek lelkiismereti szabadságának megóvása. (Fr. 8. pr. Dig. de cond. inst. 28. 7.) — Windscheid: Pand. I. 94. §. 15. jegyz.

gájának redelt az örökhagyó, ha egyúttal a szolgának szabadon bocsátását is elrendelte. Az ilyen legatumnak való jog a fel-szabadulás napjához (*dies cedens*) volt kötve; — hasonlóképp az, mely egy hadifogságban levőnek vagy méhmagzat (*qui nondum natus est*) javára szól. Városi községnek, vagy vallásos célra szánt hagyományok (*legata quae deo relinquuntur*); akár a sajátjából hagyta legyen az örökhagyó, akár pedig (tudva és akarva) más valakinek vagyonából; — akár már meglevő, vagy csak jövőben várható anyagi javakban (*in corpore certo incertore*), akár pénzben s ehhez hasonlóknak, akár testetlen tárgyakban, t. i. jogok átengedésében történik a hagyomány (péld. a haszonélvezés vagy úti jog) kiszolgáltatása, vagy követelés el- vagy átengedése által (l. 1. §. 4—7; l. 23. Dig. h. t. 35. 2.)

Időjárástával, a mint a Falcidia alapján elbírált esetek sokasodtak, a három, most jelzett pontban hol megszorító kivételek, hol meg a törvény körét kiszélesítő jogtételek kaptak lábra, jobbára a (császári) törvényhozás, de részben a jogmagyarázat útján, úgy hogy most már van olyan örökség vagy legatum, melyre a Falcidiát alkalmazni nem szabad s viszont helye van a törvénynek olyan halál alkalmából való szerzemények érdemében, melyekre a törvény eredetileg ki nem terjedt, és csak ezen változás óta lett megengedve, hogy azokat is kisebbíthesse az örökös a quarta megnövesztése és kiegészítése céljából.

Ezt művelte elsőben is a Senectum Pegasianum (Kr. u. 75.) Vespasianus korában, mely úgy a hitbizományos hagyományokat, mint szintén az ilyen örökséget is a quarta levonásnak vetette alá s ebben a kérdésben egyenlővé tette azokat a legatumokkal; *ut ei qui rogatus esset, hereditatem restituere, perinde liceret quartam partem retinere atque e lege Falcidia in legatis retinendi jus conceditur; ex singulis quoque rebus, quae per fideicommissum relinquuntur, eadem retentio permissa est.* (Gajus II. 254. §. 5. Inst. de fideic. her. 2. 23.) — A halál esetére szóló ajándékozásra kiterjesztette azt, nem mint rendesen állítani szokták,¹⁾ Septimius Severus, hanem fia és uralkodó társa (Augustus,) Ant. Caracalla, amaz ismeretes oratóban, melylyel a házastársak egymás javára adott ajándékai körül a régi jog szigora jobbára meg lett szüntetve. (l. 1. pr. Dig. de don. inter v. et ux. 24. 1.) Ezt az oratiót szó szerint közli (l. 3. 32. §. 2. Dig. eod.) s úgy értelmezi Ulpianus, ki Caracalla tanácsának tagja volt, hogy az ajándékot, melyet az ajándé-

¹⁾ Így péld. Windscheid is III. 650. §. 2. jegyz.

kozó házastárs, míg élt, vissza nem vont, úgy kell tekinteni, mintha azt végrendeletében megerősítette volna, tehát mint hagyományt, melyre következképpen a Falcidiát is alkalmazni kell: *cui locum ita fore opinor, quasi testamento sit confirmatum, quod donatum est.* (l. 2. in. fine eod.) Ebből kiindulva a többi jogász is (mint péld. Papinianus in l. 77. §. 1. Dig. de leg. II. és l. 15. pr. Dig. ad leg. Falc. 35. 2.) valamint későbbi constitutiók a mortis causa donatiót a quarta Falcidia jogában egyenlővé tették a legatummal (c. 5. 12. 18. Cod. 6. 50, — cf. c. 2. Cod. de m. c. donat. 8. 57.)¹⁾ Végre Justinianus császár a Falcidiát kiterjesztette az olyan terhelésre vagy szolgáltatásokra, melyeket az örökösnek a neki szánt jutalom elnyerésének (con. 18. Cod. h. t. 6. 50.) avagy megfordítva egy őt különben érő veszteség elkerülésének feltétele gyanánt kell teljesítenie: *Si ita legatum sit: heres meus Seio penum dato: si non dederit, decem dato* (Paulus in l. 1. §. 8. Dig. h. t.). Ilyen esetben ama szabály analogiája szerint »positus in conditione, non est in institutione« nem úgy tekintették a csak feltételképpen jelzett meghagyás teljesítését, mint Sejusnak fizetett legatumot, hanem mint pusztán mortis causa capiót, melyből Falcidia címén (Justinian előtt) levonni nem volt szabad semmit: *penum autem mortis causa capi, nec in Falcidiam imputare id heredem posse.*

Az ellenkező irányt tartó ama jogtételekről, melyek egyes eseteit a hagyománynak a törvény alól kivették, a következő szakaszban fogunk megemlékezni; s itt még csak a Falcidiából való jog érvényesítéséről s az erre szolgáló jogorvoslatokról akarok szólni.

Miként Nilus fensíkjain az égnek meredő gúlák egy rég

¹⁾ Ellenben a lex Furia meg Voconia, a mint tartalma mutatja (Gai: II. 225. és 226.) maga is már egyenlően bánt a legatummal és mort. c. donatióval. Ha tehát valaki 400 hagyatékkal mellett 300-at legált, de ezenkívül már életében valakinek 500-at mort. c. ajándékozott volt: az örökös (a lex Voconia alapján) a legatariusnak 16875-öt, a donatariusnak pedig 28125-öt fizet, a donatio fölös összegét pedig visszatartja, vagy épen visszakéri a donatariustól, úgy, hogy neki magának 450-e maradjon, a másik kettőnek ugyanannyi. — Ellenben a lex Falc. szerint Antoninus oratiója előtt, mikor a m. c. donatiót mint már az ajándékozó életében ennek vagyonától elszakadt adománynak nézték, a donatarius irányában semmi levonásnak nem volt helye, a legatumot pedig (100-at, mint az örökség $\frac{1}{4}$ -ét megtartva) egészen kellett kifizetni. — Az oratio óta meg úgy állott a dolog, hogy 900-nak egy $\frac{1}{4}$ -ét kifogta az örökös, tehát 225-öt magának tartott meg, 675-öt ama kettő között arányosan kiosztott; s ha úgy fordult a sor, hogy az adósságok törlesztése nem futotta ki az örökségből, akkor ezen újabb jog szerint még a hitelezőknek is joguk volt a mort. c. donatiót csakúgy megerősíteneni, mint a hogy érvénytelen (*inutile*) volt ily esetben mindennemű hagyomány (fr. 17. Dig. de m. c. don. 39. 6.) Savigny: IV. 271. lapon.

eltűnt nemzedék óriási erő kifejtését, úgy hirdetik késő utókor-
nak a jogalkotó genius hatalmát az actiók, exceptiók, condic-
tiók stb., a jogászok ügyességének ezen örökértékű remek
alkotásai. A felfogás sajátosságos eredetiségét, a jogi gondol-
kozás mélyreható energiáját semmi sem tárja fel szemünk
előtt jobban, mint az a tudatosan követett modor, melylyel a
rómaiak mint a jogi teremtes egy maga erejéből tevékeny
különálló testét állítják szembe az actiót a jusnak, a keresetet
a jognak; mely kettőt mi mostanság megszokott felfogásunk-
kal egymás nélkül képzelni is alig tudjuk. Van actió jog
nélkül, valamint jog actió nélkül, s ez nem hiú ábránd. Hogy
nem származik minden jogból kereset, sem minden kereset
jogból: ezt csak az értheti, a ki érteni tanulta a r. jogot,
mely oly bőségesen rendelkezik különyszerű működések szerint
megkülönböztetett erőkkel és műszervi eszközökkel, melyek
a szükséghez képest a jogot támadás ellen védik, érvényesí-
tését megakasztják, vagy a még csak születendő jogot életre
segítik. Ezt látjuk s az alakok sokaságát bámulhatjuk név-
szerint a Falcidiából folyó jog támaszául használt jogorvos-
latokban is.

Quartáját kivívni különféle keresettel szállhat perbe az
örökös: hol a hagyományossal, hol bárki mással, *ad quem
ea res pervenit*; vagy ha az eset ténybeli körülményei úgy
hozzák magokkal, mint alperes védheti jogát ellenfelének
túlzott követelései ellen, hogy a hagyományokat elsöben is,
ha kell az örökség értékére, mint természetes mértékökre
leszállítsa s azután meg a törvénszabta határig kevesbítse;
vagy ha arra az első műtétre szükség nem volna, hogy csak is
utóbbi eszközöltesse. (Marcel. in l. 114. §. 3. Dig. de leg. I.):
*Placet non plus posse rogari quem restituere quam ei relictum
est*; — cf. Gajus in l. 73. §. 5. Dig. 35. 2. *ante enim detrahen-
dum est quod extra bonorum quantitatem est, deinde quod ex bonis apud heredem remanere oportet.* (l. 23. *Si
via legetur, nec solvendo sit hereditas, non debebitur.* Dig. h. t.)
A mint tehát jobban keze ügyére esik, élhet az örökös: rei
vindicatióval, indebiti condictióval, interdictummal, doli actió-
val vagy ugyanily exceptióval, in factum actióval, exceptióval,
esetleg még in factum replicatióval is.

Kezdjük — habár megfordított rendben — a legutolsón
a részletes ismertetést, még pedig egy jogesettel, melyet érde-
kessége s az abból meríthető tanulság érdemesít az első
helyre.

» *Quod bonis jure Falcidiae contribuendum est a debi-
tore, cui mortis causa pacto debitum remissum est, in factum
concepta replicatione retinebitur*«, mondja a latin nyelv

páratlan praecisiója mellett is csak az ilyen írótól kitelhető rövidséggel Papinianus in fr. 15. pr. Dig. h. t. »Mint kis tárgyat jó nagyító alatt, oly tisztán látjuk a kérdéseket, a melyeket nagy szelleme megvilágít.«¹⁾ A tényálladék ez: Az örökhagyó (kinek tiszta hagyatéka utóbb $\frac{3}{4}$ -en túl megterheltnék bizonyult be) még élte korában *mortis causa donando* elengedte volt *pactum de non petendo* szerével egyik adósának a tartozást. Az örökös az elengedett tartozásnak egy részére mégis bepereli a donatariust. Midőn ez a jogerejű elengedésre hivatkozik, azzal replikál a felperes örökös, hogy az elengedés a beperlett összeg erejéig érvénytelen, tehát a tartozás ez összegben fennáll, mert ép ennyi kell, hogy a quarta beteljék, melyhez (mint fent láttuk) a m. c. donatarius is tartozik hozzájárulni.

Exceptióval védheti magát az örökös, névszerint compensatióval vagy contributióval a legati actio ellenében, ha már is többet fizetett, mint kellett volna (l. 14. §. 1. Dig. h. t.): Egy anya kinevezi unokáját örökösnek. Ugyanezt az unokát más valaki is, mondjuk az öregapa, örökösül nevezte ki. Az anya arra kéri (*fideicommissum*) unokáját, hogy a testvéreinek ama másik végrendelet szerint kijáró hagyományokból ne vonjon le semmit, s ezt ő meg is teszi. De ha utóbb az anyai végrendeletből perelnék őt testvérei: az amott a $\frac{3}{4}$ -en túl fizetett összeget (*omissa retentione*) emitt felszámíthatja.

A doli exceptióra különösen akkor szorúlhat az örökös, ha a hagyomány tárgyát felosztani nem, tehát belőle valamit levonni sem lehet; milyen például a legatum viae, itineris, actus vagy az, mely egy színház, fürdő építésére kötelezi az örököst (l. 80. §. 1. Dig. h. t.) A legatarius ilyenkor ugyan az egészet (a solidumot) perelheti be; de ha a hagyomány becsértékének a quartára eső részét előbb meg nem adja az örökösnek, ez őt keresetétől doli exceptióval, még pedig egészen és végképen elmozdíthatja. — Ha péld. egy telket hagyott a hagyományosnak s a szomszéd telken keresztül egy gyalogutat (*fundo et via legato*), a Falcidia quartára pedig kevesebb kell, mint a gyalogút értéke, mind a kettőt egészen lehet kérni, de a quartát különbeni pervesztés terhe alatt (*doli exceptio*) pénzben kell leróni; ha nagyobb a quarta mint az úti jog értéke, akkor elenyészik ez a hagyomány (»*via intercidit*« l. 23. Dig. h. t.) Ezt a módját a quarta levonásának egész általánosságban ajánlja Papin. in. l. 7. Dig. h. t. mondván: *Falcidia interveniente legata servitus quoniam dividi non potest, non aliter in solidum restituetur, nisi partis*

¹⁾ Vécsey Tamás: Aem. Papinianus 1884. a 134. lap.

offeratur aestimatio; s ezt az útját a kibontakozásnak úgy látzik Marcellus találta fel, kire Paulus (l. 5. §. 1. Dig. de doli except. 44. 4.) hivatkozik: »*summoveri eum doli mali exceptione Marcellus ait.*« — Cf. l. 76. pr. in fine Dig. de leg. II; l. 16. l. 88. §. 1. Dig. h. t. ebben egy igen emlékezetes eset.

Az in factum actiót, mint a szóban levő jogorvoslatok egyikét, megemlítve találjuk a következő kissé nehéz és bonyodalmas esetben. Házasságon kívül született fiainak mortis causa donatióba hozományát engedi át az anya, megengedvén nekik, hogy mostoha apjuktól erre nézve stipulatiót kössenek; egyéb összes vagyonáról ellenben végrendeletileg mások (talán törvényes ágyból született gyermekei) javára intézkedik s meghagyja örökösének, hogy ezek az ő férjének ama bizonyos hozományt a törvénytelen fiaktól visszaszerezék. Ezen fideicommissum alapján a férj feleségének halála után ennek örökösével szemben megtarthatja ugyan az egész hozományt, de ha mostoha fiai őt ama stipulatióból perelik és a pert megnyerik: akkor a hozományból, melyet édes anyjuktól m. c. donatio czímen szereztek, annyit tartoznak az anyai örökségbe visszabocsátani, a mennyit az örökösök, kik most az örökhagyónő férjének a mostoha fiaival folytatott perben elveszett hozományt megtéríteni tartoznak, az épen e megtérítésre vonatkozó fideicommissumból a quarta Falcidia fejében levonni jogosítva volnának. Ezen kérdéses részlet kiadására pedig a mostoha fiúkat in factum actióval szoríthatják az örökösök (Papin. in l. 77. §. 2. Dig. de leg. II. és némileg hasonló eset Paulis in l. 1. §. 11. Dig. h. t. 35. 2.)

Doli (vagy de dolo) actióval (mely pedig az elítélt alperest becsstelenné tette) érvényesíthette jogát az örökös, ha mielőtt a hagyaték állapotáról (*substantia hereditatis*) biztos tudomást szerezhetett, álnok hitegetéssel arra bírta őt a hagyományos, hogy neki a hagyományát azonnal kifizesse, midőn utóbb kisért, hogy az *supra modum legis Falcidiae* megyen s így az örökös rá volt szedve. (l. 23. Dig. de dolo 4. 3.) — Indebiti conditio szolgál az örökösnek jogorvoslatul minden esetben, ha (mert a tényleg fenforgó körülményeket nem ismerte) kelletténél többet fizetett valamely hagyományosnak: Imp. Gordianus in c. 9. Cod. h. t. 6. 50. *Error facti quartae ex causa fideicommissi non retentae repetitionem non impedit.* — (cf. l. 9. §. 5. in fine Dig. de juris ignor. Dig. 22. 6.)

Rei vindicationának a quarta biztosítása végett kettős módzat szerint lehet helye. Ha a hagyományos a végrendeletből közvetlenül dologi jogot szerzett: legatum per vindicationem, praeceptionem; a justiniani jogban valahány-

szor az örökhagyó olyasmit hagyott, a mi az ő halálakor még valóban a hagyatékban van: ezt a jogot rei vindicatioval csak a quarta kiméletével szabad igénybe venni. A mely hányadrésze péld. a tulajdonúl hagyott jószágnek a quartára esik, az ipso jure visszamarad az örökösnel, olykép, mint a hogy a törvényes mértéken túl az ajándék is az ajándékozó tulajdonában marad, habár a megajándékozott azt egészen átvette;¹⁾ s ha mégis az egészre terjesztené ki keresetét a hagyományos, *plus petitio* miatt (exceptió nélkül is) az egészét vesztené el. A mikor tehát nem tudni még a tulajdonnak mekkora része illeti meg az örököst, a hagyományos csak »incerta pars«-ra teheti a vindicatiót l. 76. Dig. 6. 1. ²⁾ A látszólag ellenmondó l. 36. §. 3. Dig. h. t. 35. 2. ezt a szabályt inkább erősíti, semhogy megingatná. Mert ha az örökhagyó valakinek egy rabszolgát hagyott tulajdonul ugyan, de oly módon, hogy az nyomban felszabadíttassék (*libertas fideicommissaria*): akkor a rabszolgát minden esetben egészen kell kiadni (totus vindicari potest) s nem támad az örökös és legatarius között pro incertis partibus tulajdoni jogközösség. De ez a kivétel csak azért van, mert a *legatum* vagy *fideicommissum libertatis* soha sincs alávetve a Falcidia nyomán járó semmi rövidítésnek. ³⁾ Ha mégis időhöz vagy feltételhez volna kötve a manumissio, az örökös azt a hasznot, melyet időközben a szolgának munkája hozott, a Falcidiára való tekintettel a hagyatékhöz tartozik hozzászámítani. Ha véletlenül már az egész hagyomány az arra (l. 36. §. 4. eod.) jogosítottnak kezei között volna, akkor az örökös az, a ki a quarta Falc. fejében a hagyomány egy részét (*incerta pars*) követelheti (l. 26. Dig. h. t. 35. 2.).

Interdictumot is említettem az elsorolt jogorvoslatok között. Ezt az interdictumot, melynek neve »*quod legatorum*,« nem ugyan a quarta Falcidia kedvéért szerkesztette a

¹⁾ V. ö. Sintenis: Civilrecht I. 23. §. 2. alatt.

²⁾ Ihering: Geist d. R. Rts III. 74. és köv. l. igen elmésen mutogatja ezen *incertae partis vindicatio* perjogi sajátságát és keletkezésének sejthető okait.

³⁾ De épen azért, mert a rabszolgáknak okvetetlenül meg kellett adni a legata libertast, s ebből a legatumból semmi levonást eszközölni nem lehetett, — minélfogva a felszabadítás úgy kevesbítette a hagyatékot, mint ha a szolgák értékének megfelelő adósság terhelné azt, — a favor libertatisből eredő e jogszabálynak ellensúlyozásaul külön törvények megszorítólag szabályozták a végrendeleti (s tekintettel a hitelezők jogaira meg a manumissio politikai jelentőségére az élők között történt) szabadon-bocsátás jogát: a lex Aelia Sentia, Furia Caninia meg több rendbeli scltum. — Lásd: Duruy Victor: Gesch. d. r. Kaiserreichs (német fordít. 66. lap.) és Vering: Erbrecht 745. lapon.

praetor; de azért az ily célra is hasznos lehet. Az örökös ugyanis azt a hagyományost, ki önhatalmilag vette ki az örökségből a maga illetményét, ez utóbbinak kiadására (*adipiscendae possessionis causa*) szoríthatja, — kivéve, ha az örökshagyó engedelmeiből vagy magának az örökösnek vigyázatlan előzékenysége által (l. l. §. 11. Dig. h. t. 35. 2.) jutott birtokba. Megtörténvén a kiadás, — melynek közelebből kifejtett módozatát és eseteit a Pandekták 43. könyv 3. címében foglalt tételekből ismerjük meg — oly helyzetben van az örökös, hogy a hagyományossal birtokon belül perelhet s visszatarthatja a per tárgyát, míg rendbe és tisztába nem hozza felleperessel a quartát; úgy hogy e szerint a *retentio* jogát is a quarta Falcidia védelmi rendszerébe kell bele vonnunk (péld. ha egy hagyományosnak járó különféle holmiból csak egy darabot is tartott vissza, ebből az egyből egész járandóságát foghatja ki (l. 16. pr. Dig. h. t. 35. 2.)), mely különben még a hagyományul kiadandó holmira fordított szükséges költségek arányos megtérítése iránt is megilleti az alperest. (L. 32. §. 5. Dig. de usuf. leg. 33. 2.)

Még mindig nem értünk végére azon kérdésnek: hogyan és mi módon lehet a lex Falcidián sarkalló jognak foganatot szerezni?

Sokszor volt úgy, hogy egyelőre, hosszabb-rövidebb ideig tudni nem lehetett: lesz-e szükség a hagyományok megrovidítésére vagy sem? »*Utrum locus erit Falcidiae necne?*« Nem csupán a hagyományok, a mint azok némelyike föltételhez van kötve vagy sem, hanem különösen a hagyatékot terhelő adósságok tisztázását nehezítő, a hagyaték rendbe szedését hátráltató körülmények miatt, mikor teszem egyik-másik adósság sorsa egy már folyamatban lévő per kimenetelétől függ, s így aztán bizonytalan lévén az aktívák mibenléte, *dubitabletur, quantum legatariis debeatur propter incertum.* (Ulp. in fr. l. §. 4. Dig. si cui plus. 35. 3.) Ez azután azon esetek egyike, mikor másképp nem, csak biztosítással lehet segíteni a bajon: t. i. cautióval (*stipulatio*) vagy satisfaktióval: »*quanto amplius ... quam per legem Falcidiam cepit — reddi.*« Erről is egy külön fejezet szól a Pandektákban: a 35. kv. 3-ik címe, melynek első tételét a dolog megvilágítása érdekében ide iktatni nem lesz felesleges. Ulpianus in l. l. pr. Dig. 35. 3: *Si cui plus quam licuerit legetur et dubitari juste possit, utrum lex Falc. locum habitura est, nec ne, subvenit praetor heredi, ut ei legatarius satsidet, ut si apparuerit eum amplius legatorum nomine cepisse, quam e lege Falc. capere licebit, quanti ea res erit, tantam pecuniam det dolusque ab eo abfuturus sit.* — Ha már

most úgy esik, hogy megszűnván az eddigi bizonytalanság, az örökrész kevesebbnek bizonyul egy negyednél, a hagyományost vagy ennek kezését (l. 3. §. 1. Dig. 35. 3.) ama stipulatio alapján a quartából hiányzó összegig elmarasztaltatja az örökös: az iránt, hogy valóban szűkölködik-e a quarta, ha kell egy közbeszóló arbitriumban hozván végzést a bíró. Példa rá lehet ez az eset: 400-ból 300-at elhagyományozott az örökhagyó. A quartának ugyan, a mint látszik, hiánya nincs, de biztosítás nélkül könnyen károsul az örökös (*si heres sine iudice solvere paratus sit, prospiciet sibi hac stipulatione* (l. 1. §. 12. Dig. h. t. 35. 2.)); mert ha őt az örökhagyótól maradt 20 frtos adósságban elmarasztalják, kitetszik, hogy 15 frttal többet fizetett a legatariusnak, mint kellett volna. (Efféle esetekről tesznek tanúságot: l. 1. §. 16; l. 31; l. 45. §. 1. in fine; l. 73. §. 1. 2.; l. 70. Dig. ad leg. Falc. 35. 2.)

3. §. A Falcidia lex alól kivett esetekről.

Ebben a rovatban ama kivételeket fogom tárgyalni, melyek értelmében a lex Falcidia alkalmazását kizárni jónak látták a különböző okokból: hol csupán a jogi politika indító okaiból, hol meg a törvény körébe bele ékelő s consequentiájának útját álló másnemű megállapított jogtételek erejéből, majd átalában egy egész örökséget minden vele járó hagyománynyal kivettek, majd csak egynémely hagyománynak adtak mentelmet, mely, midőn különben a körülmények találkozása azt kívánná, hogy a hagyományos eltérje a levonást (*Falcidiam pati*), őt ez ellen megvédi.

Levonásnak nincsen helye, a mint ezt már az ezelőtti czikkben is érintettem, oly hagyománynál, melyet az örökhagyó nem az örökségre vetett ki vagy az örökösök egyikére, hanem legatarius- vagy fideicommissariusra, kit az örökhagyó azzal terhelt, hogy a mennyiben t. i. a neki magának az örökhagyó hagyatékából járó szerzeményt vissza nem utasítja — egy harmadiknak juttasson vagy szolgáltatasson valamit. Ezt a meghagyást végre kell hajtania a terheltnek akkor is, ha mint hitbizományt az egész örökséget szerezné meg, s ha a meghagyás teljesítése akár ezt az egész örökséget is elnyelné; de ezentúl, t. i. a sajátjából való áldozatra, az ilyen hagyomány sem kötelezhet senkit. Amazt egyenesen igazolja Ulp. l. 47. §. 1. Dig. h. t. e szavakkal: *Nunquam legatarius vel fideicommissarius, licet ex Trebelliano Sen. elto restituitur ei hereditas, utitur legis Falcidiae beneficio*; a másik ezt kiegészítő tétel pedig széles körében benne van foglalva azon igazmondásnak, hogy senkit végrendeletünkkel többre nem kötelezhe-

tünk, mint (legfeljebb) a mennyit reá hagytunk (l. 144. §. 3. in fine Dig. 30. 1.); ámbár még ezen szabály hátyáján is rést törhet a végrendelkező halála után bekövetkezett viszonyok és tények hatalma: olyan fordulatot vevén esetleg a dolgok, hogy minden óvatosság ellenére is azt látják az illetők: hogy kisebb az örökhagyó liberálításából jutott nyereség, mint a végakaratának törvény korlátai között történt teljesítésére fordított költsékezés.

Annyi tehát tisztán áll: a *beneficium Falcidia*e csak az örökösök javára van; hagyományos és hitbizományos, jöllehet a hagyományra vagy az örököstől (*fiduciarius herestől*) átvett hitbizományos örökségre vetett terhek meghaladják is a $\frac{3}{4}$ -et, nem foghatja ki a quartát, mikor fizetést teszen azoknak, kiknek az ő rovására, a neki hagyott jutalék kevesbítésére célzó hagyományul szánt valamit az örökhagyó. Ezt a jelenséget, melynélfogva a hagyományba ójtott hagyomány ki van véve a levonás alól, vagyis a hagyománynyal terhelt hagyományos nem részesül a törvény kedvezményében: talán a régi jogban uralkodott szabályból szabad származtatnunk, mely az ilyen hagyományt *jure civili* érvénytelennek tekintette. A *legatario inutiliter legatur* (Ulp. fr. 24. 20. Gajus II. §. 271.). Legfeljebb csak hitbizománynak (*fideicommissum*nak) lehetett azt nézni, de ez meg ama régi jog szerint nem volt perelhető. S mikor Augustus alatt a hitbizományt is *persecutio*-val perelhetővé tették, azért tették azt, mert a hitben való megbízást lelkiismereti szoros kötelezésnek nézték, melynek fogalmával nem egyezett volna az örökhagyó végakaratát bármiben is kijátszani, s azért akár hagyományostól, akár szintén hitbizományostól volt légyen hagyva a hitbizomány (*fideicommissum*), abban levonást, rövidítést nem engedtek. Csak az örököst oldotta fel e lelkiismereti szigor alól a *Scltum Pegasia* n u m, indíttatva a hitbizományos intézkedésekkel túlterhelt örökségek tapasztalt gyakori visszautasítása által.

De ha ezek szerint a hagyományosok általában nem élhetnek is avval a joggal, hogy a hozzájuk utalt hagyományosnak vagy hitbizományosnak — a *justiniani* jogban e részben a két elnevezés között amúgy sincs már különbség — a quartát felszámíthassák, azért más irányban és szűkebb téren a túlterhelést magokra nézve ártalmatlanná tenni, mégis módot nyújtott nekik a r. jog, mely jogorvoslattal megismertet bennünket *Marcellus* műveiből vett egy jogesetben az ugyan-csak ő általa javasolt elbánás. Egy valaki hagyományba egy telket kapott oly meghagyással, hogy azt halálakor *Sempronius*nak adja ki, de ugyanazt a hagyományt még 100 frt hitbizománynyal is terhelte az örökhagyó *Titius* javára. Ezt az

utóbbi csak akkor kell kifizetni, ha addig él a hagyományos, míg a telek neki 100-at jövedelmezett. Ha ez bebizonyíthatólag az örökhagyó akarata ellen volna, a fideicommissumot ugyan a z o n n a l ki kellene adni, de csak hasonló biztosíték mellett, mint az örökös biztosítja magának a quartát (*cautio: quantum amplius reddi*), hogy t. i. ha előbb elhalna a hagyományos, az ő örökösének annyit fizessen vissza a kielégített hitbizományos, a mennyi híja van a telek után húzott jövedelemnek a 100-ból. Ha ellenben jobbnak látná a hagyományos, semhogy a reá rótt 100-at megfizesse, inkább a hagyományúl nyert telket magát átengedi a hitbizománynak, ez azzal megelégedni köteles s azonfelül köteles biztosítást adni, hogy a telket a hagyományos halálakor Semproniusnak kiadja: *certe erit legatarius audiendus, si velit totum fundum praestare, si de restituendo cavetur* (fr. 114. §. 3. Dig. de leg. I.) Más szóval: a hagyományos, ha túlterheltnék gondolja magát, saját hagyományát engedheti fizetésbe annak, ki őt egy hagyomány kifizetésére megkeresi; s ez ugyanaz a szabály, melylyel leszámítva a rajta tett nem épen szerencsés változtatást, az ausztr. polgári törvénykönyv 650. §-ában találkozzunk e szavakban: A hagyományos, a reáhárított további hagyomány teljes kielégítése alól azon oknál fogva, hogy a neki szánt hagyomány értékét felülhaladja, magát ki nem vonhatja. De ha a hagyományt el nem fogadja, az kire ez száll, tartozik a hagyományt átvállalni, vagy a neki jutott hagyományt az arra utalt hagyományosnak átengedni.

Némi köze és kapcsolata a lex Falcidiával azonban mégis van az itt szóban levő hagyományoknak; mivelhogy jogforrásaink világos kijelentése szerint oly esetben, mikor az örökös a quartára levont valamit a hagyományokból, az ez által szenvedett veszteségét a hagyományosnak viszont azon hagyományokba szabad arányosan beszámítania, melyekkel ő van terhelve; s e kedvezmény azon feltevésben gyökerezett, hogy az örökhagyó azt az arányt, melyet a hagyományos jutalmazása és megterhelése között kezdetleg megállapított, mindvégig kívánta megtartani; de azért ezt a jogot még azon esetben is meghagyják a hagyományosnak, ha ő ellenében csupán személyes kedvezésből, elnézésből a quartára való jogát, midőn tehetne volna, tényleg nem gyakorolta az örökös. Így, ha az örökhagyó tán 800-ra becsülve vagyonát, ennek alapján 400-at érő egy telkét hagyományba adta valakinek, megkeresvén a hagyományost, hogy ez 200-at érő gyűrűjét B-nek adja ki, az örökhagyó vagyona azonban halálának bekövetkeztéig (balesetek stb. miatt) leolvadt 400-ra, a hagyományos csak 100-nak fizetése után kapja meg a tel-

ket, de B-től a gyűrűért 50-et kérhet. Csupán, ha szolgák felszabadításával van terhelve, nem élhet e jogával a legatarius: a *favor libertatis* itt azt hozván magával, mit az örökös hasonlóan terhelésében, meg akkor, ha az örökhagyó elég határozottan ellenkező értelemben nyilatkozott volna (l. 32. §. 4. 5. Dig. h. t. 35. 2. — cf. l. 1. §. 19. ad Selt. Treb. 36. 1.) Ezt az utóbbit, t. i. az örökhagyónak a levonást ellenző szándékát akkor, ha valakinek élelmezésére, tartására vagy e helyett évi járadék fizetésére kötelezte a hagyományost (*alimenta annua legata*) ez intézkedés természetéből vélték feltehetni a r. jogászok (l. 25. §. 1. D. h. t. 35. 2.; l. 77. §. 1. Dig. de leg. II. — l. 21. §. 1. Dig. de ann. leg. 33. 1.). A szabály mellett, mely a legatariusnak arányos levonásra szóló jogát a méltányosságra alapítja, bizonyítanak még: l. 1. §. 5. Dig. 35. 3. — l. 65. (63.) §. 12. Dig. ad sc. Treb. 36. 1. és főkép a l. 43. §. 3. Dig. de cond. et dem. 35. 1. Neratius világos szavaival: *si heres rogatus sit tibi hereditatem restituere, tu Titio certam summam dare, et beneficio legis Falcidia in restituendo heres utatur, quanto minus tibi praestiterit, tanto minus te Titio praestare non esse iniquum*; azonban a »quanto-tanto minus-t« nem úgy szabad értenünk: a mennyit a Falcidia a fő-, ugyanannyit a méltányosság az alhagyományból veszen el. E pontra nézve határozottabban (»pro portione«) beszél Vindius a l. 32. §. 4-ben Dig. h. t. 35. 2.

Ugyan ebbe a rovatba, azon legatumok sorába, melyekből a quartára levonni nem szabad, tartozik az olyan, melyet egész összegében önként kifizetett az örökös, midőn már tudta, hogy a törvényes negyednek híja van; vagy ha a levonásról azért felejtkezett meg, mert nem tényekben, hanem saját jogában tévedett, nem ismerve talán híréből sem a törvény ide vonatkozó rendelkezéseit. Látnivaló ebből, hogy a mi itt mint kivétel jelenik meg, voltaképen csak ama tudvalevő szabálynak volt corolláriuma, hogy a mit a nemtartozás tudatában, vagy a jogban való tudatlanságból fizettünk, nem tartozatlan fizetés. Ezt a tudatlanságot, *ignorantia juris*, rendszerint menthetetlennek tekinti a r. jog, a mit a törvénytár számos helyei igazolnak (péld. c. 10. Cod. l. 18.) a Falcidiára pedig egyenesen alkalmaz c. 9. cod. h. t. 6. 50., hol az ez előtti §-ban közlött szavak után így folytatja Gordianus cs. rescriptuma: ... *Is autem, qui sciens se posse retinere (quartam) universum restituit, conditionem non habet; quin etiam si jus ignoraverit, cessat repetitio*. Ezt ugyanott c. 19. (Justinianus) tovább is kiterjesztette (gl. Nov. 1, cap. 2.) — Igen eredeti, sőt mulattató példát az eme jogban való járatlanság következményeire tartott fenn a l. 9. §.

5. Dig. de jur. ign. 22. 6., melynek szavaival hogy olvasóink megismerkedjenek, már csak amaz egészséges jogászi humorért, mely itt a császári levél szavaiba vegyül — nem lesz kárba veszett munka. *Si quis jus ignorans lege Falcidia usus non est, nocere ei dicit epistola D. Pii, sed et imperatores Severus et Antoninus in haec verba rescripserunt: » Quod ex causa fideicommissi indebitum datum est, repeti non potest, quamobrem Gargiliani heredes, qui cum ex testamento ejus pecuniam ad opus aquae ductus rei publicae Cirtensium relictam solverint, non solum cautiones non exegerunt, quae interponi solent, ut quod amplius cepissent municipes, quam per legem Falc. licuisset, redderent, verum etiam stipulati sunt, ne ea summa in alios usus converteretur, et scientes prudentesque passi sunt eam pecuniam in opus aquae ductus impendi, frustra postulant reddi sibi a re publica Cirtensium quasi plus debito dederint. Cum sit utrumque iniquum pecuniam, quae ad opus aquae ductus data est, repeti et rem publicam ex corpore patrimonii sui impendere in id opus, quod totum alienae liberalitatis gloriam repraesentet. Quod si ideo repetitionem ejus pecuniae habere credunt, quod imperitia lapsi legis Falc. beneficio usi non sunt, sciant ignorantiam facti, non juris prodesse, nec stultis solere succurri sed errantibus.»*

Kivették továbbá a r. törvények a katonák végintézkedéseiben előfordult hagyományokat, hacsak a katonának ellenkező szándéka, t. i. hogy az örökös a netáni rövidség esetén a negyedét kifogja, ki nem deríthető. Ebben semmi különös jelenséget látni nem lehet, csak a katonai privilegiumok egyik természetes folyományát (c. 7. Cod. 6. 50., c. 12. Cod. de test. mil. 6. 21. — l. 17. 92. 96. Dig. h. t. 35. 2; l. 3. §. 1. Dig. 36. 1.; l. 17. §. 4., l. 18. Dig. de test. mil. 29. 1.) — Ezt a szabadságot mindazonáltal a most idézett törvények bizonyossága szerint úgy kell érteni, hogy a ki mint katona végintézkedést csinált — akár végrendeletet, akár fiókvégintézkedést — s azután még a katonai szolgálat alatt vagy elbocsátás után egy éven belül meghal, a hagyományokat, ha $\frac{3}{4}$ részét a hagyatéknak, a *dodrant* meghaladják is, ki kell fizetni; de ha a végintézkedés maga egy éven belül a végelbocsátástól számítva (*intra annum missionis*) készült, akkor csakugyan erőre kaphat a Falcidia az ilyen hagyományoknál is; s ha ezek magát az örökséget is meghaladnák, akkor természetesen a katona végrendelete is a köztörvény szabályát tartja.

A Falcidiának alkalmazását továbbá eltilthatja vagy annak útját elállthatja abbéli szándékának kijelentésével az örökagyó: akár csak egyik-másik, akár valamennyi úgy fő-, mint fiókvégrendeletében kivetett bárminő hagyományok tekin-

tetében. Ezt ilyen általánosságban csak Justinianus egy pótrendelete tette lehetővé a Nov. I. cap. 2. §. 2. által (cf. Authent. de herediabus ad con. 7. Cod. h. t. 6. 50.), míg ellenben a classicus jog korában, mikor a Falcidia lexnek, mint a végrendelet szétmállása ellen óvszerűl használt rendszabálynak a magánakarát feltétlenül volt alávetve (arg.: *privatorum cautione legibus non esse refragandum constituit*. l. 15. §. 1. §. 8.; — l. 27.; — l. 75. Dig. h. t. 35. 2.; con. 11. Cod. h. t. 6. 50.) mindössze csak egyik-másik hagyományt volt szabad felmenteni a quartához való járulás alól, s csak is oly hatással, hogy az örökös az így mutatkozó hiány pótlását legott a többi hagyománynál keresve, ezekből annál többet vonhatott le,¹⁾ ámbar ez a tétel nem egészen bizonyos; valamint hogy magának a justiniani rendeletnek mai napiglan is minden ízében vitás és kétséges az értelme. Mind a két pontra nézve jónak látjuk lehető rövidséggel ezeket megjegyezni.

Vannak, a kik azt hiszik, hogy már Justinianus előtt is úgy vehetett ki egyes hagyományokat az örökhagyó, hogy a vesztesség az örökösön száradjon, s ezért nagyobb levonást a többi hagyományos ne szenvedjen.²⁾ Ezt egy jogesetből akarják kimagyarázni, melyre magok mellett az ellenvéleményűek is hivatkoznak a l. 88. pr. §. 1. 2. Dig. h. t. 35. 2-ben felvett darabból, melyről annak szerzője Africanus maga is bevallja, hogy homályos, és hogy nehéz benne az eligazodás. Már csak a bonyodalom páratlan ritkaságáért is álljon itt ez a töredék.³⁾

Africanus libro V^o questionem: Qui 400 habebat, 300 legavit: deinde fundum tibi dignum 100 aureis sub hac conditione legavit, si legi Falcidia in testamento suo locus non esset: quaeritur, quid juris est. Dixi τὼν ἀπόρων (i. e. ex perplexis) hanc quaestionem esse, qui tractatus apud dialecticos τοῦ ψευδομένον (i. e. fallendi) dicitur; etenim quid quid constituerimus verum esse, falsum reperiatur; namque si legatum tibi datum valere dicamus, legi Falcid. locus erit ideoque deficiente conditione non debetur; rursus si, quia conditio deficiat, legatum valiturum non sit, legi Falc. locus non erit: porro si legi locus non sit existente conditione legatum tibi debetur; cum autem voluntatem testatoris eam fuisse appareat, ut propter tuum legatum ceterorum legata minui nollet, magis est, ut statuere debeamus, tui legati conditionem defe-

¹⁾ Arndts: R. Lex. VI. 321. lap. 2. alatt.

²⁾ Brinz: Pandekten II. 937. lap. 2.

³⁾ Africanus »mystikus homályosságáról« a Jogtudom. Közlöny 1885. 3. számában mondottakat talán ez a hely is igazolja némileg.

cisse. — Ez a legutolsó pont, nézetem szerint, a szóban levő kérdésünkben elhatározónak tekinthető, s nem lehet annak más értelme, mint ez: Az örökhagyó nem akarja, hogy az egyik hagyománynak felmentése (a törvény alól) kárára váljék a másik hagyománynak; azért tehát amaszt egészen el kell ejteni, minthogy különben az örökösre (a quartára) nehezednék a kár: ezt pedig elrendelni (ilyen közönséges hagyományoknál) nincsen hatalma a testatornak. — Ama szavak után így folytatja Africanus:

§. 1. *Quid ergo dicemus, si 200 legavit et tibi similiter sub eadem condicione 200 legata esse proponantur? nam aut exstittisse, aut defecisse legati tui condicionem, ut aut totum aut nihil tibi debeat, et iniquum et contra voluntatem testatoris existimabitur: rursus partem deberi rationi non congruit, quando necesse est totius legati conditionem vel exstittisse vel defecisse. Ergo per exceptionem doli mali tota ea res temperanda erit.* — Azaz: míg a quartával tisztában nincs, egyiknek sem fizet az örökös, hanem mind a kettőnek ellene szegezi a doli exceptiót.

§. 2. *Quare cum quis tale quid consequi velit sic consequatur: »Si quo amplius legavi... quam per legem Falc. licebit, tum quantum ad suplandum quadrantem deduci oportet, ex eo legato quod Titio dedi heres meus damnas esto dare.«* — Ha ilyesmit el akar érni a testator, t. i. azt, hogy az egyik hagyománynál megtilthassa a levonást; csak úgy teheti, ha egyúttal megengedi az örökösnek, hogy annál többet (az egész quartát) a másikkól vonja le. Africanusnak csak ez lehetett a nézete, mely nyilván teljesen egyezik előbbi állításunkkal.¹⁾ De a justiniani novella, — mely e szerint változást tett a pandecta-jogban — már mindenképp megengedi, hogy az örökhagyó a levonást megtilthassa, s így a Falcidia törvényt a maga hagyatékában félre szorítsa.

¹⁾ Ezen állítás mellett még a l. 64. Dig. h. t. is szolgált erősségül. Azonban ennek, a mint később kifejtendő, az eddig divott magyarázatoktól merőben eltérő értelméből látni fogjuk, a most érintett kérdéssel nincsen semmi köze. — Nem hagyhatom mégis szó nélkül Windscheid (Pand. III. 652. §. 5.) egy mondását, mely szerint »az örökös azt, a mi túlmegy a törvényes (falcidiai) mértéken, arányosan vonhatja le az egyes hagyományosok illetményeiből, feltéve, hogy az örökhagyó ellenkező értelemben nem intézkedett.« A mennyiben ugyanis ezen »ellenkező intézkedést« szintén Africanusnak általunk ismertetett tételével hozza kapcsolatba a nevezett író, hozzá kellett volna tennie, vagy legalább utalnia arra, hogy az a nem-arányosság milyen legyen: vajjon a levonás alól felmentett legatarius többi társait sújtó-e, vagy az örököst és az ő quartáját megrövidítő? Amaz általánosan szóló állítás igazolása végett tehát Windscheidnak nem Africanusra, hanem Justinianusra (ennek novellájára) kellett volna hivatkoznia.

Maga ez a novella azonban háromféle eltérő felfogásnak enged helyet; jele annak, hogy nem épen példaképe a törvénytársak készítői ügyességnek.

Az egyik nézet szerint a quartára való jogot csak az örökhagyónak ily értelemben intézkedő különös és határozott (ha nem is épen solennis) nyilatkozata zárja ki. Mások megelégedtek azzal, ha az örökhagyó tudva és akarva $\frac{3}{4}$ -nél többet fordított hagyományokra, midőn a mellett arról is tudomása volt, hogy ezzel ellenkezésben van a törvénytárs; holott a harmadik árnyalat még kevesebbel éri be, úgy értelmezvén a novellát, hogy a Falcidiának ne legyen helye, mihelyt constataálni lehet, hogy az örökhagyó nem tévesztette el a hagyományok kivetését, hanem tudta, hogy az örökös $\frac{3}{4}$ -nél többet vesz el. Az e törvénytárs bajoskodó írók,¹⁾ ki milyen párton áll, azzal vélik támogatni legjobban nézetöket, hogy az ellenfelekét csáfölják; holott tán helyesebben cselekednének, ha kezét fogva mindnyáján a törvénytársöveg határozatlanságát vádolnák, mely, ha az illető fejezet rendelkezéseit, a császár szavait behatóan vizsgáljuk, olyannak mondható, hogy a törvény bírálatától biztos eredményt alig remélhetni valaha. Ennek a törvénytársnek is jobb lett volna tán meg nem születni. Gyakorlati szükség alig ha volt reá, s azért inkább rontott, mint használt.

Hogy ha már választani kell, mi csak az első nézethez csatlakozhatunk azon alapelvünknel fogva, melyet ez értekezés elején megállapítottunk. Mert ha, a mit tagadni lehetetlen, hogy Justinianus szerint öröklés dolgában a magánvégrendelkezők önkénye és tetszése felér egy régi tisztos és bölcsen rendelkezett törvény tekintélyével; ha egyszerű akaratkijelentéssel *de facto* megtörni lehet a Falcidiát; hát kívánjuk meg legalább a határozott, világos nyilatkozatot, ha ezt a justin. törvény szavai csak némileg is megengedik, a mint valóban nemcsak megengedik, hanem követelni is látszanak eme mondatban (Nov. I. c. 2. §. 2.):

Quodsi expresse declaraverit (Εἰ μὲντοι ὁρῆτως ἐπισηψεί) se nolle heredem retinere Falcidiam, necesse est, ut testatoris voluntas obtineat. Ezt sürgeti első sorban az örökösnek általunk mindenek fölé emelt érdeke, mely hogy a három nézet közül csupán az elsőben lelheti meg viszonylag legerősebb támaszát, mondani és mutogatni nem szükséges. Azon felfogás ellen, hogy az expressa declaratiót egy határozott nyilatkozatra, azaz mondott vagy írott szavakba foglalt külön

¹⁾ A legföbbieket neveit és műveik illető helyeit idézi ugyancsak Windscheid III. 651. §. 1. jegyz.

kijelentésre (záradékra) kell érteni, hiába hozzák fel az ellenvélemény pártolói, hogy a kijelentett nyilatkozat és világos akaratkijelentés között különbség van, s nem kell a kettőt összetéveszteni. Nem dönthet ellenünk ez az argumentum akkor sem, ha elítélt más példaesetekre utalnak, teszem a senatusnak egy előfordult eset alkalmából hozott sajátyszerű meglepő határozatára (l. 18. pr. Dig. ad setum. Treb. 36. 1.), midőn a végrendelkező nem szavaiból, hanem csupán a körülmények szerint feltehető szándékából azt következtették, hogy örökösét minden hiány és megtartás nélkül az egész örökség kiadására kívánta kötelezni (hasonló eset ehhez a l. 3. §. 3. Dig. de usur. 22. 1.). Ez a hasonlat nem dönthet ellenünk azért, mert ez esetekben arról van szó, hogyan kell az örökhagyó akaratát érteni, a Novellában pedig, hogy mikor legyen egy közkötelező törvény (a Falcidia) felfüggesztve; mi részben nem lehet meg nem hajolni azon érvelés előtt, hogy mikor a hagyományok meghaladják a $\frac{3}{4}$ részt, ha tudva és akarva tette is túl magát e korláton az örökhagyó, ez lehet ugyan a törvény sértése, de nem annak felfüggesztése,¹⁾ a mit annál nagyobb nyomatékkal kell erősítenünk, mert az általunk visszautasított nézetek, kivált az, melyet a harmadik helyen jeleztünk, arra megyen ki, hogy a végrend. örökségben a Falcidiának a novella óta már csak akkor volna helye, ha bizonyítani lehetne, hogy az örökhagyó mikor $\frac{3}{4}$ -nél többet fordított legatumra, vagy tévedésben forgott, vagy csak amúgy találmomra intézkedett; akkor pedig ha hitbizományos intézkedéssel az egész örökrész kiadását rendelte el, már soha sem foglalhatna helyet a törvény, minthogy az ily rendelkezés szavai szükségképen kizárnak minden tévedést a hagyományok összegére nézve. Ha valóban csak ez volna értelme a justiniani novellának, akkor a törvénytárban foglalt, a quarta Falcidiára vonatkozó nagybecsű és gazdag anyag csekély értékű valamivé silányulna, hogy ne mondjuk hasznavehetetlen ócskasággá törpülne.

Mindazonáltal meg kell vallanunk, hogy a novella az általunk sürgött értelemben felfogva is nagyott változtatott s velejében megrázkódtatta a Falcidiusi törvény érvényét, hirnőke levén amaz újításnak és előkészítője a mai kor felfogásának, mely az örökösben egy bizonyos értelemben csupán anynyira-mennyire egyenrangú társát látja azoknak, kik bármi más czímen elhúnytak után szereznek valamit; mely az öröklésben legfeljebb egy kitünőbb czímet, de semmi különös jogállást nem keres többé. Eredetiséget, az igaz, annyit el nem

²⁾ Brinz: Pandekt. II. 938. lap.

lehet vitatni a törvénytől: hogy a mire a régi jogban csak nagy ritkán, t. i. néha-néha az egyetemes hitbizománynál lehetett eset, igen könnyű mindennapi dologgá tette: a kinevezett örökös nyomban a kinevezés után megint kitagadni a hagyományosok kedvéért.¹⁾ De nem volt ez magában álló elszigetelt jelenség, mert ez nyilván összefügg Justinianus ama tendenciájával, melyet az ő törvényei olvasásában nem lehet észre nem venni; azzal, hogy a hagyományok mindenkép biztosítva legyenek, ha a ki azokkal terhelve van nem is érvényesíti jogát, s helyébe mások lépnek; ámbár annyira ő sem vitte még a dolgot, hogy a végrendelet meghiusulása után mindenkor a törvényes örökösökre menjen át a hagyományok terhe.²⁾ Ép ily világosan vehetni észre a császár törvényeiben egy másik jelenséget is, mely nagyon érthetővé teszi a Falcidiára vonatkozó novellát. Mintha csak valamely természetfeletti bűbájos erőt tulajdonítana az elhunytak végakaratainak (*ultima voluntas, elogia*), oly hódoló tisztelettel viseltetik annak épentartása iránt.

Mindezek után pedig megmaradunk abban a nézetünkben, hogy a Nov. I. c. 2. olyan törvény, melyen nagyon meglátsszik, hogy nem a remekirodalom friss, egészséges levegőjében érlelődött.

Más oka és alapja van ama kivételeknek, melyeket a következőkben egy csoportba összefoglalva állítunk az előbbieik mellé.

A mint ugyanis a katonaságnak, mint külön társadalmi osztálynak, adott szabadalomnál fogva ki voltak véve a törvény alól a katonák végrendeletei általában, úgy másrészt a nemkatonai örökhagyók részéről megrendelt bizonyos hagyományok egyenként (vagy akár egész örökség is: arg. con. 49. §. 2. Cod. de episc. I. 3.) hasonló kedvezményben részesültek, különös teszmészetök és céljuk: társadalmi, ethikai s egyéb tekintetnél fogva, mely az ilyen hagyományok pontos lerovását, s a hagyományosnak erre való jogát főfontosságú, az örök-

¹⁾ Ezt az ötletet: »Der enterbte Erbe« igen erőlesen karolta fel a német nemzet és tudom. irodalomnak, egyik a maga idejében sajátzerű modora és reformeszméinek feltűnő volta miatt sokat emlegetett férfia, Lassalle Ferdinand. — A szóban levő tárgygyal egy a római örökjognak szentelt művében foglalkozott Lassalle; s ebből a monographiából Vangerow a lex Voconiaról közzétett értekezésében néhány valóban mulattató darabot közölt; mind olyat, mely a merész kombinációk, hallatlan gondolatrokoniással vegyes hóbortok ritka helyen található tarka képét tárja fel előttünk.

²⁾ Erről bővebb ismertetést olvashatni Brinz id. m. II. 911. és 956. lapján.

ség sorsának is elébe vágó érdeknek tünteti fel, mint a jog kérlelhetetlen követelményét. Ide tartozik:

a) minden áhitatos vagy kegyeletes czélra szánt hagyomány: *ad pias causas*. Ezeket ismerték-e már a pogány vallás uralma alatt, s ki voltak-e már akkor véve, bajos meghatározni, nem csak az adatok szűke, de amaz ellenmondás miatt is, mely Paulusnak különböző helyeken találtató két nyilatkozata között fenforogni látszik. A *sententiae receptae* IV. 3. §. 3-ban ugyanis ez van:

Lex Falcidia itemque scilicet Pegasianum deducto aere alieno deorumque donis quartam residuae hereditatis ad heredem voluit pertinere; ellenben a l. 1. §. 5. *Dig. h. t.* (ugyancsak Paulustól való darab) ezt mondja: ... *etiam (ad) ea, quae deo relinquuntur, lex Falcidia pertinet.*¹⁾ A keresztény fejedelmek alatt azonban már határozott alakban emelkednek ki ezek az esetek, s az ilyen alapítványok befizetése s kitűzött czéljokra fordítása körül a gondoskodás egészen a püspökre lett bízva. Így névszerint a 131. Nov. 12. fejezete ezt rendelte:

Si autem heres, quae ad pias causas relicta sunt, non impleverit, dicens relictam sibi substantiam non sufficere ad ista: praecipimus, omni Falcidia vacante, quidquid invenitur in tali substantia proficere provisione sanctissimi locorum episcopi ad causas, quibus relictum est. — Ezt néme-melyek ugyan olykép akarják megszorítólag magyarázni, hogy az örökös csupán akkor kívánják elütni a quartára való

¹⁾ Az a megjegyzés, melyet Paulus szavaihoz teszen Huschke: *Jurisprud. antejustiniana* 417. lapon 3. alatt, mondván: *Intellige sacra privata i. e. quaecunque Diis danda sive sacrificanda ex his bonis erant.* (Gaj. II. 55.) *Haec enim proprie dona dicuntur.* Brissonius de form. 1. 48. *Ad ea vero, quae testamentis Diis relinquuntur, pertinet lex Falcidia* (fr. 1. §. 5. cit.), — úgy gondolom nem sok világosságot vet e kérdésre. — Hogy egyes istenségeknek hagyományt hagyni szabad volt, az ugyan kétséget nem szenvedhet, mert Ulpian szerint (XXII. 6.) még egyenesen örökösül is lehetett azokat kinevezni. Csakhogy e privilegiumban nem egyenlőképen volt részes minden pogány istenség, hanem az egész birodalom területén mindössze csak a tarpeji Jupiter Italiában s e mellett még hét tartománybeli főrangú istenség, mint a kiket Augustus vallásújító terveinek előmozdítása végett a *jus patrum*, illetőleg *trium liberorum* kiváltságával ékesített fel; megadván nekik ezzel a lex Julia követelte végrendeleti capacitást. (V. ö. Duruy Victor az ezelőtti §-hoz tartozó utolsó jegyzetben id. művének I. 137. lapját.) Ettől fogvást az illető Istenek tiszteletére szentelt templomok gyorsan gazdagodtak, a templomok vagyona a főkormányzók közvetlen gondozására lévén bízva s az adózás terhe alól felmentve. — Ezzel kapcsolatban legyen szabad kiemelnünk, hogy a császárnak szánt hagyományt az igazságszerető Hadrianus kivétel nélkül alávettette a Falcidiának. (C. 4. cod. h. t. 6. 50.)

jogától, ha a kegyes hagyomány kifizetését, felszólítva annak megtételére, kereken megtagadta. A túlnyomó vélemény mindazáltal oda nyilatkozik, hogy tekintettel a novellában tett egyéb rendelkezésekből kivilágló szándékára, Justinianus csak annyit akart mondani ama szavaival: a mennyiben (az örökös nyilatkozata szerint) a hagyomány nem telnék ki egészen a hagyatéki vagyonból, legalább azt, a mi van mind, s minden levonás nélkül legyen köteles átengedni az örökös.¹⁾

b) Olyan hagyomány, melylyel az örökhagyó valamely szükségbeli örökösének a köteles rész fejében kívánt eleget tenni. A mi azonban meghaladja a köteles részt, az már a törvény alá esik. (l. 87. §. 4. Dig. de leg. II.; l. 36. pr. Cod. de inoff. test. III. 28.) — Ezt a mentességet a jogmagyarázat a szegény özvegyre is kiterjesztette (*mulier inops, indotata*), ki férjének végrendeletéből hasonló célból, mint a most említett esetben, hagyományt kapott, a végből t. i. hogy ez a hagyomány az özvegyi jogon kijáró törvényes örökrész fedezete vagy pótléka legyen (arg. Nov. 53. cap. 6. §. 2.: *nisi tamen ipse vir aut legatum ei aut aliquam partem institutionis reliquerit.*) Ehhez legközelebb áll:

c) az a hagyomány, mely örökbe adja az özvegynek azt, a mit az ő kedvéért és személyes használatára szerzett volt örökhagyó férje: *res, quae mulieris causa emptae paratae essent.*²⁾ Ezt a kivételt állítólag maga a Falcidia szentesítette (fr. 81. §. 2. Dig. h. t. 35. 2.); de a törvénynek reánk maradt szavaiból (lásd az 1. §. végén) ilyesmit kiolvasni aligha lehet.

d) Minden oly juttalom, mely a legatum, fideicommissum stb. jogi formájában csupán azt adja a legatariusnak, a mire neki (más czímen) a nélkül is joga volt már. Ilyen névszerint a hagyományost az örökhagyó vagy örökös

¹⁾ Más közhasznú, a művelődés céljaira vagy a közjólétre tekintő, mint péld. fürdők, színházak, műcsarnokok stb. alapítására szánt hagyományok nem tartoznak a *piae causae* osztályába.

²⁾ A római jog illetén intézkedése (v. ö. fr. 49. §. 4. Dig. de leg. 32.) némileg a régi magyar jogra emlékeztet bennünket, mely az özvegynek férje után minden esetben a hintós lovakat (s más ilynemű holmit) törvényes hagyomány gyanánt engedi át. (Frank: A közg. törvénye. I. 519. lap.) — Azon sajátzerű elnevezésre, melylyel Brinz (i. m. II. 925. lap) jelöli ezt a hagyományt, midőn azt »die Gerade«-nak nevezi, — az egész német jogirodalomban sehol másutt még rá nem akadtam. Különben pedig megjegyzésre méltó jelenség, mint amaz idők társadalmi állapotaira nézve jellemző, hogy a hites nőnek adott ama kedvezményt a concubinára is kiterjesztette a jogmagyarázat ilyen megokolással (Ulp. in fr. 49. §. 4. Dig. cit.): *Parvi refert, uxori an concubinae quis leget, quae ejus causa emta parata sunt; sane enim nisi dignitate, nihil interest.*

ellen megillető követelés hagyományozása, illetőleg végrendeleti elismerése: a *legatum debiti* (l. 28. §. 1. Dig. de legatis I.); vagy a nő hozomány kiadásának világos elrendelése, mikor jogilag oly helyzetben van a nő (vagy ennek atyja), hogy az ilyen intézkedés híján is csak úgy követelhetné ezt a hozományt. *Dos relegata extra rationem Falcidia est, scilicet quia sua m rem mulier recipere videtur* (Gajus in l. 81. §. 1. Dig. h. t. 35. 2.) vagy mikor a hozomány másnak lett ugyan hagyva, de azon rendelettel, hogy a z o n n a l az özvegy nőnek adassék ki (l. 57. Dig. h. t. 35. 2.), s kétségen kívül így van ez akkor is, ha a hagyományos stipulatióból amúgy is kereshetné a neki hagyott hozományt (dos receptitiát). Ha mégis valamely esetben olyannak bizonyúlna végeredményében az afféle hagyomány, hogy az örökhagyó akaratából többet nyer a hagyományos, mint a mennyit saját korábbi jogára támaszkodva igényelhetne: akkor ez a többlet (*a commodum repraesentationis*) csakugyan számításba jön (l. 1. §. 2. de dote prael. 33. 4.) — Alapját és okát e jogszabályoknak pedig abban kell keresnünk: hogy az ilynemű, itt szóban levő *legatum debiti* mind voltaképen egészen sikertelen (*inutile legatum*), ha avval semmi *repraesentationis commodum* együtt nem jár: *si nullum commodum in eo versabitur* (l. 1. §. 10. Dig. h. t. 35. 2.). S ehhez képest azután

e) az a hagyomány sem jöhet számításba, nem szenvedhet levonást, mely mivel nincs semmi vagyoni értéke, nem kevesbíti semmiben az örökséget, mint például egy okmány, *instrumentum* (nem hitelpapír) kiadása (con. 15. Cod. h. t. 6. 50. ¹)

f) Hogy végül a mostanában ismeretlen *legatum* vagy *fideicommissum libertatis* feltétlenül (levonás, értékmegtérítés nélkül) volt teljesítendő, azt a l. 33—35., 36. §. 3. Dig. h. t. 35. 2. kapcsában már fentebb mondtuk.

Mind ezek a kivételek (ha ugyan valóban mint érvényes hagyományok jöhetnek szóba) azt az eredményt szülik, hogy miattok a quarta az örökséggel együtt mintegy összezsugorodik, esetleg a zerusig leszáll, mivel ama kivett hagyományok, mint valamely közönséges adósság (*quasi quodlibet aes alienum*) az örökség tetteleges értékéből levonandók. Akár adóssággal, akár ilyen hagyományokkal van terhelve az örökség,

¹) A Diocletian cs. e rescriptumában olvasható »*instrumentis praediorum domino relictis*« szavak megtévesztettek némely írók (Mühlenbruch: Pandekt. 761. §. és Puchta: 549. §-ban), kik azokat egy jószág »instruciójára« a fundus instructusra értették, mely szerintők ki volna véve a Falcidia alól, mikor azt a jószág tulajdonosának hagyja valaki (pl. a haszonbérő). V. ö. Arndts: Pand. 567. §. 2. alatt.

az örökös helyzete rendszerint ugyanaz: a túlterhelés esetén csak lemondásban kereshet menedéket.¹⁾

Hogy a quartára való jogát egy-egy esetben önkéntes lemondással veszítheti el az örökös, azt ugyan szintén felhoztuk már ezelőtt; s mint e részben bizonyító helyre csak e következőre utalunk: l. 46. és Paulus in l. 71. Dig. h. t. 35. 2.: *Potest heres (in vendenda hereditate) cavere, ut et lege Falcidia interveniente solida legata praestentur, quia ea lex heredis causa lata est, nec fraus ei fit, si jus suum deminuat heres.* Az ilyen önkéntes lemondást, vagy, a mi egyre megyen ki, a hagyományos javára az örökös részéről adott formászerű (*sponsio, stipulatio*) biztosítást, melyben azt ígéri, hogy a hagyományt megrövidíteni nem fogja, úgy fogják fel a r. jogtudók, mint az örökhagyó végakarata iránt tanúsított hűséges hódolatot (*fidem testatori suo adimplere videbatur* l. 20. §. 1. Dig. de donat. 39. 5. — conf. con. 19. Cod. h. t. 6. 50.); s azért teljes foganatot tulajdonítanak ez actusnak: *condictio indebitae* helyet nem engedvén. Ez oknál fogva hatása is más lesz a lemondásnak, mint van a Falcidia elengedésének akkor, ha a levonást az örökhagyó valamely hagyományos érdekében megtiltotta. Amaz esetben veszteségét az örökös nem veheti meg a többi legatariuson, holott ez utóbbi tilalom mellett, miként a maga helyén már kimutattuk, igen is teheti ezt. Ezzel pedig csak azt akarjuk mondani, hogy a jóakaró elengedésből származó veszteséget egyenesen és egyedül az elengedő örökös érzi meg, ki ez esetben minden egyéb hagyományból csak annyit vonhat le, semmivel sem többet, mint a menyit levonnia kellene, ha a levonást senkinek el nem engedi vala. Nem kötelezőnek ezt a lemondást, meg az annak helyét álló biztosítást, csak egy esetben nyilvánította ki a jog, akkor, ha a lemondás már az örökhagyó életkorában történt, ha mindjárt magának az örökhagyónak tudtával vagy akár egyenesen az ő meghagyásából; sőt ha az örökhagyó jövődöbeli örökösével azon esetre, ha ez a lemondás ellenére is érvényesíteni akarná jogát, bírságot ígértetett a hagyományosnak, az e végből megkötött stipulatióból megtagadják a keresetet. (l. 15. §. 1. Dig. h. t. 35. 2.) Ezt Papinianus röviden ugyan csak azzal motiválja, hogy »*privatorum cautione legibus non esse refragandum*;« de következik ez amaz általános szabályból is, hogy az örökségről lemondani vagy azt másoknak átengedni általában nem lehet elébb, csak az öröklés esetének bekövetkezte, a *delatio* (a testator halála) után. Már

¹⁾ E kivételekre nézve v. ö. Vangerow i. m. 584. lapon a III. alatt mondottakat.

pedig a quarta Falcidia lényegileg nem egyéb, mint az örökség egy bizonyos s pedig a törvények által különösen oltalmazott része.

Ha ezekből kitetszőleg bizonyos, hogy a r. jog megváltgatta eseteit s óvatosan bánik a (Falcidiáról való) lemondással, ha ez annak rendje szerint komolyan történt is; másfelől annál feltűnőbb jelenség, hogy ezzel ellenkezőleg néha hallgatólag kijelentett érvényes lemondást következtet oly tényálladékból, mely ily conclusióra a jogtudomány szokásos észjárása szerint nem szolgáltat elégséges alapot. Így lemondásnak veszi a törvény (Nov. 1. cap. 3.) azt, ha az örökös, midőn tudja, hogy a Falcidiának helye van, akár csak egy legatutumot is levonás nélkül szolgáltatna ki a hagyományosnak, ha ezt bebizonyíthatóan nem oly szándékban cselekedte is, hogy a többivel is ugyanazt a jótéteményt éreztesse. A miben az egyiknek kedvezett, azt nem tagadhatja meg aztán a másiktól sem: kivéve mégis azt az egy esetet, mikor a levonás nélkül kielégített hagyományossal szemben valamely kimutatható különös személyes ok vezérelte az örököst. Különbözik pedig Justinianus törvényének ez a helye is eltérő magyarázatra szolgáltatott alkalmat;¹⁾ de ellenkezik azzal magának az e császár által kiadott Pandekta-törvénynek két helye is: a l. 15. §. 2. és l. 16. Dig. h. t. 35. 2. Ez az utóbbi világos szavakban azt mondja: ha egy s ugyanazon embernek több rendbeli hagyomány jár, s nehányat levonás nélkül törlesztett az örökös, azért a hátralevőkből mégis az egész quartát szabad megtartania; a l. 15. §. 2. cit. szavaiban pedig az évi járadékban fizetendő hagyományról, mely az örökös tudomása szerint alá van vetve a levonásnak, így nyilatkozik Papinianus: *Non idcirco minus Falcidia rationem in ceteris annuis legatis admitti visum est, quod primo ac secundo anno sine ulla detractioe legatario fuissent soluta.* E helyekről — melyek szerzői több századdal korábban éltek — nyilván megfelelkezett Justinianus novellája; miért is azokat, mint a régi jog változatlanul hagyott maradványait s nem elavult daraboknak kell tekintenünk.²⁾

¹⁾ Van a ki a törvénynek e harmadik fejezetét kapcsolatba hozza az előtte valóval s a supponált hallgatólag lemondást ezen az alapon csak arról az esetről akarja érteni, ha a testator általában megtiltotta a Falcidia alkalmazását. Ilyen értelemben nyilatkozik Rosshirt i. m. I. 586. lap.; míg ellenben Puchta: Pand. 548. és 549. §-ában Justinian ama kétes szavaiból csupán az általunk a szövegben már megbeszélt tételt bírja kimagyarázni, hogy az örökös, ha valamely legatumból a quartát le nem vonja, ez oknál fogva a többi legatumnál a kezdetleges arányt meg nem változtathatja.

²⁾ E pontra nézve ellenkezésben van egymással Windscheid: III. 651. §. 11. jegyz. meg Vangerow: II. 583. lap. 1. jegyz. végén és

Végül még megjegyzendő, hogy hitbizományos intézkedés folytán kiadott örökségből nem lehet visszatartani a quartát, ha az örökség elvállalására a *scitum Trebellianum* engedte módon kényszerítve volt az örökös; mert őt, mivel önként nem vállalkozik, nem is illeti meg semmi nyereség vagy haszon az örökség után, a mint másfelől igaz, hogy veszteségtől sem kell tartania soha (§. 7. in fine Inst. II. 23. — l. 4. Dig. ad *scitum Treb.* 36. 1.: ... *nec quartae commodum heres in restitutione utetur: nam cum alieno periculo adierit hereditatem, merito omni commodum arcebitur*. Ez a tétel valamilyen nem kevésbé a l. 14. §. 4. Dig. eod. tit. 36. 1. szavai is elég érthetően mutatják, hogy e kivétel az örökös megbüntetésére czélzott tulajdonképen, s ez a körülmény még azon kevés néhány kivétel közlésére szólít fel bennünket, midőn kétségtelenül csak bizonyos jogellenes viselet következtében megyen veszendőbe a quarta.

Elsőben is eljátszotta jogát a quartára az örökös, mikor az örökség elvállalása alkalmával (*aditio, gestio, agnitio bon. poss.*) a hagyaték összeírását (szabályos leltár készítését) elmulasztotta. Ezt így hozta magával az *inventarium* és *jus deliberandi* körül megállapított általános jogszabály, mely ama mulasztás kapcsában sokszor még más kiszámíthatatlan veszteségnek tette ki az örököst, ki a hitelezők és hagyományosok becselő esküjével megállapított összeg erejéig, tehát sokszor a hagyaték értékén túl, volt felelős ily esetben, a mint ezt elég világosan megértetik az illető törvény (con. 22. §. 14. Cod. de jure delib. 6. 30.) eme kevés szavai: *non solum creditoribus in solidum teneatur, sed etiam legis Falcis beneficio minime utatur*. — cf. N. 1. cap. 2.

Eljátszotta másodszor jogát a levonásra »*qui id egit ut fideicommissum intercidat*« (l. 59. pr. h. t. 35. 2.) rosszszelkű fondorlatokkal, perpatvarkodással a hagyományost jogából kiforgatni igyekezett; még inkább a ki e végből a hagyományozott holmit elsikkasztotta, vagy különben is a hagyatékot meglopta, mely tettéért ez esetre hozott különös szabály értelmében azzal bűnhődik az örökös, hogy tekintve a quartát,

Arndts: R. Lex. VI. 321. lap. 337. jegyzetben. — A hazai irodalomra reflektálva azon észrevételre szolgáltatnak itt alkalmat a többi között Vécsey Tam.: Római jogtanában a 282. lapon mondtak, hogy, ha egészben véve hibásnak lenni nem állíthatjuk is a szerző előadását, ez mindazonáltal azzal volna módosítandó, a mit a szövegben a kivételekről s különösen a lemondásról kifejtettünk. E megjegyzésünk kiválóan e mondatra czélzol: »Ha a levonást az örökös elmulasztá megtenni, ez az ő kára«, melynél a szerző nem vette figyelembe a közbejöheto *facti ignorantia* vagy a lehető fentartás (biztosítás) hatását.

melyet lefoglal a fiscus, az elsikkasztott jószágot vagy összeget úgy tekintik, mintha valóban az örökséghez nem tartoznék: *ac si hae res, quae ab herede subtractae sunt, in hereditate relictæ non fuissent*. Ezt cs. rescriptum határozta így, s példát reá a l. 6. Dig. 34. 9. tartott fenn, mely szerint, ha 400-ra rúgó egész hagyatékát hagyományokra fordította az örökhagyó, s 100-at az örökös ellopott, csak 300 után számítják a quartát, tehát 75-tel; 25-öt a kincstár koboizván el. Ezzel a hűtlenséggel egyenlőnek tartották és szintűgy büntetni kívánták némely római jogtudósok azt, mikor egy örökös k o r á b b a n szerzett tulajdonjog czímén vett igénybe valamit (*si rem propriam esse contendat*), a mi a per során hagyatéki vagyonnak bizonyúlt. De a l. 68. §. 1. Dig. h. t. 35. 2. tanúsága szerint ezt a nézetet megdöntötte Ulpianus tekintélye.

Ugyancsak ezt a büntetést, a quarta elvesztését, rendelte végül egy tanácsvégezmény és Antoninus rescriptuma az ellen, ki mint *heres tacitam fidem contra leges* (kivált *contra legem Juliam et Papiam*) *accommodavit*; azaz titokban megígérte az örökhagyónak, hogy a törvényt megkerülve ki fogja fizetni a hagyományt, ha a legatarius *incapax* volna is. (l. 11. Dig. de his, quae ut ind. 34. 9.; l. 59. §. 1. — cf. cum l. 13. Dig. h. t. 35. 2. — l. 49. Dig. de jure fisci 49. 14. — l. 3. Cod. h. t. 6. 50.)

Összefoglalva immár röviden azoknak, a miket e jelen szakaszban a Falcidia jogában találtató kivételekről felhoztunk, főbb mozzanatait, úgy tapasztaljuk, hogy, tekintve e kivételek hatását, a quarta kevesbbítése

vagy egyedül az örökös t é r i mint veszteség;

vagy a ki nem vett h a g y o m á n y o s o k k á r á r a szolgál;

vagy mint a hagyaték activumának lejobb szállítása majd egydül az örökösnek árt, majd vele együtt a többi legatariusnak; majd meg különös körülmények találkozásában az utóbbiaknak javára válhat, a mint e három eset s azoknak gyakorlati eredményekben mutatkozó különbségei erősebb vonásokban fognak kiemelkedni a Falcidiai számítás ismertetésében, melyre a most következőkben áttérek.

4. §. A quarta kiszámításáról.

A quartát kitudni s a legatumokból kifogni lehet sokszor könnyű feladat, olyan, melynek megoldásához se különös ügyesség, de még általán jogi ismeret sem szükséges; más esetekben pedig a körülmények találkozása folytán a gyakor-

lati jogalkalmazásnak oly bonyodalmas és nehéz problémát szolgáltathat ez a számfejtés, melynek sikeres megoldása a legfinomabb elemzés- és különböztetéstől, sőt minden megbízható irányelv kifogytában csakis a közvetetlen felfogás szerencsés tapintatától függ. Ha ilyen nehezebb esetben apróra veszzük és éber figyelemmel kísérjük a végleges kibontakozásra vezető eljárás phasisait és szakaszait, azt tapasztaljuk, hogy voltaképen egymásra következő négy s esetleg még több számvető míveleten kell átesnünk, míg a hagyatéki ügyek rendbeszedése annak módja szerint végét érheti, s egyfelől a hitelezők, másfelől meg az örökösök úgy, mint a hagyományosok, hitbizományosok stb. jogszerű kielégítése iránt a megfelelő eredményt biztosító kulcsot megtaláljuk.

Legelsőbben ugyanis a hagyaték állományát kell kiszámítani és tisztázni milyen az a végrendelkező halála napján volt. Az így megállított összeg (*quantitas patrimonii*) vagy annak a több örökösre egyenként eső egyenlő vagy egyenlőtlen quotája mint megannyi osztandó jelenik meg, mely 4-gyel felosztva (vagy kétszer megfelelve) eredményében, a hányadosban, az örökös quartáját tünteti fel.

Ennek kitudása után legközelebb tisztázni kell azt a kérdést: vajjon azokból a miket az örökös megtart, kitelik-e a quarta? E végből tudni és összeszámítani szükséges mind azokat a tételeket, melyeket, hogy törvényes negyedrészebe betudassa magának, az örökös ellenében jogszerűen követelhetik a hagyományosok, a mint megfordítva némely darabot és egyes, a hagyatékból eredő szerzeményt a quartán kívül (*extra quartam*) az örökösnél hagyni kénytelenek.

Az így kitudott quantitással szemben meg kell állapítani a még csak ezután teljesítendő fizetéseket, melyek pénzben vagy másnemű mennyiségekben (nem mint tüzetesen megjelölt egyes javak és darabok) a legatariusoknak kijárnak, mert az ilyenek általában az örökrészt s ebben tehát a quartát is terhelik; s ha e szerint kiderül, hogy az ilyenek s hasonlók számbavétele mellett az örökösnek nem maradhat meg mind az egészen, a mi a quartát kiteszi, s a mit ennek fejében elfogadott, — akkor bizonyossá lesz, hogy most már valamennyi (ki nem vett és nem szabadalmazott) hagyományt aránylag lejjebb kell szállítani s e végből negyedszer a hagyományokat is külön mind össze kell adni s egymáshoz arányosítani, hogy kitudódjék, melyik hagyomány (hitbizomány, *m. c. donatio*) mennyivel fog járúlni a quartából hiányzó összeg fedezéséhez.¹⁾

¹⁾ Ezt a módszert szakavatott fejtegetéseiben követti elejétől végig id. munk. Brinz: II. 217. §. és köv. — Ez lehet *dialectice* tökéletes és

E pontokat és módokat, mind — mindegyiket a maga helyén, a mint előadásom során szükségét látom — szemmel tartani és kellőkép méltatni az alább következőkben magam elé tűzött feladatnak tekintem.

Minden örökös, a hogy már ismételtelen jelezve volt, a lex Falcidia érdemében az öt megillető (tisztza) örökrésznek (Paul. S. R. IV. 3. §. 3.) — mely természetesen lehet az egész hagyatéknak is — egy tisztza negyedrésszére tarthat számot és jogot; úgy, hogy ez a rész a hagyatéknak az örökhagyó halálakor volt valódi állásához képest, mint valóban öröklött vagyon tűnjék ki: minden hagyomány-fizetés híján és menten minden terhelés- és megszorítástól. Hogy a számítás határozottan az örökhagyó halálának napjától indul ki s épen csak ehhez tartja magát: annak értelme és gyakorlati hatása oda vág, hogy az időközben az örökhagyó halála és az örökség elfogadása közt bekövetkező minden káros vagy üdvös változás — eltekintve a valakinek netáni vétkessége folytán fenforgó felelősségtől — az örökös rovására megy; mihez képest itt némi hasonlatossággal az örökhagyó halálának idejére a vételszerződés elvét alkalmazták, mely szerint a szerződés megkötése után *omne commodum et detrimentum rei* tudvalevőleg a vevőre néz. Ezt már itt, e helyen annál inkább kellett kiemelniünk, minthogy a Falcidia lex saját szavaihoz: *ne minus quam partem quartam hereditatis ex testamento (heredes) capiant* (l. 1. pr. Dig. h. t. 35. 2.) kétségenkívül az a magyarázat is hozzáfér, hogy az örökös, bármikor vállalná el az örökséget, ennek a testator halálakor volt mennyiségéből mindenkép és változatlanul egy negyedre tarthatna igényt, ha amaz érték azóta véletlen csapás által stb. meg is fogyott volna. Ez a felfogás, — mely tekintve gyakorlati eredményét a hagyatéknak véletlen rongálás-okozta veszteségét az örököstől elhárítja s a hagyományosokra zúdíttja, — ha magában ugyan semmikép helytelennek nem mondható is, de a jogtudomány és a későbbi törvényhozás részéről határozottan vissza lett utasítva, a mint ezt s a most mondottakat mind bizonyítják világos szavakban e következő sorok:

G a j u s (lib. 18° ad edict. pr.) in fr. 73. Dig. h. t. 35. 2.: *In quantitate patrimonii exquirenda visum est mortis tempus spectari. Qua de causa si quis centum in bonis habuerit, tota ea legaverit, nihil legatariis prodest, si ante aditam hereditatem per servos hereditarios, aut ex partu ancilla-*

kifogástalan eljárás, de *methodice* nem okvetetlenül szükséges, sőt talán a világos előadásnak és könnyebb megértésnek inkább szolgál az előadás azon menete, mely szerint a quarta kiszámítását (Vangerow, Windscheid s mások által követett modorban) jelen értekezésünk intézi el.

rum hereditariarum aut ex foetu pecorum tantum accesserit hereditati, ut 100 legatorum nomine erogatis habiturus sit heres quartam partem; sed necesse est, ut nihilo minus quarta pars legatariis detrahatur. Et ex diverso, si ex 100, septuaginta quinque legaverit et ante aditam hereditatem in tantum decreverint bona, incendiis forte aut naufragiis, aut morte servorum, ut non plus quam 75, vel etiam minus relinquatur, solida legata debentur; nec ea res damnosa est heredi, cui liberum est non adire hereditatem; quae res efficit, ut necesse sit legatariis, ne destituto testamento nihil consequantur, cum herede in portionem legatorum pacisci — melyekkel §. 2. Inst. II. 22. csaknem szóról szóra egyezik; ¹⁾ s ugyanoly értelemben szól még l. 30. pr. és l. 56. pr. Dig. h. t. 35. 2. (cf. l. 50. §. 1. Dig. de peculio. 15. 1.)

A káresetekre nézve azonban ez az elv megszoríthatlanul csak akkor áll, ha mennyiségbeli értékek (fungibiliák) elvesztéséről van szó. — Ha ellenben a hagyatékból specialiter megjelölt, s egyúttal hagyományra szánt javak, vagy szekrényben lezárt pénz, hordókban levő bor s t. eff. ment veszendőbe, a kár nem az örököst, hanem a legatariust éri, kitől t. i. ez esemény (*casus*) a hagyományt (részben vagy egészen) elveszi (l. 30. §. 2—4. h. t. 35. 2.)

Az örökös számára ekképen fentartott és biztosított quantitást méltán lehet a köteles részzsel hasonlatba tenni; s nem volt szerencsétlen gondolat az, mely a quartát egyenesen erre a névre keresztelte, ²⁾ s annyival is kevésbé lehet kifogást emelni az ily elnevezés ellen, mivel a köteles rész jogi természete körül megrögzött felfogás, mely azt a közel rokonokkal, illetőleg a közel rokonokra sérelmes végrendelettel s csakis ezzel kizárólag hozza kapcsolatba, sem benső okokkal sem a történeti fejlődéssel nincs igazolva, mely ellenkezőleg azt mutatja, hogy a patronus személyében korábban volt elismerve, mint a rokonoknál, a köteles részre szóló jogosultság. Amaz ugyanis libertusának sérelmes végrendeletét *contra tabulas bonorum possessio*-val döntötte meg; s ez már valóságos köteles részre mutat, s csak úgy megérdemli ez elnevezést, mint a rokonok később keletkezett hasonló jogosítványa ³⁾

¹⁾ Az itt tárgyalt kérdést jól választott példával illusztrálja hazai íróink közül Vécsey Tam. i. m. 281. lapján. — Jónak látom egyúttal az olvasót még különösen a fentidézett l. 30. pr. tartalmára figyelmeztetni; mert ebben Maecianus jogtudós még szélesebb alapon s a kérdést még jobban felderítő részletességgel szól a dologhoz, mint Gajus a szöveg közé iktatott helyen.

²⁾ Kuntze: *Cursus d. R. Rtes.* 717. és 724. lapon, s őt követve Hoffmann Pál: *Instit.* 745. lap.

³⁾ Erről bővebben A. d. Schmidt: *Pflichttheilsrecht d. Patronus*

meg a quarta Falcidia, mely elnevezést úgyszólván felváltva azzal, a portio lege debitával, használták az írók és a gyakorlat emberei.

Ennek az örökös, mint olyat, megillető (köteles) résznek tisztába hozatala céljából mindenek előtt az adósságokat kell levonni a hagyatéki tömegből: azokat mind, melyek az örökhagyó halálakor már megvoltak, tekintet nélkül netán később történt egyezségekre vagy elengedésre (l. 3. §. 1. Dig. h. t. 35. 2.). Hogy pedig az adósságot le kell vonni, azt, ha egyéb ok sem volna reá, már abból kellene következtetnünk, mert az adósság tudvalevőleg a hagyományokat mind feltétlenül megelőzi: Pauli. Sent. IV. 3. §. 3. és §. 3. Inst. h. t. II. 22. his verbis: *Cum autem ratio legis Falcidiae ponitur, ante deducitur aes alienum* (cf. c. 6. pr. Cod. h. t. 6. 50.). S hogy itt is, mint egyebütt, adósságnak nem csupán a készpénzbeli tartozást, hanem minden fajta kötelezettséget értettek, péld. a gyámság viteléből származót (c. 14. Cod. h. t.) vagy eladásból felmerülő evictiót, melynél fogva az örökhagyót perelték vagy akár csak ezután ő helyette perelhetik az örökös, az bizonyos: *Quantitas patrimonii deducto etiam eo, quidquid explicandarum venditionum causa impenditur, aestimatur.* (Gajus in l. 72. Dig. h. t.) — A hagyaték passíváihoz, s következésképpen a levonandó terhekhez, számítjuk azt az adósságot is, melylyel az örökhagyó magának az örökösnek tartozott (con. 6. pr.; con. 8. Cod. h. t. 6. 50.); így péld. az unoka (vagy testvér) levonhatja, mint örökös édes atyjának (illetőleg testvéreinek) hagyatékából, adósság gyanánt, azon fideicommissum értékét, melyet azok egyike neki a már korábban elhunyt öregatya (illetve közös édes atya) végrendeletéből kiadni tartozott volna (arg. con. 8. Cod. l. cit.) és különösen Marcellus érdekes jogesete (l. 54. Dig. h. t. 35. 2.). Más szóval mondva: az örökös az őt örökhagyója ellen megillető követelését, jóllehet ez confusio folytán tulajdonképpen elenyészett, csak úgy érvényesíti, mint a hagyaték egyéb hitelezői l. 87. §. 2.; — l. 48. Dig. h. t. con. 22. §. 9. Cod. de jure del. 6. 30. Ha mindazonáltal az örökhagyó maga kérte örökösét, hogy ez ne vegye számításba, azaz mondjon le örökhagyója elleni követeléséről, a hagyományosoknak ezen nekik hasznos intézkedés teljesítését (doli exceptióval) szorgalmazniok szabad l. 12. Dig. h. t. 35. 2.; l. 77. §. 31. Dig. de leg. (31.) 2. —

1868. — Hasonló oka és alapja, s ugyanazon célja, t. i. hogy a patronus köteles részét biztosítsa, volt a bon. possessionnak *ab intestato contra suos non naturales liberti*. Sőt a patronust még a libertusnak élők között történt vagyonkevesbítő cselekedetei ellenében is védte Fabius praetor edictuma (*actio Fabiana*). L. Kuntze i. h. 712. és 714. lap.

Különben pedig ez a joga az örökösnek csakis következménye azon elvnek, hogy leltár készítése által (melyet pedig, ha a quartára számot tart, elmulasztania nem szabad) károk ellen minden irányban óvhatja magát az örökös.

Viszont pedig, miként az örökhagyó ellenében volt követeléseit valósítania szabad, úgy tartozásait is kifizetni tartozik az örökös, vagyis a megtörtént *confusio* ellenére azt, a mivel az örökös örökhagyójának tartozott, a hagyaték követeléseivel számítták, még ha a tartozás csupán naturalis obligatio volt volna is. Paulus in l. 1. §. 18. Dig. h. t.: *Si debitor creditori heres existat, quamvis confusione liberetur, tamen locupletiore hereditatem percipere videtur, ut computetur ei, quod debet, quamvis aditione confusum sit* (cf. l. 56. §. 2. és l. 48. Dig. eod. 35. 2.); ¹⁾ hasonlóképen más adósok pusztán naturalis tartozása szintén számításba jöhet Julianus döntvénye szerint — a követelések között, a mennyiben utóbb kereset nélkül megvalósítani lehet ily tartozást (l. 1. §. 17; — l. 21. pr.; — l. 56. §. 2. Dig. h. t. 35. 2.); valamint akkor is egyedül a tényleges eredmény határoz csak a követelés számbavevéle iránt, ha az örökhagyó correalis hitelező volt: a szerint tudniillik, a mint az örökhagyó hitelező-társa vagy az örökös veszi fel a fizetményt; s csak ha az együttes hitelezők között létezett társas viszonyról fogva előre biztosítva volna ama követelés valamely része az örökség számára, akkor szabad ezt okvetetlenül a tényleges állomány rovátába felvenni (l. 62. pr. Dig. h. t. 35. 2.) Hogy az örökhagyó bukott adósának tartozása mennyiben lesz számbaveendő (l. 63. §. 1. Dig. h. t.), később fogjuk látni.

Vannak olyan tartozások is, melyek nem az örökhagyótól származnak, hanem csak az ő halála után keletkeztek, s mégis mint a hagyatékot kevesbítő, nem mint az örököszt sújtó terhek szerepelnek az adósságok rovátában. Ilyenek az örökhagyó eltemetéséből (§. 3. Inst. cit.), de nem mindig síremlék építéséből is (l. 1. §. 19. Dig. h. t.), a hagyaték rendbeszedése-

¹⁾ Ez a törvényhely (l. 48. Dig. h. t.) Paulusnak csodálatos finom jogászai tapintatáról és méltányos gondolkozásáról tesz tanúságot.

Ha az örökhagyó valamikor egy rabszolgát vásárolt volt attól, a kit utóbb végrendeletében örökösül nevezett ki, azt a szolgát azonban elperelték tőle: a szavatosságból eredő tartozást a hagyaték aktíváihoz kell számítani, az bizonyos. De vajjon duplumot vagy csak simplumot? Paulus a simplumot ajánlja, okul adván ezt: *duplum enim esset, si alius heres exstisset, et benignius est eodem herede existente simplum ei imputari*. Ama duplum pedig nyilván ugyanaz, melyről ugyancsak Paulus az ő Sententiáiban tesz említést (II. 17. §. 3.), mondván: *Res empti, mancipatione et traditione perfecta, si evincatur, auctoritatis venditor duplo tenus obligatur*.

ből és átvételből felmerült költségek, s alighanem a hagyatéki illeték is (con. 22. §. 9. Cod. cit. 6. 30.). — Hasonlóképen az örökségből valakinek kifizetendő köteles részt, akár ha annak kiadása hagyományul volna megrendelve a szükségbeli örökös javára (arg. const. 36. §. 1. Cod. de inoff. 3. 28.) s az egyházi jog rendelete szerint a maga saját köteles részét is az előre levonandó és törlesztendő adósságok közé vétetheti fel az örökös. De midőn ezt így rendelték a kánonok (can. 16. és 18. X. de testam. III. 26.), nyilván germán-jogi elvekből indultak ki. A régi német jog ugyanis azt tartotta szabályul, hogy a kinek szükségbeli örökösei vannak, vagyonának azon részéről, mely azokat megilleti, végrendeletben egyáltalán nem is rendelkezhetik. Erről a római jog mitsem tudott, sőt az ellenkező felfogás elég világosan kitetszik a l. 8. §. 9. Dig. de inoff. 5. 2. szavaiból: ... » *cum igitur placet quartam* (a köteles részt) *minui per libertates* (sc. *legatas*), *eveniet, ut qui servos tantum habet in patrimonio suo, dando eis libertatem inofficiosi querelam excludit,*« melyek arra mutatnak, hogy az örökhagyó e rendelkezése az örökség azon részében is megáll, mely a szükségbeli örököst illeti meg; midőn legott a can. 18. cit. a köteles részre való igényt a természeti jogból származtatván, mindennemű megszorítását teljességgel kizárja: *quoniam R. habebat in bonis quondam patris sui ... partem jure naturae, in qua gravari nequivit.* Nagyot hibáznak e szerint, a kik azt a tételt, hogy az örökös a saját köteles részét előbb, mint adósságot egészen, s azután a megmaradó értékből még a Falcidiát is levonhatja, mint már a r. jogban gyökerezőt szeretnék feltüntetni.¹⁾

Hogy végül a végrendeleti manumissziókat szintén úgy tekintették, mint ha már a testator életében terhelték volna annak vagyonát, mihez képest azokat is feltétlen adósság gyanánt — már t. i. a felszabadított szolgák értékének összegében — a terhek (passivák) rovatába helyezték; az nem csak az imént közlött törvényhely (l. 8. §. 9. Dig. de inoff. 5. 2.) valamint a ll. 34., 35—39. Dig. h. t. 35. 2.) szövegéből világosul ki, hanem már ezen értekezés más helyén, fönt a 2. §. 9-ik jegyzetében is ki volt fejtve.

Ha az örökség rendbeszedése körül, mint a melytől függ

¹⁾ Így Mühlenbruch: Pand. 759. §. 6. — Az ellenkező nézetet vallják Arndts: R. Lex. VI. 314. és Windscheid id. m. III. 652. §. 5., ki egyébiránt e helyen magának ama kánoni határozatnak a német írók részéről adott nagyon sokféle eltérő magyarázatáról is híven referál. A német törvényszéki praxis e részben követett nézetét kitüntetik az ismeretes Seuffert-féle Archiv III. 353., 354.; V. 41.; VII. 207.; és XIII. 106. számaiban közlött döntvények.

első sorban a törvényes negyedrészt helyes kiszámítása, a jelen szakasz kezdetén a r. jog azon elvét állítottuk előtérbe, hogy ama míveletet, a hagyaték tisztázását, a testator elhúnytának napjára kell visszavinni, s hogy az ekkép megállapított vagyontömegnek később, habár még az aditio előtt, véletlenből bekövetkezett apadása nem ad jogot az örökösnek a fogyaték arányában felemelni a hagyományokban teendő levonást; a mint viszont a szaporodás vagy üzleti szerencse, például az örökségnek nagyobb áron történt eladása (arg. a contr. ex l. 71. Dig. h. t.) vagy adósságbeli terheinek könnyítésére a hitelezőkkel kötött sikeres egyezség (l. 3. §. 1. Dig. h. t.), az örököszt nem kötelezheti arra, hogy a levonást most már lejjebb szállítsa, vagy esetleg egészen elengedje; — ezen így elfogadott elvi állítmány mellett mindazonáltal néhány esetben kivételnek engedett helyet a (méltányosság nyomdokain járó) tudomány.

Mert jöllehet az örökhagyó adósainak ama kritikus időponton innen bekövetkezett bukása csak egymagára az örökösre hoz veszedelmet — a jelzett értelemben — a hagyományok ellenben ez esemény után is csak az örökhagyó halálakor volt állapothoz képest (mikor t. i. még jó volt a bukottak tartozása) lesznek fizetendőek (Maecianus. *In ratione leg. Falc. ... debitorum facta pejora nomina ... heredi pereunt* l. 30. pr. h. t. 35. 2.) — de azért, a mikor a megfordított esetben a testator halálakor csőd alatt állott adósok utóbb összeszedődnek, e kedvező fordulat hatását megérzik a hagyományosok. Mert ha (a végrendelkezés idején volt) 1200-at érő vagyonból, melyben akkor egy 400-as követelés szerepelt, 800-at hagyományozott az örökhagyó: az örökös 600-zal elégíti ki a hagyományost, ha az örökhagyó halálakor csőd alatt volt az adós; de ha később sikerül ezt a tartozást behajtani, a 200-at pótolni kell, mert a most gyarapodott hagyatékából nem csak az egész quarta, hanem azon felül még 100 marad az örökösnek: *ex post facto uberiores videri fuisse hereditatem* l. 56. §. 1. D. h. t. 35. 2. — Az ilyen változás a rómaiak idejében különösen a peculiaris adósság körül kerülhetett elő; midőn péld. az, kinek fia (vagy szolgálja) a maga peculiumát adóssággal terhelte volt, a hitelezőnek örököse lett: fiának adósságát, mint a magáét, behajtható követelésnek (activumnak) kellett elismernie, s ha később akár az egész peculium is tönkrement, ez az apának (örökösnek) volt kára: *quid enim interest peculium servi (vel filii) post mortem creditoris deminutum sit, an debitor pauperior factus sit?* Marcus in l. 56. pr. Dig. cit. 35. 2. De ha a peculium, mely az örökhagyó halálakor fizetni képtelen volt, *ante aditam heredi-*

tatem megint fellábadt — sőt talán ha bármikor később is történnék e változás — ez a hagyományosok jogát növeli, a levonást csökkenti (l. 56. pr. §. 1. Dig. cit. és némileg eltérőleg l. 83. Dig. eod.). Igen eredeti az ide tartozó esetek között az, s csak oly vonzó Ulpianusnak arra vonatkozó terjedelmes fejtegetése, melyet a l. 82-ben h. t. 35. 2. olvasunk; a hol ugyanis az örökhagyó egész vagyona egy egészen vagy csak $\frac{3}{4}$ -részben insolvens adós 400-as tartozásából áll, midőn mégis magát e tartozást elengedte s azon felül még másnak ugyanoly összeget hagyott a végrendelkező. Ki mennyit kapjon ebből a nagyon is kétes természetű örökségből, az itt a kérdés. A felelet általában az: a mit az örökség valóban behoz (*quod refici ex hereditate potest*), annak negyed-részét az örökösnek engedi a törvény, a többbit a hagyományokra fordítja, s ezt a lehetőség különböző esetei szerint beszéli meg a szerző. Ha a követelés nem volna elengedve (a testator által), be kell hajtani a mennyit lehet, a többbit mint kétes követelést eladni, s a két összegnek sommája (*quod exigit, quanti nomen distrahi potest*) lesz az örökség. Ha a tartozást, melyből áll az egész örökség, hagyomány képében (*liberatio legata*) vagy *mortis causa donando* már élte korában elengedte volna az örökhagyó: az adóst, ha bukott ember is és fizetni nem tudna, úgy kell tekinteni, mint ha adósságának összegét az örökségből megkapta, és magamagának kifizette volna (*nam ipse sibi dives est*); de mert $\frac{1}{4}$ rész az örökösnek jár, azért a tartozás $\frac{1}{4}$ -de (*ipso jure*) fennmarad (*centum ex quadrangentis durabunt in obligationem*), illetőleg mint tartozás $\frac{1}{4}$ -ben feleled (*acceptilationem in pendenti fore*); s későbbben, ha bírja, meg kell azt fizetnie; kivéve »*si praeterea aliquid inveniatur (in hereditate), quod quadrantem suppleat heredi.*« A mikor végre — most következik az előterjesztett jogeset eldöntése — az elengedéssel jutalmazott adóson kívül egy másik hagyományosnak még ugyanoly összeget (400-at) kifizetni kellene az örökhagyó rendelete szerint, ez esetben az első hagyományos 150-et fizet a maga társának, ugyanannyit önmagának (*ipse secum compensat*), 100-at pedig — a quartát — az örökösnek; s ha ennek csak részben tudna megfelelni, péld. mindössze csak 100-at bírna fizetni, ez összegből is egyelőre csak egy quartát 25-öt tart meg az örökös; abból a hiányzó 300-ból pedig, a mely mindhármok között szintén amaz arányban volna felosztandó, 150-et az adós javára az őt illető hagyomány fejében felszámítani s legott a másik 150 behajtása végett áruba kell bocsátani a tartozás hátra levő részét, s annak árát, akár azt egymagát találták volna az örökségben, utólagosan számbavenni (*repraesentatur*).

S ugyanezen kisegítő eszközben: a 150-nek felszámításában és a tartozás eladásában találják az eligazodás útját akkor, ha — ugyanazok lévén a tényálladék többi mozzanatai — az az adós merőben vagyonatlan; minek, — hogy világosabb legyen a mit mondunk, — az lesz az eredménye, hogy, ha péld. 20 frton kelne el a követelés, az örökös, miután már elébb 150 frtot nyugtázott az adósnak, 5 frtot mint örökséget (!) megtartva, 15-öt a másik hagyományosnak enged át.

Kétes és behajthatatlan követeléstől meg kell különböztetni az olyant, mely feltételtől függ: egyebekben is, de meg különösen az itt szőnyegen lévő kérdésekben is. Mert mikor a bizonytalanság megszűnik, a feltétel teljesül, a most már feltétlen követelés hozzászaporodik a tiszta activumhoz s mindenkor hasznára válhat a hagyományoknak — ha szó van a Falcidiáról; de megfordítva az örökös érdekében is mindenkor tekintetbe veszi amaz esemény hatását a r. jog, midőn feltételes tartozás a hagyatékot feltétlenül terhelő adóssággá változik át. (l. 56. §. 1.; — l. 73. §. 1. Dig. h. t. 35. 2.) Ez az utóbbi tétel elég világosan elárúlja, hogy a kérdés sok nehézséget szerzett a jogtudóknak: *Magna dubitatio fuit in his, quorum conditio mortis tempore pendet...* Gajus in l. 73. §. 1. cit. Kétféle expediens kínálkozott: vagy a feltételes kötelem eladásának ára szolgáljon mértékül; vagy ama bizonyos biztosítással (cautiókkal) lehet a nehézséget elegyengetni; de azért a mint mondva volt, akár erre, akár arra dült a feltétel, a változott helyzetet mindig méltányolja a jog: nem úgy, mint mikor egy az örök-hagyó halálakor feltétlen követelés utóbb behajthatatlannak bizonyúl: ez, a hogy elébb láttuk, mindig az örökösnek lévén kára.

Most már jó rendén elintézettnek tekinthetném az örökség rendbeszedésére vonatkozó kérdést, miután a jogforrások tanubizonyosságával kimutattam, mit kell a hagyaték tiszta állományát kitevő vagyon gyanánt felvenni, hogy ezen az alapon a Falcidiai számítást kellőképen lehessen végrehajtani; azt a további kérdést: a hagyaték alkatrészeit minő értékben kívánja a r. jog számba vétetni? czélszerűbbnek gondolván más helyen alantabb megvizsgálni. Két helyet találtam azonban még, a pandekták felidézett tételein kívül, melyeket nem vesznék figyelembe a szakbeli írók, de nekem itt érintetlenül hagynom nem lehetett; az egyiket, mint valódi jogi curiosumot, különlegességét, a mint az ilyenekre imitt-amott a törvénytárban rá akadunk; a másikat, mert a r. jogtudók amaz ismeretes óvatosságának, éleslátásának fényes tanubizonyosságát látom

benne, mely nekik a századok során mindig nagy érdemű volt betudva. Mind a kettőnek Julianus — elsőrangú capacitás — a szerzője; szavai pedig (84. és 85. fr. Dig. h. t. 35. 2.) ezek:

Reperitur casus quo heres agere potest, quamvis testator agere non potuerit: veluti si tutor, cum solveret legata, non interposuerit stipulationem »quanto plus quam per leg. Falcidiam capi licuerit solutum fuerit, reddi:« pupillus quidem eo nomine tutelae non agit sed heredi ejus hoc quoque nomine tutor obligatus est. Nem fordításban, hanem értelmét szabadon kifejtve adom elő Julianus gondolatát:

Van eset, hogy a mi nem volt az örökhagyóé, tehát nem tartozhatik a hagyatékhöz, egy követelés (*actio, obligatio*), mely nem illette meg őt, mégis az ő hagyatékának aktívái közé lesz iktatandó. Egy gyámgyermek tutora óvadék nélkül fizetvén a pupillusra szállott örökségre rótt hagyományokat, ezzel megkárosította (t. i. quartában) gyámságának örökségét, de azért ez a kárát meg nem veheti gyámján, nincs ellene keresete; azonban a pupillusnak később valamikor bekövetkezett halála után ennek örököse csakugyan megkeresheti a gyámot, hogy mulasztásával az örökös örökhagyójának, a néhai pupillusnak okozott kárt neki, mint ezen pupillus örökösének megtérítse. Így tehát ez a követelés, mely nem volt a pupillus vagyonában, halála után mégis benne van az ő hagyatékában, s következként amaz actívák között foglalja el helyét, melyek után a quartát számítani kell, ha az egykori pupillus törvényes korát elérve végrendeletet csinált s netán hagyományokat is rendelt abban. De vajjon mi lehet oka annak, hogy a mely cselekvény nem teszi felelőssé a gyámot avval szemben, kinek ő tartósan le van kötelezve, ennek örököse iránt még is felelősséggel jár? Julianus elhallgatja ezt. Egy magasztos erkölcsi motívum rejtőzik itt, és a megfejtés igen egyszerű, de kevés szóba foglalni azt nem könnyű. Midőn a tutor a pupillus atyja által megrendelt hagyományokat levonás nélkül kifizette, csak az örökhagyó akaratát tartotta tiszteletben, pontosan végrehajtván azt. Ha a pupillus azt a veszteséget, melyet ez által szenvedett, később a gyámság végeztével számon kérné tutorától, atyjának végakarata ellen támadna s ezzel a tartozó fiú kegyelet ellen vétene. De már a fiú örökösének nem köti meg kezét a háladatosság ezen parancsszava!

A másik hely (l. 85. Dig. 35. 2.) imígy hangzik: *Si dos socero data est et solus filius heres patri exstitisset, dotem confestim in computatione hereditatis Falcidia ratione in aere*

*alieno deducet: aliter enim videbitur indotatam uxorem habere. Quod si filius extraneum coheredem habeat, ipse quidem semper pro qua parte patri heres erit dotem in aere alieno deducet et coheres ejus, antequam dos a filio praecipiat. — Szabad fordításban ez azt mondja: Ha (házasságkötéskor vagy akár utóbb is) a nő hozományát a férj atyja vette át, s ez később egész vagyonát fiára, mint egyedüli örökösére hagyta, a hozomány értékét — tekintve úgy a hagyaték megállapítására, valamint a Falcidia kiszámítására — a d o s s á g g y a n á n t az örökségből azonnal le kell vonni; s ha a fiú csak részbeli örökös, ugyanolyan hányadrészét a hozománynak; mint-hogy különben a maga kárán okulva egy napon azon venné észre magát, hogy felesége hozománya — egészen vagy részben — füstbe ment. Helyes és találó megokolás! S talán minden olvasó eltalálta a jogtudós egész gondolatát s nem kell hozzá részemről semmi megjegyzés. Azonban mégis úgy rémlik előttem, hogy kerülve a dialectica czifrázatát egyszerűen így is jól adhatná elő valaki az egész esetet: Mikor feleségének hozományát a maga atyjának örökségében veszi át a fiú, a hozomány neki nem örökség, mert az már úgy is az övé volt (*arg. Quamvis in bonis mariti dos sit, mulieris tamen est* fr. 75. Dig. de jure dot. 23. 3.).¹⁾*

Több ízben kiemeltük már, hogy a Falcidia lex csak az örökös javára van, az ő ügyét szolgálja: absolute csak ebbeli tulajdonsága és jogi állása kedvéért. Ezt a gondolatot megszokott hévvel ragadta meg a tudomány, s annak a legmélyére hatolva abban állapodott meg legelsőbben is, hogy az örökös már csak e kvalitásából folyólag is magának követelheti (a tiszta) hagyaték negyedik részét legalább, s ha azon felül még más szerepe is jutna az örökhagyó intézkedése alapján, vagy más czímen szerezne valamit az örökségből, ez a körülmény, mint alárendelt mellékes mozzanat, ama jogának megszoríttatlan gyakorlatára semmi befolyással ne legyen. Mert a quarta örökrész, azért a hagyományok- és egyéb jutalmaknak melyeket ugyancsak az örökösnek szánt a végintéz-

¹⁾ Az efféle okoskodásnak, úgy vélhetné valaki, mai jogunkban nincsen semmi gyakorlati haszna, s ilyen jogeset csupán theoretikus érdeket kelthet. Pedig nem úgy van. Tegyük fel, hogy apjával családi és házi közösségben élő fiú feleségének hozományi pénzét az apa használta fel vagy fektette bele saját birtokába. A lex Falcidiáról ugyan nem lehet szó nálunk; nincs érvénye. De más tekintetben betű szerint áll manap is, a mit Julianus mondott, például a hagyatéki illeték kiszabására nézve. Mert ama példaesetben az apa halála után a fiú, mint annak örököse, méltán követelheti, hogy amaz értéket (a hozományi pénz összegét), mint a hagyaték adósságát tekintse s meg ne »illetékelje« az adóhivatal.

kedés, a quartához nincs semmi közük. Így származott az a szabály, hogy a negyedbe csak azt kell magának beszámíttatnia az örökösnek, a mit jure hereditario szerez.¹⁾

Gajus in fr. 74. Dig. h. t. 35. 2. *Quod autem dicitur si ex iudicio defuncti quartam habeat heres, solida praestanda esse legata, ita accipere debemus, si hereditario jure habeat; itaque quod quis legatorum nomine a coherede accipit, in quadrantem ei non imputabitur.* Látnivaló ebből, hogy, ha az örökhagyó hagyománynyal stb. is megtisztelte örökösét, ezeket mint ilyeneket szabad megtartania, s a quartában nem számíttatnak; de csak annyiban nem, a mennyiben a hagyomány praestatiója a többi örökös részét terheli; a legatum azon részét, mely magának az örökösnek quotájába esik mint teher, érvénytelennek kell tekinteni; mint érvénytelen hagyomány pedig az örökösnek quotáját növeli, s így a quartában marad. Miből az következik, hogy az universalis (egyetlen) örökösnek adott praelegatum sikertelen: a helyes gondolkozás nem engedi meg, hogy magamagának tartozhassék hagyománynyal az örökös. Tegyük, hogy 400-at tevő hagyatékából egyetlen örökösének 100-at praelegált, 300-at másnak hagyott a végrendelező: az örökös nem úgy járhat el, hogy a saját hagyományából levonva 25-öt, a másikból 75-öt, megtartsa ezt mint quartát, s azonfelül még a praelegatum megmaradó részét is, tehát mindössze 175-öt; hanem ki kell fizetnie az egész 300-at; s ugyanígy állana a dolog, ha neki 300-at, a másiknak is annyit hagyott volna; itt is az egész 300-at kell lerónia (l. 86. Dig. h. t. 35. 2.; — l. 74. cit; con. 24. Cod. fam. ere. 3. 36.)

Elkülönítve a quartától (*extra quartam*) megtartja az örökös továbbá azt, a mit neki örököstársa vagy valamely legatarius a neki szánt hagyomány feltételének teljesítése fejében adott, fizetett; adni, fizetni köteles: *In quartam . . . res non imputantur, quas . . . implendae conditionis causa accipit* (l. 91. Dig. h. t. 35. 2.) . . . *vel a coherede vel a legatario . . .* (l. 76. pr. eod.) Midőn péld. 20 aranyat érő egy telekből áll az egész örökség, és az örökhagyó ezt a telket Andrásnak oly

¹⁾ Dernburg: Archiv für civ. Praxis 47. kötet. 16. szám. — A »*jure hereditario habere*« szavak nézetem szerint elegendőképen és kimerítően fejezik ki a szabályt; s ha némelyek mégis a róm. jogász szavaiba kapaszkodva »*ex iudicio defuncti et jure hereditario*« formájában adják a definitiót (mint péld. Brinz: II. 926. lap.), — ennek kezdő szavait azért tartom fölöslegesnek, sőt hibás toldaléknak, mert *ab intestato* örökös *jure hereditario* ugyan igenis, de nem mindig *ex iudicio defuncti* birja a maga örökségét.

feltétel alatt hagyta, hogy 10 aranyat fizessen az örökösnek: András nem csak azt a 10-et, hanem azonfelül még 5 aranyat (a quartára) fog fizetni: *si cui, si 10 dedisset 20 fundus legatus fuisset, is in toto fundo legatarius habebitur*. Hermogenianus in l. 40. §. 1. Dig. h. t. 35. 2.; — cf. l. 91. in fine cit. Dig. h. t.; — l. 44. Dig. eod. 35. 2.

E szabály alkalmazását azonban kizárja az örökhagyó netalán ellenkező világos intézkedése, midőn kifejezetten azért adott az örökösnek örökségén kívül hagyományt is, vagy más hagyományos részéről *condit. implendae causa* azért fizettet neki valamit, hogy ez mind a quartát salválja. Az örökhagyó ilyenkor maga gondoskodván örököse jogának megóvásáról, akarátát tiszteletben kell tartani. Ez oknál fogva még az élte korában (*inter vivos*) adott ajándéknak is ugyanoly czélt tűzhet ki az örökhagyó: ... *nam si 100 aureorum dominus 25 alicui dedisset, et eum instituerit heredem et dodrantem legaverit, nihil aliud sub occasione leg. Falcidiae intervenire potest*; azaz nem szabad az örökösnek, ha az ajándék után megmaradt 75-öt mind elhagyományozta az örökhagyó, ebből negyedelni, *quia vivus videtur heredi futuro providere*. (l. 56. §. 5. Dig. h. t.) De ezzel nem mindnyájan értettek egyet a classicus jogászok. Maga Marcellus, ki az előbbi helynek a szerzője, idézi Julianusnak azon eltérő nézetét, hogy az örökös a testator rendelete ellenére is élhet a levonás jogával, de akkor le kell mondania a neki magának adott hagyományról: *deneganda erit actio legati, si Falcidia uti mallet* (l. 75. Dig. h. t.) Ama másik nézetnek a justiniani jogban már teljes érvényt adhatunk, mert ez (Nov. 1. cap. 2. 3.), a mint tudjuk, a végrendelkező tilalmát feltétlenül helybenhagyja.

Miként a szabály szerint — eltekintve az épen most érintett kivételtől — egyéb neki magának szánt hagyományt, úgy névszerint azt sem számítja az örökös az ő örökségébe és quartájába (ha csak ezen esetben is mást nem kívánna az örökhagyó meghagyása), melyet mintegy viszonzásul követelhet attól, kinek ő tartozik fizetni hagyományt. Ha a testator Andrásnak 500-at hagyott, és őt egyúttal felkérte, hogy mikor ez összeget kifizette neki az örökös, ennek ő egy hold földet adjon: e földnek értékét nem kell a quartába beszámítani, az 500-ból ellenben, ha túl van terhelve az örökség, mégis szabad a quartára levonni a megfelelő összeget; csak hogy itt mégis úgy fordítanak a dolgon, hogy amaz összegnek, melyet András hagyományából a quartára kifogni szabadna, csupán a föld értékét meghaladó részét kell valóban megadni; ha a föld értéke egyenlő

ama levonással, vagy nagyobb, András nem tartozik eltérni a maga hagyományából semmi levonást,¹⁾ s ez állapítmányhoz tartva magokat, következetesen azt tanítják a jogi tekintélyek, hogy az örökös az általa kielégítendő többi hagyományossal szemben szintén helyet engedni köteles e kiegyenlítő eljárásnak; vagyis, hogy minden őt terhelő hagyomány összegezésében ama bizonyos egy hagyományt csak oly összegben veheti fel, minővel az a viszonzásul kapott értéket meghaladja. Ha tehát 400 hagyatékából négy hagyomány jár, mindegyik egy-egy százával, de a hagyományosok egyike 80-at érő óráját adná át mint visszajáró hagyományt az örökösnek: ez nem 400-ból, hanem 320-ból kapja a quartát, tehát nem százat, hanem 80-at. Mind ezt következtetni lehet Paulus műveiből (libro 17° quaestionum) való egy jogesetből, melyet ez az író egy hozzá intézett magánlevélre adott válaszában úgy döntött el (l. 22. pr. Dig. h. t.), a mint e köv. sorokból látható:

Nesennius Apollinaris Julio Paulo. — Ex facto domine ejusmodi species incidit: Titia filias suas tres numero aequis ex partibus scripsit heredes, et a singulis legata invicem dedit, ab una tamen ita legavit tam coheredibus ejus, quam extraneis, ut Falcidiae sit locus. Quaero an adversus coheredes suas, a quibus legata et ipse accepit, uti possit Falcidia, et si non possit, vel doli exceptione summovenda sit, quemadmodum adversus extraneos computatio Falcidiae iniri possit. — Respondi: id quidem quod a coherede legatorum nomine percipitur, non solet legatariis proficere, quominus Falcidiam patiantur,²⁾ sed quum is, qui legatum praestiturus est, ab

¹⁾ Az ilyen ide-odahagyományozást »Wechsellegate«-nek vagy »wechselseitige«-nek nevezik a német írók. — Windscheid (III. 652. §. 15. jegyz.) ezt a módosítást, mely a l. 22. pr. szavaiból világosan kiteszik, arra is ki akarja terjesztetni »quod conditionis (legati) implendae causa datum est heredis«; ezt is úgy kívánja tekinteni, mint viszonyos hagyományt, mely miként egyfelől (az örökös hasznára) a quartába nem számít, másfelől az egyenest fizetendő hagyományt növeli (a legatarius hasznára), mert kevesebb lesz ilyenkor vagy semmi, a mit levonni szabad. De mert a jogforrásokból ezt a (méltányosság és joghasonlat-igazolts) kiterjesztést egyenesen bizonyítani nem lehet, azért mások azt ellenzik (v. d. Pfordten: de praelegatis pag. 24.; Buchholtz: Praeleg. 455. lap.). Windscheid evel az ő nézetével egyezően értelmezi az általunk más helyen már közlött l. 40. §. 1. h. t. szavait is: *Si cui, si 10 dedisset 20 fundus fuisset legatus, is in toto fundo legatarius habebitur*; s e szerint nem úgy állana a dolog, a hogy mi a szövegben megfiggettük, hanem András a 10-nek árán további fizetés (levonás) nélkül egészen megtarthatná a 20-at érő telket. (cf. l. 30. §. 7. — l. 91. Dig. h. t.)

²⁾ Ezt az utóbbi mondatot, mert rajta fordul meg az egész kérdés, jó lesz különösen kiemelnünk így: az a körülmény, hogy az örökös maga is kap legatumot örököstársaitól (vagy valamely legatariustól)

eodem aliquid ex testamento petit, ¹⁾ non est audiendus desiderans uti adversus eum Falcidiae beneficio, si id, quod percepturus est ex voluntate testatoris, suppleat, quod deducere desiderat. Plane ceteris legatariis non universum, quod coheredi praestat, imputabit, sed quantum daturus esset, si nihil ab eo perciperet. — Cf. l. 29., l. 94. Dig. h. t. 35. 2.; — con. 24. Cod. fam. hereisc. 3. 36.

Természetes elfogulatlan észjárással azt kellene feltennünk, hogy mikor az örökhagyó rendelkezéséből a hagyományos annak, a mit kapott, egy részét később visszaadni tartozik az örökösnek, a kitől a hagyományt átvette; avagy mikor maga az örökös foghatja ki vagy tarthatja vissza a hagyomány valamely részét, vagy cserébe mást kérhet az örökhagyó kijelentett szándéka szerint; hogy mondjuk, mind azokban az esetekben, mikor az efféle intézkedésekben használatos szójárás szerint »*deducta, retenta, praecepta, accepta certa re sive pecunia*« kell szolgáltatni a hagyományt — mind az, a mit ily úton-módon szerez vagy visszatart az örökös, egyazon elbánás alá tartozik, mint az örökösnek adott hagyomány, melyet, a mint láttuk, az örökségen és quartán kívül szabad megtartania, valamint szintén azt is úgy szabad megtartania, a mit *conditionis implendae causa* kapott az örökös. S ha itt mégis eltérőleg tetszett megítélni a helyzetet a tudós tekintélyeknek, legfeljebb azt lehetne elvárni, hogy ezeket a retinendákat, deducendákat stb. a quartába betudás tárgyában olyan módozathoz köti a tételes jog, mint a most legközelebb tárgyalt visszajáró hagyományokat. Ez a feltevés mindazonáltal hibás és alaptalan; mert a döntő helyek tartalma határozottan oda szól, hogy ama szerzeményeit mind beszámítania kell az örökösnek a maga (örökségébe és) quartájába. És jóllehet, hogy ez az egyenlőség kézzelfogható s kirívó voltában főképp akkor látszik meg jobban, ha egymás mellé állítjuk ezt a két hagyományt: A-nak hagyom 20 aranyat érő telkemet ha az örökösnek 10-et fizet, és: örökösöm adja ki A-nak 20 aranyat érő telkemet 10 arany fizetése mellett, vagy fizetése után; s ámbár ezt a r. jogászok magok is jól érezték; de azért csak oly bizonyos, hogy az első esetben a 10 arany nem számít a quartába, a másikban mindig.

Maecianus in l. 30. §. 7. Dig. h. t. 35. 2.: *Tametsi*

nem használ a legatariusoknak semmit, ezért nem fognak ők kisebb összeggel (*quominus*) a quartára adózni.

¹⁾ Ez ama bizonyos viszontjáró hagyomány, s ugyanerre mennek a nyomban következő szavak: »*quod percepturus est ex voluntate testatoris.*«

autem legis Falcidia ratione, quae condit. implendae causa heredi sunt data, in quartam non computantur, tamen id, quod non figura (így) conditionis accipere iussus est ab eo, cui hereditatem restituere rogatus est, Celso et Juliano nostro placuit computari, quemadmodum si ea summa heres vendere eas res iussus esset, quia non conditionis implendae causa, sed quodammodo pro pretio inferre sunt iussi. — De ha mindenkép ezen álláspontra helyezkednénk is, elfogadván olyan a milyen indokolásnak a jogász szavait: még sem lehet belátni, mi különbség van a »*pro pretio inferre*« és »*conditionem implere*« között, mikor mind a kettő egyaránt az illető hagyományos akaratától függ, a mint ezen állításunkat egyenesen bizonyítják az ama szavakat nyomban követő mondatok: ... *an fideicommissarius quoque invitatus cogatur dare eam summam et recipere hereditatem, quasi et ipsius fideicommissum esset? sed id verisimile non est, quum talis oratio magis ipsius causa quam contra ipsum posita videatur.*¹⁾ — Ezt az elbánást azután szoros következetesség.

¹⁾ A retentióról, deductióról stb. szóló helyek, u. m. az id. l. 30. §. 7. mellett még 9. §. Instit. II. 23.; — l. 90., 91., 93. Dig. h. t. — l. 60. §. 3. l. 64. §. 5. Dig. ad seltum Trebell. 36. l. mind csak a hitbizományos örökség kiadásának esetét tárgyzazzák; míg ellenben a »*vendere*« vagy »*emere certo pretio*« szavakkal kifejezett meghagyás valódi legatumnoknál és a »*singularum rerum*« fideicommissumnál is fordúl elő (l. 30. §. 1. cit.). Ezt észrevéven, azt hitték többen, hogy ebben a jelenségben, melynélfogva t. i. amaz előlegezések, megtartások örökséget kiegészítő, abba (meg a quartába) betudandó elemek gyanánt szolgálnak, csupán a fideicommissaria hereditas sajátos egyvonását kell keresni; más szóval, hogy ez a különleges állapítvány csakis a (tévesen) u. n. quarta Trebelliana a számításában volna alkalmazható. — De alább alkalmunk lesz, a legmeghittebb magyarázók indokolt alapos előadása nyomán kimutatni, hogy ez a felfogás csalódáson alapszik: a quarta Trebelliana és Falcidia számítása között nem lévén (kétségtelenül) kimutatható semmi lényeges különbség.

Másrészről még meg kell jegyezmem, hogy az olyan okadatolás, a milyennek árnyékába péld. Windscheid húzta meg magát (III. 348—49. lap.), midőn amaz egyenlőtlenséget: egyfelől az örökösnek az ő örökrésze mellé adott legatum meg egy legatariusnak szabott feltétel fejében az örökösnek járó fizetmény, — másfelől a retinendákból, a rerum vendendarum pretiumából húzott nyereség között statuált eltérő felfogást és elbánást benő okokból igyekszik igazolni, azt állítván, hogy az ezen utóbbi csoportba való szerzemény mind, ha örökségnek nem is, de az örökhagyó feltehető szándéka szerint legalább az örökség pótléka, toldalékának tekinthető (!) — argumentumnak sehogy sem válik be, hanem csupa *petitio principii*. Mert csak oly joggal és logikával ugyan azt lehet állítani a másik csoportról is. S miért ne szabadna ide is kiterjeszteni ama vélekedést a testator szándéka felől? — Hogy pedig a jogtudósok között nagy czivódás folyt e kritikus kérdésben, mutatja a törvényhozás inagatartása, a mennyiben később szükségét látták annak, hogy a vitát császári döntvénynyel elintézzék, a mint ezt a l. 60. §. 3.;

gel alkalmazzák oly intézkedésre is, — melybe mindig egy hagyomány van mintegy beburkolva — mikor az örökös valamely tárgyat meghatározott, a valódi értéknél vagy nagyobb vagy kisebb áron megvenni vagy eladni köteles: *Si dignum 10 fundum damnetur heres 5 vendere, sine dubio quinque erunt imputanda Falcidia* (l. 19. Dig. h. t.; — cf. l. 30. §. 1. l. 87. pr. eodem 35. 2.). Egy szóval: az örökösnek ilyen alakban adott hagyományt nem hagyománynak már, hanem örökségnek, vagy az örökség alkatrésze gyanánt tekintik, s ennyiben s ily értelemben az egész dolgot formai kérdésnek lehet tartani.

A felsoroltakhoz csatlakozik végül, mint szintén betudandó része a quartának, az a gyümölcs, haszon vagy jövedelem, melyet időhatárhoz vagy feltételhez kötött hagyományból az örökség elfogadásától a fizetés idejének bekövetkeztéig (*dies legati veniens*) húzott az örökös. Ezt a jogelmélet egyik megállapított bizonyos tétele gyanánt kell elfogadni,¹⁾ de csakis a jelzett két határidő közé eső fructusról kell azt és szabad értenünk, s névszerint nem a *hereditas jacens* idején szaporodott jövedelemről, mely más szabályt követ, s az örökösnek tiszta nyereséggépen marad meg, úgy mint egyéb véletlen gyarapodása a hagyatéknak; minthogy ezt és az ahhoz mérendő quartát a testator halálának idejéből állapítja meg a jog és pedig változatlanul és függetlenül később esett káros vagy hasznos eseménytől. Ekképen már fentebb is szót tettünk e tárgyról a §. 2. Inst. h. t. 2. 20.; l. 30. pr. l. 73. pr. Dig. h. t. 35. 2. alapján.

Az örökség elfogadásával azonban változik a helyzet; mert az örökös jogköre a hagyományosok irányában e tény-

l. 64. §. 5. Dig. ad seltum Trebell. 36. 1. és a l. 91. Dig. h. t. szövegében emlegetett constitutiókból látjuk. Ha Hadrian és Pius császár magokra hagyja a vitázó jogtudósokat, s nem zavarja a maga kibocsátványaival azok cirkulusait, meglehet, az egyenlőség elve győzött volna.

¹⁾ Ezen szabály alól, melynélfogva az örökhagyó rendelkezése folytán később lejáró hagyományok stb. időközben húzott hasznait a quartába be kell tudni, s illetőleg a quartát követelni egyáltalán nem lehet, ha ennek összege ama jövedelemből egészen kitelt; — egy jelentős kivételt állapított meg Zeno cs. rendelete (489. Kr. u. c. 6. Cod. ad Scltum. Treb. 6. 49.). Ennek értelmében ugyanis akkor, ha szülei után végrendeletből öröklő gyermeknek meg van hagyva, hogy, a mennyiben utód nélkül találna elhalni, az örökséget (mint hitbizományt) valamelyik testvérének vagy az örökhagyó más valamely ivadékanak juttassa: a quartát mindig magából az öröklött vagyonból szabad kifogni; a húzott jövedelemmel, ha még annyi volna is, nem tartozik meglegegni akkor sem, ha ezt egyenesen így kívánná a végrendelet. (*Non per imputationem redditum, licet hoc testator jusserit, sed in ipsis rebus hereditariis dodrans restituitur.* — Ezt a kivételt mindazonáltal megszorította és bizonyos esetekben módosította Justinianus. (Nov. 108. cap. 1.; Nov. 123. cap. 7. és 8. — cf. Authentt. ad c. 6. Cod. l. cit. 6. 49.).

ben gyökerezik. Hogy ettől fogvást, egészen a hagyomány lejártáig, a hagyományul rendelt javak, tőkepénzek jövedelmét úgy veszik, mint ha az örökhagyó akaratát az örökség címén adta volna az örökösnek, a legvilágosabban van kimondva a l. 23. (22.) §. 2. ad Seltum. Treb. 36. 1. szavaiban; midőn ellenben más ide tartozó helyek lazább, kevésbbé szabatos fogalmazásából a különböztetés amaz elvét nem oly határozottan lehet észrevenni, ha e helyeket kellő bírálat szerével össze nem egyeztetjük egymással. Szükséges tehát, hogy legelsőbben ama helyet közöljük.

Ulp. in fr. 23. §. 2. Dig. cit.: *Si heres post multum temporis restituit, cum praesenti die fideicommissum sit, deducta quarta restituit: fructus enim, qui percepti sunt, negligentia petentis, non iudicio defuncti percipi videntur.* — Azaz: ha ténybeli okok (*negligentia*) okozzák a hagyomány, hitbizomány késleltetését, megtartja annak hasznait a quartán kívül az örökös; hanem:

Alia causa est — így folytatja Ulpianus — *si sub conditione vel in diem rogatus fuerit, tunc enim, quod percipitur summovet Falcidiam, si tantum sit, quantum quarta facit et quartae fructus; nam fructus, qui medio tempore percipiuntur ex iudicio testantis percepti videntur.* Az itt élesen kiemelt megszorítás szerint kell tehát vennünk és csakis a testator által feltételhez vagy időhöz kötött hagyományokból *medio tempore* húzott jövedelmekre érteni a teljes általánosan fogalmazott l. 19. (18.) §. 1. Dig. eod. 36. 1. szavait: *Plane fructus in quartam imputantur, ut est et rescriptum*; meg a l. 8. §. 11. Dig. de inoff. test. 5. 2., valamint a kissé homályos l. 60. (58.) §. 5. Dig. ad sctum Trebell. 36. 1. esetét is, melyet Papinianus tárgyal. Annál is inkább így kell ezeket magyarázni, mert e három közül a két első darab ugyanattól a szerzőtől (Ulpianustól) való, kinek nézetét a fr. 23. §. 2-ből elébb megismertük.

Ezen most épen idézett, amott szösz szerint előterjesztett darabból (l. 23. §. 2. Dig. 36. 1.) azt a sajátszerű, első hallomásra némileg meglepő tapasztalást is merítjük még, hogy a mikor a legatum, fideicommissum ideje lejár (a feltétel is mindig időhaladékot involvál): az örökös (az akár egészen, akár csak részben) az időközben húzott jövedelemből kitelt quartája mellé még magának e quartának az örökhagyó halála óta járó gyümölcseit, kamatait is kérheti, olyformán, hogy a mennyiben ez az illetmény is a hagyomány időközi jövedelméből (interuriumából) ki nem futná, a megfelelő mennyiséget a hagyomány kifizetésénél ebből magából levonhatná: *argum. verbum. »et quartae fructus«* in fr. 23. §. 2. cit.; — s ugyanoly határo-

zottan kimondva Papinianus in l. 15. §. 6. Dig. ad leg. Falcid. 35. 2. his verbis: *Fructus praediorum sub conditione... relictorum... heres... sic accepto facere sibi cogitur, ut quartam et quartae fructus ex die mortis, bonorum quae mortis tempore fuerunt, habeat;... nam etsi maxime post impletam conditionem locum habere cepit (Falcidia) tamen ex die mortis fructus quadrantis apud heredem relinqui necesse est.* Cf. l. 24. §. 1. Dig. h. t. l. 88. §. 3. eod. 35. 2. — Az egészet — de nem tudom érthetőbb lesz-e azzal a kérdés vagy sem — így lehet adni: A quartának kamatait (*ex die mortis*) magához a quartához (melybe másrészt a *medio tempore* húzott föltételes legatumok kamatai betudandók) kell hozzáadni s ez alapon a hagyományt idejének leteltekor kifizetni. — Eszrevehetni e tételekből, mint sok másból is ebben a mi tudományunkban, hogy a jog és törvény útja sok helyütt rögzös, melyen csak nagy óvatossággal haladhatunk előre. S mégis, minden vigyázat mellett is, nem várt meglepetést szerezhethet az ilyen tájon némely kirándulásnak eredménye a résztvevőknek; a mire ez az itteni esetünk is példa lehet. Mikor teszem 100 forint összes hagyaték után 100 frtot hagyott Julius az ő hugának, Juliának »esküvője napjára« (*dies incertus-conditio*); ha az az esküvő 5 év múltán az örökagyó halála után történik, s nálunk alkalmazni kellene a Falcidiát: akkor — tekintettel az 1883: XXV. tvcz. 4. §-ára, melyből bíróságaink 8% ítélnek meg, az örökös kifizetheti Juliának az egész százat, neki magának megmaradván nem csak egész quartája, hanem azon felül még 15 frtja, feltéve csak, hogy az örökséget azonnal, a mint megnyílt, fogadta el az örökös. — Ha mikor a férjhezmenés már egy év múlva esnék, az örökös pedig az alatt egy fél évig húzta az elvállalást: akkor Juliát 77 frttal elégítik ki. Így történik azután — ezen második példaesetben — hogy ámbár 2-vel kevesebbet vont le az örökös, mégis az időközi haszonból (*interusurium*) 2-vel többje van a quartánál; Juliának ellenben, jöllehet 2-vel többet kapott, mint a quarta összege szerint illenék, mégis egygyel kevesebbje van, mint lehetne, ha az örökös azonnal, mikor az örökséget átvette, kifizette volna a hagyományt.

Az a finom gondolat pedig, hogy az örökös a quarta után kamatot is számíthat fel a hagyományosok terhére, azon természetes okból vette eredetét, hogy az örökös, bármely időpontban tartozzék is fizetni a hagyományt, azt igényelheti: olyan legyen az ő helyzete és vagyoni állapota, mint ha azonnal az örökagyó halálakor kapta volna ki a quartáját. És evvel egyezőleg ezen helyes gondolat nyomán oda jutott az elmélet,

hogy a Falcidiai törvény alkalmazását egyáltalán és egészen kizárta, habár az egész örökséget hiánytalanul és mindenestül kellett is kiadni, oly esetben, mikor ez a kiadás oly késő időre volt téve, hogy az időközben húzott hasznokból a quarta kamatostúl együtt megtérült . . . *si heres institutus rogetur post decennium restituere hereditatem, nihil habet quod queratur, quoniam facile potest debitam portionem ejusque fructus medio tempore cogere*. Ulpianus in l. 8. §. 11. Dig. de inoff. 5. 2. cit. és l. 18. §. 1. h. t. 35. 2.

Tövissel volt behintve sűrűn az az ösvény, melyen Falcidius törvényének vezetése alatt haladni kellett a bíróságnak és a segédkező szakembereknek a hagyatéki ügyek intézése végett. Nagy óvatosság és körültekintés nélkül nem boldogultak. Pedig ezen útnak csak jóval kisebb részét mutattam meg idáig; a nagyobb bonyodalmakra és nehézségekre még csak ezután kerül a sor igazán.

Ha tudjuk a hagyaték valódi állományát, mennyiségét, s ha továbbá négygyel megosztván e mennyiséget, a mutakozó hányadosból megtudjuk a quartának mekkoraságát, számbavevén azzal együtt mind azt, a mit abba betudni rendel a törvény: ezután is még bőséges munkát ad egy további feladat megoldása. Most ugyanis az a legközelebbi kérdés: mennyi és minő hagyományt vagy egyéb terhet rótt az örökhagyó a hagyatékra s azok törlesztése nem fogná-e $\frac{3}{4}$ -et meghaladni s ennél fogva a quartát, az örökös köteles részét, csorbítani, felemészteni. Szembe kell tehát állítani s egymáshoz mérni a hagyatékokat meg a hagyományok sommáját; s mert fizetési kötelmekről van szó, mind a kettőnek pénzbeli értékét megállapítani.

Midőn tehát ezen feladat első részéhez a hagyományok s egyéb a végintézkedésben gyökerező terhek kipuhatolásához hozzáfogunk: szemünk előtt kell tartanunk mindennek-előtt, hogy magánjogi általános szabályok szerint tekintetbe nem jöhetnek, s valódi hagyománynak nem vehetők azok, melyek vagy formai vagy benső anyagbeli feltételek és kellek hiján érvénytelenek. Így, hogy erre is példával szolgáljak, ha 100-at tevő hagyatékból két 50-es hagyományt rendelt az örökhagyó, melyek egyike péld. a *regula Catonia* okából érvénytelen (*inutile*), e körülmény kiderítése a Falcidia kérdését is megoldotta, mert az örökösnek 50 marad tisztán. Ugyanez szolgál szabályul, mikor az érvénytelenség a hagyomány egy részét éri csak, vagy mikor természete és hatása szerint olyan, hogy nem okoz kevesbedést a hagyatékban, sem vagyoni áldozatába nem kerül az örökösnek. Szóval csak azt tekintjük hagyománynak az itt határozó szempontból, a mi

valóban és értékben elveszen valamit az örököstől és a hagyatékából, és csak annyiban, a mennyiben valamit elveszen, magától értetvén, hogy ilyen érvénytelen hagyomány gyanánt van az is mind, melyet a hagyományos el nem fogad, vagy keresetel nem érvényesíthet (l. 76. §. 1. — l. 51. Dig. h. t. 35. 2.). Ugyanebbe a rovatba vágnak azok a már említettek is mind, melyek az örököst meghatározott ár mellett eladás vagy vásárlásra kötelezik; csak az effectiv áldozat összegét veheti ő hagyományszámba, nem a mit érte kapott. A már idézett l. 1. §. 10., l. 19., l. 87. pr. Dig. h. t. mellett kiváló figyelmet érdemel e részben a l. 61. Dig. h. t. 35. 2. éles különböztetésen alapuló érdekes döntvénye Javolenus jogtudósának. Az örökhagyó elrendeli, hogy örököse vegye meg Mihály számára Andrásnak a házát. Ha az örökös hirtelenkedve 10,000-et adott a házért, midőn utóbb bebizonyúl, hogy András azt szívesen oda adta volna 7000-ért is: a fölös 3000-et nem szabad hagyománynak tekinteni, s ha éppen ezen összeg okozná a quarta megsértését, az érdekeltek tiltakozhatnak minden levonás ellen.

Különös óvatosságot és figyelmet kívánnak a Falcidia-törvény és levonás alól kivett hagyományok. Ezeket, midőn az örökséget, illetőleg az egyes örökrészt terhelő hagyományok összegét kérdik, majd össze kell adni a többi ki nem vett hagyománynyal s az egész összeghez képest számítani a quartát; majd meg kihagyván azokat a hagyományok sorából és számából, más eljárást követni; mire nézve már jóval ezelőtt (értekezésem 3. §-ának végén) három esetre és hatásaiban különböző jogi helyzetre utaltam volt.

Ha egyik-másik hagyományra nézve az örökhagyó megtiltotta a levonást, jöllehet az a törvény szerint nem volna kivéve a Falcidia alól: a legújabb jogban ez az örökösnek kára, ki az örökhagyó által kivett hagyományt a többihez számítván, ha az egész összeg a $\frac{3}{4}$ -et meghaladná, ezen utóbbiakból nem vonhat le többet, mint a mennyit levonna, ha amazokat nem mentesíti vala a végrendelet. Ha péld. 1200 frtból két hagyományt kell fizetni A-nak 800, B-nek 200-at és amabban a levonást megtiltotta az örökhagyó, ily esetben a quartához hiányzó 100 frtra az egyenlénység elve szerint a 200-ból 20-at von le, a 800-at egészen fizeti, s 300 helyett 220-at tart meg az örökös.

A remek jog korában, mikor a levonás joga még juris publici-féle volt (l. 15. §. 1. Dig. h. t.), ¹⁾ a végrendelet ilyen

¹⁾ Ennek erősségeül Vécsey Tam. is felidézi e helyet: *Aem. Papinianus* című értek. 71. lapján. — A szerző által szorgos körültekintéssel egybeállított adatokat a magam részéről azzal egészíthetem ki

tilalma legfeljebb csak azt eredményezte, hogy a mit az örökös a testator akaratának tiszteletéből az egyik hagyománynál vesztett, azt arányosan felemelt levonással a többi hagyományból visszavehette. Ezt tisztán látjuk a pandektákban felvett, s értekezésünk (3. §.) szövegében már szószerint közlött 1. 88. pr. — §. 2. Dig. h. t. 35. 2. előadásából. E szerint az előbbi példában B-nek hagyományát 100-zal fogja megrövidíteni az örökös, hogy quartája, a 300 csorbát ne szenvedjen; s ha netán megfordítva a kisebbik hagyományt vette ki az örökhagyó, akkor a 800-as legatumból fogja levonni a 100-at és így is 300, az örökség $\frac{1}{4}$ része marad meg tisztán. A régi jogban, a mint mondtuk, így történt ez törvény szerint; a justiniani jogban már csak lehet így, ha az örökhagyó így akarja (argum. a *majori ad minus*).

A harmadik lehető eset végre az, mikor a kivett legatumokat nem számítják hozzá a többihez, s nem ezen az alapon vetik ki a quartát, hanem adósság gyanánt előre húzzák le az örökségből, s legott a megmaradó (ki nem vett) legatumok sommája után számítják a hagyaték maradékához mért quartát. Ez is mindig az örökösnek és az ő quartájának kárára megyen ki, de nem mindig ugyanazon módon mint az első helyen ismertetett számítás. Látnivaló ez, ha e harmadik mód szerint próbálva a számvetést $(1200 - 800) = 400$ után állapítjuk meg a quartát; ekkor már csak 100-at teszen az, s ámbátor a 400-ból, mint megmaradott hagyaték-ból, csak 200-at fizet az örökös, s így a quartájának kétszeres összegét tartja meg, ez mégis kevesebb, mint a mennyije jut a számítás másik két módja szerint. Világos tehát már ebből is, hogy téves azoknak állítása, kik az első és a harmadik módra alkalmazott (számítás) között létező különbséget kereken tagadják.¹⁾ Látnivaló továbbá ebből a példából még az is,

e jelen tanulmányom alapján, hogy a lex Falcidiáról szóló czímben (Dig. ad leg. Falc. 35. 2.) mindössze 12 darabot találtam Papinianus könyveiből: jelesnél jelesebb emlékeit a remek irodalom példaszerű alkotásainak; némelyike a kifogástalan latinság örök értékű műkincse. Ide járul még ugyanannyi s ugyanoly becses töredék a tárgyunkkal rokontermészetű czím-ből, mely a seltum Trebellianumról szól (Dig. 36. 1.).

¹⁾ Ezt teszi Puchta: Pand. 549. §. és Sintenis: Civilr. III. 753. lap. — De midőn ezeknek állításait méltán hibáztatja Vangerow (II. 538. §. II. végén), ő maga is egy kézzelfogható hibába esik, mert az általunk a harmadik helyen ismertetett számítás módnak példái között felhozott azon esetben, mikor az előre levonandó legatum 800-at, a ki nem vett (levonást szenvedő) legatum pedig 200-at teszen ki, ez utóbbinak csak 150-et kíván juttatni, holott kimutattuk, hogy abból ily körülmények között semmit sem szabad levonni. Ezt erősíti Arndts is (Pand. 567. §. 1. jegyz.) kinek e helyen olvasható azon tétele is kétségtelenül helyes (a legújabb r. jog álláspontjából megítélve), hogy a testator által kivett

hogy a ki nem vett hagyományosokra nézve ez a számítás üdvösebb, mert az első esetben csak 180, a másodikban még épen csak 100 esik a kisebbik hagyományra, míg ellenben a harmadikban nem éri ezt a hagyományost semmi veszteség. Ennek ellenére megtörténhetik mégis e harmadik számítás mellett is — s ez a megkülönböztetés egy új fordulat a két elsővel szemben — hogy a felmerülő veszteséget az örökösrel együtt a ki nem vett legatariusok is megérik, úgy hozván ezt magával alkalom-adtán a kétféle hagyományok egymáshoz való szám- és összegbeli viszonylata. Ha a feltett példában nem a nagyobbik, hanem a kisebbik hagyomány az, mely ki van véve: akkor $(1200 - 200) = 1000$ után számítjuk a quartát, mely ez esetben nem 300, sem 100, hanem 250 lesz, és mivel ez összegnek, ha 1000-ból 800-at kifizetnének, 50 hija volna, a hagyományos nem kaphatja meg az egész 800-at, hanem 750-nel kell megelégednie.

A harmadik helyen tárgyalt módszert szabályként alkalmazták mindazon hagyományokra, melyeknek a tételes jog a lex Falcidiaával szemben a kivétel előjogával kedveskedett. Tehát:

a) katona ember hagyta hagyományra és hitbizományra stb. ha azokkal nem katona korából eredő hagyományok találkoztak. Gajus in l. 17. §. 4. Dig. de testam. mil. 29. 1. *Si miles testamentum in militia fecerit, codicillo; post militiam et intra annum post militiam moriatur, plerisque placet in codicillis juris civilis regulam spectari debere, quia non sunt a milite facti, nec ad rem pertinere quod testamento confirmati sunt. Ideoque in his legatis, quae testamento data sunt legi Falc. locum non esse at in his, quae codicillis scripta sunt locum esse.* Tryphoninus in l. 18. pr. Dig. eod. 29. 1. ... com-

egyes hagyományokra nézve rendszerint nem a harmadik, hanem az első mód szerint számítandó a quarta; mert nincs tagadás benne, hogy ez az örököse nézve kedvezőbb, miként e kérdést a szövegünkben már is megbeszéltük. — Mikor 400-ból 120 és 240 jár ki legatum fejében: ha előre levontuk a 120-at, a ki nem vett 240-et 280-ból kellene fizetni; mely hagyatéki maradéknak 70 lévén a quartája, — a megtartott 40-nek kiegészítésére 30-at kell kifogni a legatumból. — Ha pedig az első módot alkalmazzuk a számításnál, azt találjuk, hogy a hagyományok sommájából $(120 + 240) = 360$ -ból 60-at kellene átengedni a 100-at tevő quartára, mivel az örökösnek csak 40-e marad a hagyományokon túl. E 60-hoz járul a nagyobbik legatum 40-nel, a kisebbik 20-szal; ezt az utóbbit nem szabad ugyan tetteleg kifogni a 120-ból, mivel ez ki van véve a levonás alól, de a 40-et a 240-ből igenis. Marad tehát az örökösnek mindössze 80-ja vagyis 10-zel többje, mint amott. — És ha megfordítva a 240-es volna a kivételes hagyomány, akkor az örököse szintén kedvezőbb eredménnyel vág be a számításnak most legutóbb jeleztek módszere.

modissime autem id statuetur, ut ex universitate bonorum in solidum solutis legatis, quae testamento miles dederat, id quod supererit pro dodrante et quadrante dividatur inter heredes et eos, quibus codicillis legata data sunt. (cf. l. 92. l. 17. Dig. h. t. 35. 2.)

b) A hitves nő használatára szolgált javak hagyományára (l. 81. §. 2. Dig. h. t. — cf. l. 49. §. 4. Dig. de leg. III.), de nem a dos praelegatára, mely nem is hagyomány, hanem igazi adósság, mert a nőnek csak a magáét adja vissza (l. 81. §. 1. cit. Dig. 35. 2.)

c) Kegyes czélokra és szükségbeli örökösnek köteles részében való kielégítésére rendelt hagyományok (l. 87. §. 4. Dig. de leg. II.; — con. 36. Cod. de inoff. 3. 28. és Nov. 131. c. 12.) — Erre a két tételre nézve ugyan némi vita is létezik az írók között. Mert az idézett törvényhelyekből nem egész világossággal derül ki, hogy a pia causát és a köteles részt feltétlenül egyenlő elbánásnak kívánják alávetni az a) és b) alattiakkal; azért oly nézettel is találkozunk, mely itt az örökösnek inkább kedvező első módszert: a kivett hagyománynak (t. i. a köteles résznek) a többi hagyománnyal való összeadását s. a. t. ajánlja.¹⁾ De ha jól egyezik is ez a jóakaró nézet az általunk elfogadott állásponttal, ez esetben nem járulhatok hozzá helyesléssel. Justinianusról tudjuk már, hogy igyekezete és törekvése mindenben nem az örökösnek, hanem a hagyományok és az ultimum iudiciumnak, az örök-hagyó akaratának pártolása volt.

Hovatovább jobban meggyőződhetik az olvasó, ki az itt egymásra következő tételek vékonyabb vonásait is megfigyeli, milyen vigyázattal kell mozognunk e téren, hol az adott tényálladéokban történt kicsi igazítás sokszor nagyot fordít a jogeset megbírálásán, s könnyen lehet, hogy egészen megváltoztatja annak jogi arculatát. Így rögtön el kell ejteni és más módját keresni a megoldásnak akkor, ha az a) b) c) alatt elsorolt tételek a velök találkozó ki nem vett hagyományokkal összegezve meghaladják a tiszta hagyaték vagy örökrész értékét. A hagyományok devalvatioja, melyet ilyenkor elkerülni nem lehet, meg nem kíméli a kivételes tételeket sem, hanem magával ragadja azokat úgy, mint a nem-kivételeseket egyaránt. Nem szabad amazokat előre kiadni, s csak a maradékra utalni az utóbbiakat, vagy esetleg a hagyatékból egészen kibecsülni. Scaevola in l. 17. Dig. h. t. 35. 2. *Si cum 400 haberet, testamento 400, codicillis (post missio-*

¹⁾ V. ö. az ezelőtti jegyzet végén adott példát és Windscheid id. h. 652. §. 24. jegyz.

nem factis) 100 legaverit (miles), ex quinta parte, id est 80, quae ad legatarium ex codicillis pervenirent, si Falcidiam non pateretur, quartam, id est 20 heres retinebit. Ez így levén nem csak katonai végrendeletben hagyott, hanem a b) és c) pont szerint kivett legatumnál is. Mikor 400-at kegyes czélra, 100-at közönséges hagyományra szánt az örökhagyó, kinek 400-nál több vagyona nem maradt, a *pia causa* nem fogja elnyelni az egészet, a hagyományos és örökös pedig semmi nélkül maradni; hanem a 400-at leszállítják 320-ra, a 100-at 80-ra, s amazt levonás nélkül kifizeti az örökös, emeből 20-at a quartára visszatart. E számok rejtekében pedig félig-meddig észrevehetően az a tanulság lappang, hogy az általunk három betű és pont alatt imént összeállított esetekről szóló olyanforma ismertetés és jellemzés, mint ha ama kivételes hagyományok a hagyatéki adósságokkal egy rovatba valók volnának, — csak »cum grano salis« üti meg az igazság mértékét. Hagyományosnak hagyományossal szemben fegyverül megjárja, de a hagyadék hitelezői ellenében nem válik be az ily definitio. A hagyományok, ha a Falcidia alól kivéve volnának is, meg a valódi adósságok között létező lényegbeli különbséget a többi között elég élesen emeli ki a l. 66. §. 1. Dig. h. t. 35. 2-ben e szavakkal Ulpianus: *Sicuti legata non debebuntur, nisi deducto aere alieno* »aliquid super sit« etc.

Meg kell neveznünk még — mert ezekre még egyenként nem reflektáltunk — azokat a kivételes hagyományokat, melyekre a jogforrások bizonyága szerint a quarta számításának első és második helyen előadott módját alkalmazták.

Azon eseten kívül, midőn a testator kijelentett akarata veszen ki egy-egy hagyományt a levonás alól, ide tartozik még, t. i. az első számítás szabálya alá:

a) az örökös önkéntes lemondása a quartáról;

b) a legatum rosszlelkű eltagadása az örökös részéről; mely esetekről már a kivételekről szóló szakaszban adtunk számot.

A második forma szerint megejtendő számítás, mikor foglal helyet és mikép? Feleletünk ez: akkor, ha az örökhagyónak ebbeli intézkedését arra lehet magyarázni, hogy midőn valamely hagyománynál megtiltotta a levonást, ezzel egyúttal megengedte az örökösnek, hogy a többi hagyományból annál többet vonhasson le. A pandekta könyvben találató ama két darab, mely határozottan elismeri az örökösnek ezen jogát (l. 88. pr. §. 1. 2. Dig. h. t.; 35. 2. és l. 6. Dig. de fideic. libert. 40. 5.), Justinianus novellája után már csak ilyen megszorítással mutatkozik nézetünk szerint alkalmaz-

hatónak, t. i. ha az örökhagyó akaratát amaz értelemben lehet venni. Ugyanezt kell állítanunk azon esetről is, mikor a testator egy-egy hagyománynál csak annyit talált mondani, hogy ez a hagyomány minden esetre egész összegében legyen fizetendő. A pandekta-írók készek voltak ily esetben inkább egészen feláldozni a többi hagyományt, semmint az örökös (quartához való) jogának csorbitását megengedni; *argum.* Africanus in l. 88. pr. in fine: *Quum autem voluntatem testatoris eam fuisse appareat, ut propter tuum legatum ceterorum legata minui nollet, magis est ut statuere debeamus, tui legati conditionem defecisse.* De a Justinián-féle póttörvény óta szintén quaestio factinak tekinthetjük az örökhagyó ilyen nyilatkozatának értelmezését, s a szerint, a mint az örökhagyónál ilyen vagy amolyan szándékot teszünk fel, az lesz az eredménye, hogy a mit a levonás tilalma a quartától elveszen, azt vagy végkép elveszti az örökös, vagy a ki nem vett legatumoknál a quartára való adózás arányos felemelésével megtérítetteti magának. Ezen itt tárgyalt esetre vonatkozik, sokak állítása szerint, még a (mindenesetre igen érdekes) l. 64. Dig. h. t. 35. 2. is. Ebben így beszél

Ulpianus (lib. 12. ad. leg. Jul. et Pap.): *Si in testamento ita scriptum sit: »heres meus L. Titio 10 dare damnas esto, et quanto quidem minus per legem Falcidiam (?) capere poterit, tanto amplius ei dare damnas esto.« Sententiae testatoris standum est.* Valóságos curiosum! a melyet hogy Ulpianus komolyan úgy kívánta volna értetni, a hogy a mondat szerkezete megkövetelné, — lehetetlen feltennünk. Igen, ha mellette még más hagyomány is találtatnék, melyen az örökös megvehetné a quartát. De L. Titius mellett más hagyományosnak nyoma sincs a jogeset előadásában.¹⁾ A grammatikára és syntaxisra hivatkoznak tehát, azt állítván, hogy a *quanto qu. minus per leg. Falc. cap. poterit* mondatnak nem L. Titius, hanem a *»heres meus«* az alanya. Így azután meg lehetne ugyan barátokoznunk az egésznek értelmével, hogy t. i. az örökös azzal a mije a quartán felül marad, toldja meg a hagyományt; a mi végeredménye szerint annyi, mintha az

¹⁾ Ez a körülmény nyilván kiforgatja a régibb felfogást alapjaiból. Egy legatariustársat gondolni Titius mellé: az már nem volna a l. 64. cit. értelmezése, hanem egy új jogeset felvetése. Így tettek péld. Gothofredus, Mühlenbruch, Roszhirt, kiknek állításait czáfolja Vangerow id. h. 579. lapon. De én ennek s az általa a tulsó lapon (u. ott 580.) idézettek nézetét szintén nem fogadhatom el valónak és helyesnek, mindamellett sem, hogy hozzájuk csatlakozott Arndts is a R. Lex. VI. 321. lap. 2. alatt. — A szövegben adott értelmezéshez közelébb járt Heineccius és Voorda (v. ö. Vangerownál az id. helyen); de ők sem találták el egészen a kérdés nyitját.

örökös egy negyedrésze volna kinevezve. Csak hogy ama mondat-egyeztetéssel meg sehogy sem vág össze a reá következő »ei« dare.... Erre azonban semmi súlyt nem fektetve más okból vissza kell vetnünk mindenestül mind a két magyarázatot egyaránt.

Igazuk van elsőben is azoknak, kik úgy vélekednek, hogy a kérdéses törvényhelynek eredetileg egyáltalán nem volt semmi köze és vonatkozása a lex Falcidiával, s hogy ily össze-köttetésbe Ulpianus szavait csak interpolatióval hozták a compilatorok. Az a hely, a mint inscriptiója mutatja, a lex Juliáról szólt; s mi hozzá tehetjük, hogy csak kiváló érdekességénél fogva vétette azt fel Tribonian a Falcidiáról szóló címbe, hogy egészen veszendőbe ne menjen ez a darab,¹⁾ mert számára, mivel akkor a Juliusi törvény illető része régen elvesztette volt érvényét, alkalmasabb helyet nem találtak. — Vonatkozott pedig Ulpianus döntvénye egy coelebs vagy orbus heresre, kinek az örökség azon részében, melyet megszereznie nem lehet, egyenesen a Titius legatarius lett substituálva.²⁾ A sokat vitatott és meghányt fr. 64. cit. más szóval mondva a következő jogesetről szólt:

Sempronius legyen örökösöm; s fizessen L. Titiusnak (10 ezeret) hagyomány fejében. A mennyiben pedig Sempronius annak idején, mint coelebs, orbus vagy pater solitarius örökrészből egészen vagy fele részben kiesnék, a caducumot is Titiusnak kívánom juttatni. (Ulp. fragm. tit. XIII. G a j. II. §. 286.) — Az ilyen substitutióval azt érte el az örök-hagyó, hogy Semproniusnak a lex Julia tilalma folytán meg nem szerzett örökségében L. Titius, feltéve, hogy feleséges is volt, gyermekei is voltak, megelőzte elsőben is a »*liberi et parentes testatoris, qui habent jus antiquum in caducis vindicandis*« megelőzte továbbá és kizárta egy m a g a a heredes patres-t és legatarii patres-t mind; s kizárta végre a fiscust is.

¹⁾ Ugyanez a mi nézetünk s ép úgy vélekedünk a ll. 62., 63., 65., 66., 67. s részben a 68. Dig. h. t. körül is. Ezek hasonlóképen a lex Juliáról szólnak és ugyanazon okból jutottak a lex Falcidiának szánt darabok közé, mint a kérdés alatt levő fr. 64. — A két törvény rendelkezései, a lex Falcidia meg Julia et Papia között, bizonyos benső kapcsolatot az a körülmény hozott létre, hogy mind a kettő az örökösök és legatariusok capacitását szabályozta. Hogy pedig Ulpianus commentárja eredetileg nem a Falcidiáról beszélt, hanem így hangzott az illető passus: »*per Legem*« (scil. Juliam et Pap.) ahhoz szó sem férhet s legkisebb kétke-désnek sem lehet helye.

²⁾ Hogy ilyen helyettesítés a lex Julia megkerülése végett gyakorta használt expediens volt, azt előadásunk egy korábbi pontján máris megemlítettük. Mint bizonyító helyre ismét a c. un. Cod. de caduc. toll. VI. 51. re kell utalnunk.

(Ulp. XVII. §. 2. XVIII. Gaj. II. §. 106.), holott substitutio nélkül a caducumhoz való jogával a többi ugyanabban a végrendeletben jutalmazott hagyományossal együtt csak harmadik sorban állott volna Titius.¹⁾ Így felfogva és igazi értelmé szerint felderítve, sem különöset, sem feltűnő valamit nem tartalmaz a l. 64. cit. Egy k ö n n y ű, mindennapi jogeset volt az, s Ulpianus nyilatkozata egy közönséges responsum, melyben ő semmiféle nehézséget nem talált, a mint ez lakonikus megjegyzéséből kitetszik, mely szerint »*sententiae testatoris standum est.*«

S most, végére járván azon kérdés megállapításának: hogy miképen kell a r. jog irányadó elvei szerint eljárni a hagyományok összeadásában, mikor az örökös javára lekötött negyedrészt kitudásáról van szó, még csak egy ponton fogjuk néhány megjegyzéssel kiegészíteni s befejezni az e tárgyban legközelebb felhozottakat. — Tudni kell ugyanis, hogy pótörökös-nevezés (*substitutio heredis*) esetén a kivetett kétféle, úgymint egyfelől a főörökösre, másfelől az annak helyettesére kirótt hagyományokat ö s s z e k e l l a d n i, s mind ketjökkel, az örökös és helyettesével szemben, mintha egy volna csak a kinevezett örökös, e g y q u a r t á t s z á m í t a n i. Ezt az elvet egyenlőképen alkalmazza a r. jog, akár közönséges módon (*vulgariter*), akár az u. n. *pupillaris substitutio* formájában nevezett örököst és helyettest a végrendelkező; ezen utóbbi esetben az sem tévén e kérdésben különbséget, ha az örök-hagyó akár egyetlen akár egymásután kelt és egymásra tekintő két végrendeletben intézkedett, elsőben a saját, s azután a nem törvényes korú gyermekének majdani örökségéről.²⁾ Világosabban mondva: az első testamentomban (*in primis tabulis*) kinevezett gyermekre (*pupillusra*) kivetett, valamint a pótrendeletben (*in secundis tab.*) a gyermek örököséül rendelt pótörökösre rótt hagyományok egyetemben csakis az a t y a i ö r ö k s é g e t t e r h e l i k, nem azt a vagyont, melyet az első fokon kinevezett pupillus utóbb máshonnan szerzett. Ez utóbbi vagyonnak örökösét nevezni ugyan kétségtelen joga volt az apának, s e j o g t e s z i k i a *pupill. substitutio* l é n y e g é t; de az örököst, mint *pup. substitutum*, ebben a minőségben, hagyománynyal terhelni nem volt szabad.

¹⁾ Vering: Instit. (3. kiadás) 538. lap. 4 alatt.

²⁾ Miért találták szükségesnek vagy legalább tanácsosnak a rómaiak azt az óvatosságot, hogy a testator a pupillaris substitutióról egy külön okmányt készítsen, s azt titoktartás végett pecsét alatt őriztesse, míg a substitutio esete (a pupillus halálával) vagy bekövetkezett, vagy pedig elérvén törvényes korát a gyermek, meghiusult, arról bővebb tudósítást ad »G a j u s« című értekezésem a 75—79. lapon.

In duplicibus testamentis, sive de patrimonio quaeramus, ea sola substantia spectatur, quam pater, cum moreretur, habuerit; nec ad rem pertinet, si post mortem patris filius vel adquisierit aliquid vel deminuerit; sive de legatis quaeramus, tam ea, quae in primis, quam ea, quae in secundis tabulis relicta sunt, in unum contri buuntur, tamquam si et ea, quae a filii herede reliquisset testator, a suo herede sub alia conditione legasset. Gaj. in fr. 79. Dig. h. t. 35. 2. — (cf. l. 11. §. 5.; l. 1. §. 12.; l. 31. Dig. eod.; 35. 2. — l. 1. §. 1. Dig. si cui plus 35. 3.)

Nem akarom itt hosszadalmasan taglalni a pupill. substitutióból ¹⁾ a quarta Falcidia tárgyában felmerülhető kérdéseket mind; egy következő külön szakaszban lehetne csak e szövevényes kérdésnek az előadásunk során öt megillető helye és része. A legközelébb idézett három törvényhely tartalmát azonban, néhány szóval röviden érinteni talán nem lesz fölösleges.

A duplex testamentumnak és a substitutio pupillarisnak, — melynek megrendeléséhez azonban nem kell okvetetlenül egy második végrendelet, mert egyben a pupillus institúciójával ugyanazon intézkedésben a helyettesítést (a pupillaris vagy vulgarist egyedül, vagy együttesen) is össze lehet kötni — itt csak azon egy esetet tartjuk szemünk előtt, midőn az atya házi gyermekét örökösul, s ennek a serdültsége előtt bekövetkező halála esetére a másikat csakis helyettesül hívja meg, nem egyúttal a gyermek mellett egyenes örökösul is. Az így körülhatárolt esetben, akár a pupillus egyedül, akár az ő helyettese egyedül, akár mindketten legyenek terhelve hagyománnyal (*in primis tabulis*, vagy a l. 1. §. 12. cit. Dig. 35. 2. szerint *in principali testamento et in secundis sive pupillaribus tabulis*), mindenképen azt tartják szabályul: unam Falcidiam servari in tabulis patris et filii (Papin. in fr. 11. §. 5. cit.), s e végből úgy tekintik a helyettesre rótt hagyományt, mint feltételest, t. i. mint azon esetben fizetendő, ha a substitutio meg nem hiúsul: *quum in hac parte juris legata, quae tabulis secundis relinquuntur, quasi primis sub conditione relicta intelliguntur.* (Papin. in l. 11. §. 5. in fine Dig. 35. 2.) A kétféle és két örökös által törlesztendő legatumok együtt véve, ha az atyai örökség $\frac{3}{4}$ -ét meghaladják, levonást szenvednek. A pupillus azonban mindjárt az atya halála után levonás nélkül kifizet-

¹⁾ Ez az ősz eredeti római jogintézmény Cicero tanúsága szerint (De invent. 2. 42.) régebb keletű volt a vulgaris substitutiónál. Úgy jelenik meg az kezdetben, mint a házi gyermek számára való tutorrendelés kiegészítése, szükséges toldaléka, mivel az *impuber tutore auctore* sem csinálhat testamentumot. (Kuntze: Curs. 880.)

heti az ő reá eső hagyományokat, ha ezek magokban véve a quartát meg nem rövidítik, vagyis $\frac{3}{4}$ -nél kevesebbet, vagy nem többet tesznek ki. Így ha 400-at hátrahagyó apa saját gyermekétől, mint örököstől, a Primus javára 200-at hagyott: ezt a sommát ki lehet ugyan adni azonnal, tekintet nélkül arra, hogy a végrendelet (titokban tartott) függeléke mit tartalmaz. De mivel tartani lehet attól, hogy ha a pupillus 14 éves korán innen meghalna, az akkor felbontandó végrendeleti függelékben az ott megnevezett helyettes utóörököstől rendelt hagyományok olyan összegben jöhetnek napfényre, mely hozzáadva amaz elsőhöz a $\frac{3}{4}$ -et, tehát ebben a mi esetünkben a 300-at meghaladja, — avagy a l. l. §. 12. Dig. cit. szavaival írván le az ilyenkor tapasztalható helyzetet: »*si, quae a pupillo legata sunt, non excedant modum legis Falc. veremur autem, ne impubere mortuo alia legata inveniantur, quae contributione facta excedant dodrantem,*« — azért joga van annak, ki a pupillus nevében a hagyományt fizeti (t. i. a tutor-nak, kinek ez egyébiránt kötelessége is egyúttal: *Quod si pupillus solvat legata debent curare tutores pupilli, ut caveant legatarii* l. 80. in fine Dig. h. t. 35. 2.), amaz eshetőségre czélzó ígéretet tétetni a kielégített hagyományossal, hogy a túlfizetést annak idején meg fogja téríteni az utóörökösnek (?) (l. l. §. 1.; cf. pr. eod. Dig. 35. 3.). Az »*unam Falcidiam servari*« elvéből folyólag a két örököstől hagyott tételek összegének quartáját itt is az általános szabályhoz alkalmazkodva a parens halálakor volt vagyoni állapothoz kell mérni és — későbbi eseményektől függetlenül — megállapítani, a minek ezen itt szóban forgó esetünkben igen sajátoszerű lehet a következménye. Ha ugyanis 400-at tevő vagyonból *in principali testamento* (a pupillustól) 200-at, *in pupillari testamento* (a substitutustól) — mondjuk az egyszerűség kedvéért — ugyanannyit rendelt hagyományul az örökhagyó; s ha továbbá felteszszük, hogy a pupillus atyja halálakor két éves volt s azután 13 éves korában meghalt, az atyai örökség pedig ez idő alatt 400-ból 300-ra olvadt le balesetek következtében; a pup. helyettes mégis a 400-ból számítja a quartát és a hagyományokat, tehát a két hagyományosnak egyenként 150-et fizet, nem százat csak; s így megtörténik, hogy, jóllehet a hagyományosok valóban szenvedték a levonást, az örökös mindazonáltal nem kap semmit. A legfurcsább ebben az, hogy az örökösre nézve nem tesz semmi különbséget, akár mind a két legatariusnak 200-at, akár 150-et, akár egyiknek ennyit, a másiknak amannyit hagyott a végrendelező; a hagyományosoknál azonban az a különbség mutatkoznék, hogy az első és második esetben mindegyikök 150-et kap, a

harmadikban az egyik $171\frac{3}{7}$ -et a másik $128\frac{4}{7}$ -et. S a mi ennél is feltünőbb, még a saját vagyonából is tartozik rá fizetni a hagyományokra a substitutus, ha az atyai örökség még nagyobb mértékben fogyott volna meg, s ezt, mint valóban exorbitans tételt, példaesettel kellő világosságra hozni s igazolni el nem kerülhető feladatnak kell tartanom.

Tegyük fel, hogy ugyanannyi hagyatékból mint az előbbi esetben, t. i. 400-ból, azonnal az atya halála után ki lett fizetve kellő biztosítás mellett a pupillus által (az *in primis tab.*) hagyott 200-as hagyomány: a mit annál is inkább lehetett megtenni, mert hiszen a quarta minden esetre legfeljebb ¹⁾ 100-at tehet, s így a megmaradó 200-ban busásan leli fedezetét az örökös; s tegyük hozzá, hogy, úgy mint előbb láttuk, a substitutusra kivetett egy másik 200-as hagyományt is találunk a serdülő fiú elhalta után felbontott végrendeleti függelékben, midőn egyúttal azt is napfényre hozza az elhalt ifjú hagyatékának leltározása, hogy az atyai örökségből az első hagyomány törlesztése után megtakarított 200 a pupillus haláláig letelt időközben baleset, véletlen által egészen elveszett; — ekkor a helyettes örökös, mint most a meghalt fiúnak örököse, — feltéve, hogy ő ezt az örökséget már elvállalta — a korábban kielégített első hagyományostól az ígérati biztosítás alapján 50-et ugyan visszakérhet, de ezt, hogy a saját hagyományosat is jogszerűen kielégíthesse, még 100-al lesz kénytelen megtoldani; kénytelen lesz evvel a pótorörökös (*substitutus*), ámbátor (feltevéseink szerint) az atyai vagyonból mi sem jutott neki; sőt kénytelen lesz a 100-at reá fizetni, ha saját örökhagyójának, a pupillusnak sem maradt semmi vagyona, melyből ama ráfizetést pótolni lehetne; úgy, hogy csakugyan nem marad más módja, mint saját vagyonából meghozni az áldozatot: s ez az, a mit e példával kimutatni kívántam. Mindez pedig, — hogy tömören összevonjuk e feltűnő jelenség okát — azért nem lehet máskép, mert a kettős végrendelet és kettős hagyomány után csak egy quartát számítanak; mert az atya csak a maga vagyonából rendelhet hagyományt, nem egyúttal gyermekének utóbb szerzett vagyonából; mert a számítás az atya halálának idejét

¹⁾ Azért mondjuk itt, hogy a quarta »legfeljebb« 100-ra rúghat, mert ha úgy képzeljük az esetet, a mi pedig könnyen történhetett, hogy a kétféle (u. m. *pupillaris* és *substitutionalis*) legatumok között olyan van, mely mint előre a hagyatékból levonandó) a Falcidia alól ki van véve, a quarta kisebb összegre is üthetné ki magát, a hogy ezt előadásunknak e kérdésre vonatkozó részében fentebb láttuk. De ha a pupillusra rótt legatum valóban ilyen volt, tegyük *ad piam causam* szolgált, e körülmény a számítást aligha megkönnyítette volna!

veszi alapul, s későbbi változásokra, károokra nem tekintenek. Annyi pedig bizonyos, hogy az általunk ismertetett s példaesettel megokolt értelemben magyarázták Papinianus szavait (l. 11. §. 5. cit. 35. 2.) a glossatorok, későbbi és újabbkori írók, a dolog lényegében egymás közt egyetértve mindnyájan.¹⁾ A szövegben magában rejlő nehézségeket fokozta még az is, hogy abban két szó: *quadrante nimirum* idegen kéztől illetéktelenül lett belecsúsztatva. Felveszszük azért az olvasó azonnali tájékoztatása végett szó szerint a kényes cikket, mely így szól:

Quod vulgo dicitur, in tabulis patris et filii unam Falcidiam servari, quam potestatem habeat, videndum est. Quamvis enim substitutus, quae a pupillo relicta sunt, quum filius heres extitit, ut aes alienum quodlibet debeat, tamen propter ea, quae data sunt tabulis secundis, contributioni locus est. Secundum quae poterit evenire, ne substitutus quidquam retineat, vel ut longe plus habeat quarta paternae hereditatis. Quid ergo, si non sufficiat pupilli hereditas legatis, quum patris suffecisset? De suo (quadrante nimirum?) dabit substitutus, quoniam pater legavit de suo; nec ad rem pertinet, quod ex nullo testamento praestatur ultra vires patrimonii, quum in hac parte juris legata, quae tabulis secundis relinquuntur, quasi primis sub conditione relicta intelliguntur.

Mivel pedig a példaeset előadásába azt a megjegyzést találtam beleszőni, hogy a substitutus ama fatalis eshetőségnek saját vagyonát csak annyiban teszi ki, ha serdülő korában elhalt örökhagyójának örökségét már is elfogadta, tehát ennek visszáját sem tartom helyénvalónak itt elhallgatni. Ha még nem történt meg az elfogadás, de tart ama veszedelemtől az örökös (*substitutus*), s másrészt mégis vonakodik a visszautasítástól, nincs más mód, mint alkudni a legatariusokkal, hogy ezek a l. 73. pr. in. fine útmutatása szerint engedjenek az örökség $\frac{3}{4}$ -én alul is még megfelelően valamit illetményeikből: *ne destituto testamento nihil consequantur.* (fr. 73. pr. Dig. h. t. 35. 2.)

Mindazok, a miket jelen 4-ik cikkünk során felhoztunk — a hagyaték rendbeszedése, a quartába betudandó vagy abból kihagyandó tételek s a hagyományok összeszámítása körül — írott malaszt, gyakorlatilag hasznavehetetlen okoskodásnak bizonyúlha sok esetben, ha amaz elsorolt vagyoni elemek és mennyiségek értékét nem ismernők, még pedig pénzben

¹⁾ V. ö. Arndts: Pand. (3. kiad.) 884. lap. és R. Lex. VI. 318. lapon c) alatt; főkép pedig Vangerow: II. §. 535. VI. és az ott jelzett régibb és újabb irodalmat.

kifejezett értékét. Csak ennek megállapítása adhat minden számításnak és combinációnak biztos reális alapot, mely nélkül épen az elhatározó perczben volnánk egészen tájékozatlanok s nem bírnök a megfejtés kulcsát: abban a perczben, a melyben az egész míveletnek végpontjához értünk ama kérdéssel, hogy megmarad-e tehát az örökösnek az örökség negyedrésze igazán és valóban, tisztán és tehertől menten, ha törlesztvén az adósságot és megtartván a megtartandókat, a hagyatékból kifizetni akarja a hagyományokat?

Egyazon jószág, vagyoni jog becslése, vagyis annak pénzbeli értéke, különböző lehet az érdekelt felek egyéni motívumai szerint. A mit valaki sok pénzen is áruba bocsátani vonakodik, azt ugyanott és ugyanakkor más valakitől talán olcsón lehetne megszerezni — *pretium affectionis*, egyéni érték. A bíró csak a törvényt és jogot, azaz általános szabályt, tehát az igazat és igazságot követi. S eszerint a vagyont és vagyoni érdeket is igazi, azaz forgalmi értéke szerint becsüli vagy becsülteti, melyet azoknak, tekintve az adott viszonyok reális (nem pusztán ideális) körülményeit, az általános, közönséges felfogás tulajdonít.

Ezzel egyezően a *Falcidia* tárgyában is a hagyatékot, az örökös köteles részéhez tartozókat s az őt terhelő hagyományokat csak a közönséges és valódi érték szerint becsülteti meg a r. jog; a *pretium affectionis* ellenben figyelembe nem veszi. Ulp. in l. 42. Dig. h. t. 35. 2.: *In Falcidia aestimatio pretii rerum ex veritate facienda est* (cf. l. 80. §. 1. eod.). — A különös előszeretetből kiinduló értékbecsülést épen az örökjog terén látta jónak határozottan visszautasítani, s abban, a mit Paulus a lex Juliára célzólag e tárgyban kifejtett s kiválóan tanulságos példákkal megokolt, általán meggyőző igazság rejlik, és rejlenék akkor is, ha ezt a darabot a Pandektába fel sem vették volna. Arra nézve azonban, hogy mi minden tartozzék a *pretium affectionis* fogalmi köréhez, talán a túlságig megyen Paulus, ki itt, mint maga is bevallja, Pedius Sextus nézetét követi (v. ö. l. 33. pr. Dig. ad leg. Aquil. 9. 2.): *Pretia rerum* — így mondja in fr. 63. pr. Dig. h. t. 35. 2. — *non ex affectu nec utilitate singulorum, sed communiter funguntur. Nec enim qui filium naturalem possidet tanto locupletior est, quod eum, si alius possideret, plurimo redempturus fuisset. Sed nec ille, qui filium alienum possidet, tantum habet, quanti eum patri vendere potest; nec expectandum est, dum vendat, sed in praesentia, non qua filius alicuius, sed qua homo aestimatur . . . Sed nec heredem post mortem testatoris institutum servum tanto pluris esse, quo pluris venire potest, Pedius scribit: est enim absurdum, ipsum me*

heredem institutum non esse locupletiozem, antequam adeam, si autem servus heres institutus sit, statim me locupletiozem effectum... Azt tanuljuk ebből, hogy nem mindig jól van becsülve valami azon az áron, a melyen azt valaki megvenné; a revőt rendkívüli ok is vezérelhetné: hajlam, előszeretet, kegyelet. De »helyek, idők és módok« csakugyan befolyással lehetnek a tárgyak valódi értékére s a becslésben tekintetbe kell venni azokat; de nem a pillanatnyi »hangulatot« és rögtönzött constellatiót: *non ex momento... pretia constituentur.* (Idem. in fr. 63. §. 2. eod.)

A megközelítőleg (emberi lehetőség szerint) helyes értékbecslésnek épen a Falcidia körül támadó jogi kérdésekben még azon specialis oknál fogva is jelentősen kiemelkedő fontosságot kell tulajdonítanunk, mert hibás becslés által maga az örökhagyó idézheti elő azt a helyzetet, mely az ő hagyatékára a Falcidiusi törvény alkalmazását teszi szükségessé (l. fent a 2. §-ban); a miben már is ki van mondva, hogy az örökhagyónak illetén nyilatkozata, vagyonának egyes darabjaira vonatkozó értékszabása (u. n. *pretium formale*) az érdekelt felekre nézve absolute kötelező nem lehet s o h a. l. 62. §. 1.; — l. 15. §. 8. Dig. h. t. 35. 2.: *Quarta, quae per legem Falc. retinetur, aestimatione, quam testator fecit, non magis minui potest, quam auferri.* Csak a vele netán kapcsolatba hozott hagyomány, praelegatum kiadásának módja körül, névszerint tehát a másutt ismertetett *praeceptio, retentio* stb. képeben van helye és érvénye az efféle becslésnek. A hagyatékot, a quartát, annak ellenére is »*secundum rei veritatem*« kell megállapítani, s itt különösen még a következő pontokra ügyelni.

Hibásan, helytelenül becsülni valamit, és nem ismerni annak értékét: nem egy, hanem igen különböző két dolog. Amaz tudva, akarva is történhetik; ez utóbbiban mindig ténybeli tévedés, tudatlanság lappang. Amaz, ha az örökhagyótól ered, a hagyaték, quarta értékbecslésében nem nyom semmit; a mennyiben mégis hagyományt, hitbizományi meghagyást stb. rejtene méhében ily nyilatkozat, kötelező mindvégig, eshetőleg oly értelemben, hogy a végrendelkező elengedte vagy megszorítani kívánta a levonást. — A téves becslés, ha bíró vagy kirendelt becslők követik el, kiigazításnak van alávetve mindig. Tegyük, hogy Andrásnak egy festményt, vagy egy sorsjegyet hagyott valaki, »ha 50-et fizet érte az örökösnek«; vagy úgy, hogy ezt a hagyományt »50-nél nagyobb összegbe számítani szabad ne legyen.« A leltárban annak értéke 150 forinttal szerepel (ennyire van becsülve a kép). Az első esetben 100 frt hagyomány számba és 50 frt örök-

ségbe megyen; a másik esetben az 50-et meghaladó érték a levonás alól ki lesz véve. De ha később fölfedeznék, hogy a festmény Murillónak vagy Salvatore Rosá-nak a műve és 10,000-et ér; — vagy ha rájönnek, hogy a sorsjegy egy 10,000-es nyereménnyel lett kihúzva: akkor a legatumot 9950-re emelik fel és így vonják le (megint csak arányosan) a quartát.¹⁾

Gondoljuk a végrendeletet olyannak, hogy az örök-hagyó, kinek vagyona 400-ra volt becsülve kezdetben, nem csak A-nak a képet, hanem B-nek is még 200 frtot hagyott. A quarta 100-at tesz ki; a hagyományok összege (150 frt + 200) = 350, t. i. a képnek becsára és a készpénzben hagyott legatum együtt véve. Az örökösnek marad a hagyaték fölös összegében 50; ugyanannyi megtérül neki a kép árából (melyet t. i. a kép átengedéseért neki fizetni köteles a hagyományos), s így kikerülván az egész quarta, levonásnak helye nem lehet. Ha ebben a tényálladékban egy pontot változtatva, a kép leltári értékét 200-ra tesszük, akkor az örökös helyes számítás szerint B-nek hagyományából levon $28\frac{4}{7}$ -et, A-tól pedig a kép kiadása előtt fizettet magának $21\frac{3}{7}$ -et. S ha végre felfedezik a képnek műértékét, rájönnek, hogy nem 200, hanem 10,000 a valódi értéke, mely összesen azt talán a hagyományos már el is adta; akkor megsemmisülvén az egész eljárás, új alapon így kell letárgyalni a hagyatékot.

A hagyaték, mely eredetileg 400-ra (s ebben a 400-ban benne foglalva a kép 200-ra) volt becsülve, most 9800-al gyarapodott s lett belőle 10,200. Ennek quartája most 2550. Ilyen helyzetben könnyen és egyszerűen segíthet magán az örökös. Mert a kép értéke meg a 200-as hagyomány épen az egész örökséget emésztene fel, tehát B-nek 200-ból 50-et fog levonni. A-tól pedig a kép eladási árából 2500-at kérni; azt az 50-et pedig, melyet tőle már azelőtt kapott, vissza fogja adni vagy felszámítani. S e modorhoz képest változtatott

¹⁾ Más eredményt mutatna, könnyen lehet, ilyen eset elbírálása legalább a kihúzott sorsjegyre nézve, ha a hagyományt föltételhez vagy időhöz kötöttnek gondoljuk, *post mortem cedens dies*-sel. A nyereményre talán nem minden alap nélkül az egyszerű kamat (*gyümölcs, fructus*) szempontját lehetne érvényesíteni, mint a közönséges hitelpapírok kamatszélvényeire; a fructust pedig feltételes legatum után megtartja az örökös *jure hereditario*, tehát a quartába is beszámítja azt. — A mi esetünkben azonban olyan nagy volna az örökség (ama 10,000-es nyeremény következtében), hogy szemben a sorsjegy értékének parányiságával quartáról szó sem lehetne. — Helyénvalónak tartom itt még azt is kiemelni, hogy az örökösnek időközben (*ante diem vel conditionem*) húzott gyümölcsökhöz való jogát azonképen elismeri a r. jog, akár *in specie*, akár *in genere* meghatározott (jövedelmező, gyümölcsstermő) dologról és holmíróról van szó.

értéktételek mellett változó eredménynyel megy véghez az arányosítás.

A mint anyagi javakban (dolgoknál) csálhat a látszat s megtévesztheti a becslőt, úgy az örökhagyó követeléseinél (testetleneknél) is közbejöhethet azon módon *error calculi*, tévedés.

Ez oknál fogva azt tartásák mindenkor szemök előtt a becsüsök, hogy egy követelés (*obligatio* = kötelezvény) névszerint való és ténybeli értéke, árkelete között nagy lehet a különbség. Sokféle oka lehet ennek azon kívül, melyet az ő korának hitelviszonyaihoz mérten naiv őszinteséggel jelzett a r. jog ezen mondása: *Cujus debitor solvendo non est, tantum habet in bonis, quantum exigere potest.* (Paulus in l. 63. §. 1. Dig. h. t. 35. 2.) Az örökhagyónak az ő elhunytakor már lejárt követeléseinek értékét ugyanazért csak később mutatja meg a valóban behajtott összeg; ebből is levonva még a behajtás költségeit. E mellett mégis elfelednünk nem szabad, hogy, ha a testator halálakor fizetésre képes adósnak tartozását azonnal, a mint lehet, be nem hajtja az örökös, csak neki magának árt az adós későbbi bukása (l. 30. pr. Dig. h. t. 35. 2.)¹⁾ — Az örökösnek magának tartozását azonban jól alkalmazott szigorral mindig névszerinti összegében kívánja számítani a r. jog, nehogy ő saját fizetési képtelenségét jogcímül használhassa a hagyományok ellen, nagyobb levonásra. Igen elmésen értésünkre adja ezt okaival együtt Ulpianus fejtegetése (in fr. 82. Dig. h. t. 35. 2.), melylyel az olyan hagyományos helyzetét ecseteli, ki saját tartozását kapta hagyományúl (*liberatio legata*): »ipse sibi solvendo videtur, et quod ad se attinet, dives est;« a miről különben már másutt is tettünk említést. A ki ez úton megszabadul tartozásától, melyet talán soha életében nem birt volna megfizetni, azt úgy tekintik mégis, mint a ki ugyanannyit készpénzben kap: *id quod debet, cepisse videtur, licet nihil facere possit* (*solvendo non sit*). S valamint ez a hagyományos, utóbb vagyronhoz jutva, a (hagyományilag) elengedett tartozásnak azon részét, mely a quartára esik, megteríteni tartozik az örö-

¹⁾ Ez a jelenség is, mint számos más a hagyatéki és örökösödési ügyek tárgyalása, rendbeszedése közben így amúgy felmerülő mozzanat azt láttatja, hogy ez az eljárás, t. i. a hagyatéki tárgyalás bizonyos értelemben egy fel- és aláhullámozó processus, melyben a legközelebbi percz is nagy fordulatot idézhet elő a »helyzet signaturáján«. Valamint a hagyatéki ügyek végleges (?) befejezte után esetleg 20—30 esztendőre is meg lehet még indítani a hereditatis petitiót, ha a hagyatékhoz tartozó holmi napfényre kerül vagy holléte kitudódik, úgy általában is azt lehet mondani, hogy magában a tárgy természetében találtató nehézségeknél fogva a (kissé terjedtebb), hagyatéki ügyek rendszerint olyanok, melyeknek hosszát-végét tudni, előrelátni nem lehet.

kösnek (*siquidem facere posse coeperit, exigentur ab eo duntaxat usque ad centum sc. Falcidiam*), — úgy méltányos egyenlékenység szerint az örökös is, ki maga *solvendo non est*, egész névértéke szerint tartozik elismerni az örökhagyó iránt volt adósságát, nem csak annyiban, a mennyiben az örökhagyónak azt kifizetni birta volna.

Nem kevésbbé mint ezt a körülményt, az adós tehetetlenségét — melyre nézve mellesleg megjegyezve még a be nem hajtható összegnek eladását is ajánlja mintegy próbaképen a jogász — szemmel kell tartani a pénzbeli becslésnél még azt is mind, a mit e pontok érdemében az ide szóló törvényhelyekben megállapított elvszabályokra tekintve már fent (72. 74. lap.) egyfelől az adósok fizetésre képességében előadódó változásról, másfelől a *naturales* és *correales obligationes* mi módon engedett számbavételéről más összefüggésben felhoztunk. (V. ö. különben l. 30. pr. — l. 56. pr. §. 1.; l. 83. — l. 1. §. 17. — l. 21. pr. — l. 56. §. 2. — l. 62. pr. Dig. h. t. 35. 2.).

Schol könnyebben fenn nem akad s nagyobb nehézségekbe nem ütközik a pénzbeli értékbecsű, mint feltételes tartozások, követelések és hagyományoknál. Amazoknál, a tartozásoknál és követeléseknél, úgy alkudott meg a tényekkel a jogelmélet, hogy vagy áruba, árverés alá bocsátja a várandóság reményét (*quanti ea spes obligationis venire possit*), s a legkedvezőbb (*minimalis*) ajánlatot, melynek árán valaki a hagyaték esetleges tartozását magára veszi, mint passivumot; eladott feltételes követelésnek pedig befizetett vagy biztosított eladási árát mint activumot véteti fel a leltárba; avagy a szerint, a mint a feltétel kisebb-nagyobb valószínűsége alapján megegyeznek a felek, úgy veszik fel a kérdéses kötelmi tételt, mint bizonyosat, mely be fog folyni a hagyaték pénztárába, illetőleg fizetendő lesz abból; vagy pedig egyelőre egészen kihagyják azt, akár nem is léteznék: mind a két esetben kölcsönös stipulatióval biztosítván egymást örökös és hagyományos, hogy ha a kétfelől elfogadott feltevés ellenére fordulna a dolog sorja, a tartozó utánfizetést vagy visszatérítést nem fogják megtagadni (l. 73. §. 1. Dig. h. t. 35. 2.; és l. 1. §. 4. §. 11. Dig. 35. 3.). Más szóval: a valódi végleges (?) kiegyenlítés a feltétel eldőltenek idejére és az akkori helyzet kívánalmaira lesz elodázva: ... *etenim sciendum est legem Falc. interdum partem eius, quod datum est, interdum totum revocare. Cum enim habita ratione aeris alieni Falcidia (ratio) ineatur, plerumque evenit, ut emergente debito vel conditione aeris alieni existente totum quod legatum est exhaustiatur. Sed et libertatium conditio interdum existens efficiet legatum omnino non deberi; quippe cum habita ratione libertatium et*

deductis pretiis eorum (servorum) tunc demum legatorum ineatur ratio. (Ulp. in l. 1. §. 11. Dig. 35. 3. cit.; — cf. l. 73. §. 3. Dig. h. t. 35. 2.) A mikor azután azzal köszönt be a leszámolás napja, hogy a feltétel bevált, megvalósult, tehát az örökös kifizetni tartozik az adósságot, illetőleg most már felveheti örökhagyója adósától a fizetményt: akkor az inter-usuriumot is számításba kell venni, még pedig akképen, hogy a tőkének és tartozásban volt egyéb dolognak időközben húzott és megtartott kamatait, a gyümölcsöket pénzértékek szerint az örökséghez hozzá, és esetleg a quartába beleszámítják; a felvett fizetményből legott olyan összeget lehúznak, mely a várakozás ideje alatt elszalasztott kamatok, gyümölcsök értékének megfelel. Sem a pandektakönyvnek a Falcidiáról szóló címében nincsen ugyan darab, sem a törvénytár egyéb részeiben olyan tétel, mely ezt világosan kimondaná; azt t. i., hogy feltételes kötelmeknél a Falcidia érdemében, úgy a mint leir-tuk, számba kell venni az interusuriumot. De van reá elegendően bizonyító, sőt késztető analogia, mely ezen esetben megbízható jogszabály és törvény tekintélyével váltig felér. Mint-hogy t. i. az olyan legatumnál, mely *sub conditione vel in diem relictum est*, a mint kevéssel ezután látni fogjuk, világosan számítani kívánja a törvény az interusuriumot (l. 66. pr.; l. 73. §. 4. Dig. h. t. 35. 2.) úgy, hogy a hagyományos hasznára a hagyomány pénzértékét annál kevesebbre teszik, mennél tovább kellett a feltétel napjáig annak kifizetésére várakoznia, s mennél több hasznat vagy kamatot húzhatott abból időközben az örökös; — azért megkívánja a méltányosság és következetesség, hogy az örököst hasonlóképen ezen kedvezmény részesévé tegyük; mert ő is várni kénytelen feltételes követeléseinek befizetésére, azalatt pedig elesik a neki fizetendő tőke kamataitól vagy egyéb hasznaitól. Hiszen a lex Falcidia egészben véve és szabályzatának minden részletében azon gondolat körül forog, hogy az örökös és hagyományos érdekét egyazon alapon a méltányosság egyenlő mértékével kiegyenlítse. Ha a végrendelkező halála után egy évvel 100 frtos (feltételes) követelés az örökösnek, ugyanakkor ugyanolyan és akkora hagyomány az örököstől a hagyományosnak volna fizetendő: méltatlanságot követnének el, semmi ratiója nem volna eljárásunknak, ha a hagyományos 100 frtját 95-be vennénk csak, az örökösét ellenben egész összegében számítanók. Az interusurium azt hozza magával, hogy, miként a hagyományost, úgy az örököst is egyenlőképen 5 frttal szegényebbnek ítéljük, mert pénzét (a föltétellel járó halasztás miatt) egy évvel később kapta meg, mint lehetett és kellett volna.

E rövid hasonlítás után a többire nézve függőben hagy-

ván a feltételes hagyomány becsléséről tudnivalók előadását, előbb a tartozások és követelések kérdésével szeretnék végezni egészen. — Ezek, ha feltételtől nem függenek ugyan, de időhatárhoz vannak kötve, azaz a végrendelező halála után valamely napon járnak le (*dies certus*), ugyanazon méltányossági oknál és joghasonlatnál fogva az interusurium levonásával jönnek számításba, de teljes névértékek szerint mindig, s a hagyományos és örökös között egyezségileg adandó biztosítékra ilyen tartozások fejében nincs szükség, mivelhogy »*ea omnimodo deberi certum est*« (l. 73. §. 4. h. t. 35. 2.). Csakhogy más irányban jól fogna cselekedni saját érdekében az örökös, ha az adós ellenében követelésének biztosítása végett minden eszközt megragadna, melyet a tartozás lejárta előtt megenged a törvény, nehogy az adósna a lejáratig netán bekövetkezhető bukásán rajtaveszítsen. Mert neki, s csakis ő neki szóló intelmül van megírva a jogászság bibliájában ez a jelmondás: *debitorum facta pejora nomina heredi pereunt* (Maecianus in l. 30. pr. Dig. h. t. 35. 2.).

Hasonló eljárást kell követni az olyan hagyomány becslése körül, melynek lejárata (*dies veniens*) a végrendelet szerint valamely későbbi időpontra esik. Ezt is, mint azonnal bizonyos és kétségtelen, az örököst terhelő tartozást egész névértékben veszik fel; tekintetbe véve mégis az időközi hasznokat (interusuriumot), mely ezen esetben az örökös részébe, ennek quartájába s ez utóbbinak, a quartának, kamataiba lesz beszámítandó. S mivel ez kissé rejtelmes beszédnek látszik, hozzá teszem mindjárt a magyarázatát is, melynek kulcsát kezünkbe adja Gajus in fr. 73. §. 4. e szavaival:

In diem relicta legata alterius esse juris palam est (más természete van, mint a feltételes hagyománynak §. 3. eod.); *cum ea omnimodo tam ipsi legatario, quam heredibus ejus deberi certum est: sed tanto minus erogari ex bonis intelligendum est, quantum interea, donec dies obtingit, heres lucraturus est ex fructibus et usuris*. Ez utóbbi szavakban van a dolog veleje és erőssége. Ha a végrendelet a hagyományt három esztendő után parancsolja kifizetni, ezt soha másképp értelmezni nem lehet, hanem okvetetlenül arra kell érteni, hogy kevesebbet kívánt hagyni, mint a mennyit hagyott volna, ha időhatár nélkül, vagyis azonnal, *praesenti die*, rendeli meg. S épen ez a különbözet az, a mit interusuriumnak nevezünk. Egy hagyomány, mely egy bizonyos idő multán jár le (p. 3 vagy 10 év után), ma annyit ér, a mennyi pénzt le kellene most tenni, hogy (törvényes) kamatai után amaz időben a hagyomány összegét megüsse. Ezt megértvén, a többi kérdésben könnyen eligazodunk egy

példa-esetből. A kinek 400 az összes vagyona 200 frtot azonnal, 200-at 10 év utánra hagyott. Bárkinek be kell látni, hogy hiba volna 50-et mindenik tételből levonni, s a 300-at egyenlően kiosztani; más ké p kell a dolgon lendíteni. Az örökösnek két, egyenlőképen célra vezető útja van: vagy mind a két legatumot azonnal fizeti az interusurium repraesentatiójával, vagy csak az első t azonnal, a másikat 10 év után a lejáratkor. Amaz esetben az első hagyományost megkínálja 200-al, a másikat $133\frac{1}{3}$ frttal, kinek ha ezt az összeget 5% mellett kamatoztatja, 10 év múlva n lesz 200 frtja. De mivel így csak $66\frac{2}{3}$ -a maradna az örökösnek: a quartához hiányzó $33\frac{1}{3}$ -ot mind a két hagyományból arányosan t. i. $200 : 133\frac{1}{3}$, vagy $3 : 2$ arányban kell még lehúznia; a 200-ból 20-at, a $133\frac{1}{3}$ -ból $13\frac{1}{3}$ -at s így $(66\frac{2}{3} + 20 + 13\frac{1}{3})$ -ból kitelik a 100. Ha csak az első hagyományost elégíti ki azonnal, a másikat 10 év múltán, a hogy a végrendelet kívánja, így esik túl a számítás az örökös. Kifizetvén a 200-at marad ugyanannyi a tíz esztendei használatra, mely használat 100-at jövedelmez 5% kamat mellett (kamat után kamatot számítani tilos volt). A quarta tehát az interusuriumból került ki egészen, s ennyiben a másik hagyományt is teljes összegben lehet leróni a lejárat idején. Azonban az örökös már az örökhagyó halála napjától kezdve teljes összegében igényelheti a quartát, nem csupán 10 évi részletekben, mint ebben a mi példánkban. E végből, a hogy fentebb már kimutattuk (l. 22. §. 2. Dig. 36. l.), a quartán kívül, mely a később fizetendő hagyománynak időközben húzott jövedelméből került ki, még ennek az összegnek az örökhagyó halálától számított 5% -os kamatait is felszámíthatja a hagyományosoknak egyetemben, tehát 50-et. Ezt az 50-et, mert 10 év múltán a két hagyománynak értéke úgy van egymáshoz, mint $300 : 200 = 3 : 2$, úgy veszi meg A-tól és B-től, hogy amaz neki 30-at visszaad, ez pedig 200 helyett 180-at kap. Még egyszerűbb a dolog és egyenesebb az eligazodás útja, ha időhöz kötött hagyomány mellett másfélét nem is rendelt meg az örökhagyó. Ha ő ugyanis 400-at vagyonában hátra hagyva ezt az egészet hagyományul rendelte 10 év múltán: ezen időben az örökösnek 200-ra emelkedik a kamatjövödelme. Kifizetheti tehát az egész hagyományt, s mégis megmarad neki a kamatélvezetből magából a quartája, ennek kamatja s azon felül még 50-e. Igaz tehát, a mit mondottunk, hogy az időközi jövedelem (*interusurium*) számít az örökrészbe, a quartába és ennek kamataiba. (V. ö. még l. 66. pr. h. t. cit.)

Hátra van most még a feltételes legatumok értékmeghatározásának ismertetése. Ezeket egyelőre egészen

ki kell hagyni a becslésből, mintha nem is volnának. Itt tehát mindig azt az eljárást követik, a melyet feltételes adósságokra nézve csak mint a lehetőségek egyikét ismertünk meg. Az örökös azonnal megkezdheti a feltétlen hagyományok fizetését, de a felülfizetés megtérítése fejében biztosítékot kér a hagyományosoktól azon esetre, ha a most még függő, bizonytalan hagyományt valóban fizetni kellene utóbb, s ez az örökrész értékéből még $\frac{3}{4}$ részen túl is valamit elvenne (l. 73. §. 2.; l. 45. §. 1. Dig. h. t. 35. 2.)¹⁾ Ha a feltétel meghiusul, abban marad minden, s rendben van az érdekelt felek dolga. Ha megtörténik, a mi feltételül tűzve volt, úgy kell fizetni s tekintetbe venni az időközi hasznokat, mint az időhatár leteltekor az időre szóló intézkedéseknél. Vegyük p. hogy az örökhagyónak volt egy 10000 frtra becsült bérháza, összes hagyatéka pedig tesz a bérházzal együtt 12000 frtot, melyből valamely barátjának 400 frtot, hugának pedig férjhezmenetele napján (*dies incertus* = *conditio*) a házát jelölte ki hagyományul. Ha az örökhagyó huga hajadon állapotában elhal, vagy soha férjhez nem megy, a 400 frton kívül az egész hagyaték mindenkorig az örökösnek marad. Ha férjhezmenetele péld. 10 évre bátyjának halála után történik, akkor az a jövedelem, melyet ezen utóbbi időtől kezdve az örökség átvételéig hozott a bérház, mondjuk tehát péld. egy félévi jövedelem, az örökösnek marad, mint tiszta nyereség, *extra quartam*, melyről ő a másutt kifejtett elvnel fogva senkinek sem számol be, mert amaz időben, *medio tempore* történt balesetek is az ő veszteségét képezik; s ez így van természetesen a határidőhöz kötött hagyománynál is (l. 30. pr. l. 73. pr. Dig. 35. 2.; §. 2. Inst. h. t. 2. 22.). De az örökség átvételétől a házasság megkötéseig, tehát kilencz és egy fél évig húzott jövedelem, mint ilyen megy számításba; s ha ezt a jövedelmét a háznak ($4\frac{1}{2}\%$ -kal számítva) tiszta (adótartozás stb. levonásával megmaradó) 3800-ra teszszük, s ehhez hozzáadjuk azt az 1600 frtot, mely a 400-as hagyomány kifizetése után az örökségből (készpénzben) fenmaradt, azt látjuk, hogy az örökösnek van mindössze 5400 frtja. A quarta tesz 3000-et s ennek az örökhagyó elhúnytatól a feltételes hagyomány lejártáig számítandó $5\frac{1}{2}\%$ kamatja 1300-at, összesen 4500-at; s mert e szerint a ház jövedelméből és az örökségből 900 frttal többje van összes illetményeinél, azért a hagyományosok egyikétől sem kérhet sem mit az örökös.²⁾

¹⁾ Proculus javaslatát, hogy a feltételes legatumnak — olykép mint kétes követelésnek — árverésen kitudandó vételára szolgáljon a falcidiai számításnak alapjául, elvetette a gyakorlat. l. 45. §. 1. h. t.

²⁾ Egy pont nincs itt még kellően megvilágosítva és megállapítva

A feltételes meg az időre szóló hagyomány tárgyában a becslés és számítás módjában az előadottakból észrevehető azon eltérést tapasztaljuk tehát, hogy amaz elsónél a számítást előbb megcsinálni, a feltételes hagyomány igazi értékét tudni sem lehet előbb, míg a feltétel be nem következik; a másikonál ellenben, mint lejáratának idejére nézve is előre bizonyos tartozásnál, nem csak a helyes számítást, de a később esedékes legatum fizetését is bármikor lehet eszközösbe venni. Akkor pedig, ha a feltétel már az örökhagyó életében vagy legalább *ante editam hereditatem* valósul meg, azonnal a *purum legatum* szabálya alá esik ez a hagyomány. — Különben pedig még egy törvényhelyről nem szabad itt megfigyelkeznünk, mely a szóban levő kérdésben döntőnek vehető s régtől fogva nagy hírben állott az írónál. A *fricansus* »kétes jogeseteiből« való egy darab az, melynek előző tételeit e munkának már (63—64.) lapján találja az olvasó. Szószertint latinsága így hangzik (fr. 88. §. 3. h. t. 35. 2.):

Qui ducenta in bonis relinquebat, legavit mihi centum praesenti die, tibi aequae centum sub conditione: post aliquantum temporis exstitit conditio, ita tamen, ut ex reditu ejus summae, quae tibi relicta est, non amplius quam viginti quinque reciperet. Legis Falc. ratio ita habenda erit heredi, ut 25 conferre ei debeamus et amplius fructus quinquaginta medii temporis, qui verbi gratia efficient quinque. Cum igitur triginta sint conferenda, quidam putant quina dena ab utroque nostrum conferenda esse, quod minime verum est: licet enim eandem quantitatem acceperimus, manifestum tamen est aliquanto uberius esse meum legatum. Quare statuendum erit tanto minus

a mai tudományban és irodalomban. Az írók legalább szemlátomást ellenkezőleg egymással s eltérő értelemben nyilatkoznak e pontban a nélkül, hogy az ellenkezőt észrevennék: a quarta kamatozásának kezdőpontja. — Vangerow: II. 575. lapon b) alatt világos szavakban az örökség elvállalásától (tehát az *interusurium*mal egyazon időponttól) keltezi az örökösnek ezen jogát, holott Windscheid: III. 625. §. 31. és 32. jegyzetében előadott egy példaeset után azt lehet sejteni, hogy a testator halála napjától jár a quarta kamatja. Ezt az utóbbit mindenképen találóbbrak hiszem, röviden megmondva abból az okból, mert a quarta kamatainak jogi indokát ezen elvben keressem: a legatariusok quarta fejében annyit praestálnak az örökösnek, a mennyije neki lehetne vagy volna, ha a quarta összegét mint tőkét a testator halála napján a — — takarékpénztárba tette volna.

Könyvének egy másik helyén (652. §. 20. jegyz.) határozottabb alakban nyilatkozik Windscheid. Helyesnek egyedül az ő nézetét, a Vangerow-félet ellenben hibásnak lehet mondani és e szerint a quarta kamatainak számítását *jam tunc ex morte testatoris*, nem *ex die aditae hereditatis* kell kezdeni, ha e kérdésben a döntő súlyt a (más helyen a szövegben *in extenso* közlött) l. 15. §. 6. végső szavaira fektetjük: *tamen ex die mortis fructus quadrantis apud heredem relinquere necesse est.*

in tuo legato esse, quantum ex fructibus ejus heres perceperit. Secundum quod in proposita specie computationem ita iniri oportet, ut ex septem partibus ego quattuor, tu tres conferamus, quoniam quidem quarta pars amplius in meo quam in tuo legato est. — E jogesetnek a lényegesekre szorítkozó magyarátsa egyben annak magyarázata gyanánt is szolgáljon.

A hagyaték 200 mindössze; ebből nekem (azonnal) 100-at, a Jánosnak esküvője napjára a másik 100-at hagyta a testator. Az esküvő napjáig (öt évre az örökség elfogadásától) 25-öt (azaz $5\frac{0}{10}$ -ot) hozott a 100 frt. Hogyan és mennyit szabad még kérni vagy levonni a quartára? Felelet: még 25-öt a 25-höz s e sommának, tehát 50-nek, időközben járó kamatját; s ha ezt a kamatját a quartának például 5-re (!) tesszük, 30 lesz mindössze, a mit a két legatariustól kérhet az örökös; de nem úgy, hogy a 30-at köztük megfelezi. Mivel t. i. az én 100 frtom, melyet már 5 évvel előbb vettem fel, 25-tel többet ér (*fructus medii temporis*) mint a másiké, ennél fogva én $\frac{4}{7}$ részszel, a másik $\frac{3}{7}$ részszel (?) fogunk járulni a 30-hoz, én $17\frac{1}{7}$, János $12\frac{6}{7}$ frtot fog fizetni. Africanus itt határozottan hibát követett el két pontban, melyre a kérdőjelekkel rámutattam. Az egyik hibát máris észrevette egy előkelő pandektista; ¹⁾ a másikat magam fogom kideríteni. Az arány, a mely szerint a 30-at ki kell róni a legatariusokra, nem 4:3-hoz, hanem 5:4-hez. Mikor az 5 évig (*post aditam hereditatem*) függőben volt egyik hagyományt 100 frtban kifizetik, akkor a másik, melyet már 5 év óta élvezett a hagyományos, 125-re emelkedett értékében, s mivel 25 a 125-ben 5-ször, a 100-ban 4-szer van benne: a harmincznak kilencz egyenlő részből ($\frac{30}{9}$ -ből) a korábbi hagyományosra öt, a későbbire négy esik; amaz ad $16\frac{2}{3}$ -ot, emez $13\frac{1}{3}$ -ot, s az örökösnek lesz $(25 + 30) = 55$ -je.

E kiigazítás után marad még] a nevezett róm. jogtudósnak másik hibája. Ő hibásan számította a quartának kamatját, a mint nyomban megmutatom. Ha ugyanis a 100 frt (a feltételes legatum) a kifizetés idejéig időközben 25-öt kamatozott az örökösnek, hogyan lehetett 50-nek a kamatját ugyanazon időre csak 5-re tenni? Hiszen ha 100 öt évben 25-öt hoz, akkor 50 annak felét hozza szükségképen,

¹⁾ Windscheid az ez előtti jegyzetben idézett első helyén kimutatja a 4:3-hoz supponált arány hibás voltát. Vangerow ellenben nem vette észre ezt a hibát, hanem mindenestül elfogadni látszik a fr. 88. §. 3-nak deductióját; a mi pedig éppen ő nála feltűnő, mivel szavain némileg megérzik, hogy Africanus számítását, mely a quartának fructusát csak 5-re teszi, meglepőnek találja ő is. S úgy látom Vangerow idézeteiből, hogy a híres Cujacius is, meg Voorda (ad leg. Falc. cap. 9. §. 8.) és Roszhirt sem találtak kivétőt a kritikus helynek szavaiban.

tehát nem 5-öt, hanem $12\frac{1}{2}$ -et. A hagyomány kamatját is más kamatláb szerint számítani, a quartának kamatját is más szerint: az lehetetlen és nem szabad, mert vagy a hagyományosoknak vagy az örökösnek okoz méltatlan rövidséget. Még akkor is így kell ennek lenni, ha a (feltét mellett) hagyományúl rendelt dolog gyümölcstermő jószág (*species*) volna, nem kamatozó tőke (*genus, quantitas*). Ha száz forint helyett egy szőlőt hagyott volna Jánosnak az örökhagyó, s az örökös e szőlő öt évi tiszta jövedelmeként csak 25 frtot bír kimutatni, akkor ezt a szőlőt igazságosan nem igen lehet többre becsülni 100 frtnál; de evvel meg azonnal oda jutunk, hogy az 50 frtos quartától is $5\frac{1}{6}$ -ot kell számítanunk. Africanus jogesetében mindezek után tehát csak ez lehet a helyes számvetés: 200-as hagyatéknak 50 a quartája; ebből 25 fedezve van a második hagyomány időközi használatából, vagyis 100 frtnak öt évi kamatjából; kérhet tehát az örökös még 25-öt és az egész összegnek, 50-nek ugyanazon kamatláb szerint ugyanannyi időre számított kamatját is, mely sem több, sem kevesebb nem lehet, mint $12\frac{1}{2}$. A hagyományosok így adakoznak $(25 + 12\frac{1}{2}) = 37\frac{1}{2}$ -hez: az egyik 5, a másik 4 egyenlő részben; amaz fizetvén $20\frac{5}{6}$ -ot, emez $16\frac{4}{6}$ -ot, az örökösnek jutván $(25 + 37\frac{1}{2}) = 62\frac{1}{2}$ frtja, vagyis 7 $\frac{1}{2}$ frttal több, mint a mennyit neki szánt Africanus. Egyébiránt kijelentem nyíltan, hogy sejtelmem szerint ez a genialis jogi író szándékosan követte el a hibát. Az általam kimutatott eredményhez csak törtekben vagy tizedesekben megejtett számfejtéssel lehet eljutni. A szövevényesebb számfogalmak kifejezésére, a mint tudjuk, kissé nehézkesnek bizonyul a jogi kérdések elemzésére különben oly kitűnően alkalmas latin nyelvnek ismeretes szabatossága. Meglehet ama számtételeket találta bonyodalmasnak, s azoknak szóval való kifejezésétől iktóztott Africanus.

Olyan természetűnek, a milyennek a legközelebb folytatott vizsgálódásunk alapján megismertük a feltételes hagyományt, mely, kivált ha másfélével együtt jár, okozhat nagy nehézséget a quarta kiszámításában, — azt a legatumot is kell tekinteni, mely valakinek élelmezést, ellátást avagy évi járadékot vagy más, időszakonként fizetendő tartós jövedelmet biztosít egy hagyatékából. A hagyomány ezen fajait külön két czímben tárgyalják a pandekták, a r. jogirodalomból kiválogatott nagybecsű adalékokban: *De alimentis vel cibariis legatis* Dig. XXXIV. 1.; *De annuis legatis et fidei commissis* Dig. XXXIII. 1.¹⁾ Ezúttal, e helyen nem lehet

¹⁾ E tárgynak specialis irodalmát ismerteti Windscheid: III. 652. §. 33. jegyzetében. Legkiválóbb jelenségei Roszhirt: Vermächt.

feladatunk e viszonyok jogi természetét és szabályzatát tagozatos részleteiben előadni; azzal kell beérnünk, hogy a Falcidia-
 vával való kapcsolatot, az ilyen hagyomány értékének meghatározását, és ennek fonalán a quarta levonása módját ismertetve terjeszszük elő, hogy ezzel kiegészítsük, a mint kell, értekezésünk tartalmát.

Az élet-járadékot tudvalevőleg úgy tekinti a r. jog, mint bizonytalan számú annyi önálló jogot (külön-külön hagyott egyes illetményt), a hány részlet a jogosított élete korában lejár. Ebből látnivaló, hogy ez a hagyomány, a mint egyébiránt az »életjáradék« szó is értésünkre adja ezt, a feltételesek egyike: melynek idejét meg kell érnie a jogosítottnak, mert ebben áll a hallgatag feltétel minden esetben. Csak az első ízben fizetendő járandóság nem olyan, mert (rendszerint) azonnal lejárt, mikor a hagyományos túlélte az örökhagyót. Ezt mindenkép örökösire is átbocsátja; a később egyenként mintegy megújuló illetményeket csak a mennyiben azok idejét megérte, ha fel sem vette volna. A mely életjáradék pedig a végrendelkező határozott akarata szerint az örökösökben is folytatódik, az örökjáradék természetét veszi fel, s más szabályok alá tartozik, hasonlóképen mint bárminő olyan tétemény, szolgáltatás stb., mely bár koronkint, de mindenkoriglan ismétlődik; s megint más eset, más fajta hagyomány az, ha egyszer-mindenkorra egy összeget hagyott, s az örökös iránt való kedvezésből részletekben, rátákban rendelte el annak kifizetését az örökhagyó. A ilyen hagyomány a Falcidia számításában sem nehézséget, sem bajt nem okoz: a részlet-illetményeket, melyek különben *post diem venientem* a hagyományos örökösire is átszállnak, — mindeniknél az időközben lejárt kamatot is tekintetbe véve, — össze kell adni, s az örökhagyó halála idejéből becsülni a l. 45. pr.; l. 73. §. 4. Dig. h. t. 35. 2. cit. útmutatása szerint. Nem másképp kell eljárni a haszonélvezettel (*ususfructus* és egyéb személyes szolgalmaknál), ha évszám szerint előre meghatározott ideig tartja meg azt a hagyományos. Ezt a jogot is természetes, hogy nem csak számításba venni (*sed ususfructus legatus venit in computationem* l. 81. Dig. h. t. 35. 2.), hanem igazi értéke szerint becsülni is kell. Egészben véve azt mondhatni, hogy az efféle jogviszony a lejáratra szóló hagyomány szabályát követi, csak hogy részletenkint megújuló, tehát többszörös alkalmazásban.

Nagyobb nehézséggel jár a valódi életjáradék meg-

állapítása, mert az az első részlet lejárta után feltételelessé változik át, és többszörös hagyományba bomlik fel, úgy, hogy tudni nem lehet, hánynak vagy akár csak egynek is be fog-e következni a lejárat, miután ez egy emberi élet bizonytalan idejéhez van kötve, és így biztos számítás helyett legfeljebb hozzávetésnek enged tért. Az innen eredő nehézséget is azonban sokkal könnyebb szerrel megkerülheti az örökös, ha csak egyetlen egy ilyenmű járadékkal van dolga, vagy ha több hagyománnyal is, de mind abból a fajtából valóval. Az örökös ugyanis — ezt az utat ajánlják a gyakorlat emberei (Ulp. in fr. 47. pr. Dig. h. t. 35. 2.) — addig fizeti a kivetett évi részleteket, míg észre nem veszi, hogy a fizetések összege a hagyaték $\frac{3}{4}$ részének határáig érkezett, s ekkor a további fizetéssel végképen felhagy. Ha tovább is kérnék tőle a fizetést, ő viszont azt kérhetné, hogy előbb visszafelé minden kifizetett részlet után olyan részletet térítsenek meg neki, hogy a megtérített részletek összegéből teljék ki a legközelebbi illetmény: visszavenné egyik kezével, a mit a másikkal adni készül: (Ulpianus in l. 47. pr. cit: ... *quamdiu Falcidia non dum locum habet, integrae pensiones annuae dabuntur: sed enim si annus venerit, quo fit, ut contra legem Falcidiam ultra dodrantem aliquid debeatur, eveniet, ut retro omnia legata singulorum annorum inminuantur* — (cf. l. 1. §. 9. D. eod. az usus fructus tekintetében). Az inter-usurium azonban a ráta-fizetések sorát a névértékbeli számítás tételein túl messze kinyújthatja; ezt figyelmen kívül hagyni nem szabad: 10000 frtos tömegből 50 frt évi járadékot örökidőig (nem épen betű szerinti értelemben) lehet fizetni (a Falcidia rövidsége nélkül); de nem 500 frtosból.

Mikor az életjáradék más rendes szabásu hagyományokkal együtt jön számításba, más úton kell rendezni az ügyet. Itt három mód is kínálkozik; de nem egyenlő sikerrel.

Vagy úgy kell elbánni a járadékkal, a hogy a feltételes hagyományról általán megjegyeztük: *cautionibus res explicari debet*, a hogy (l. 1. §. 16. Dig. h. t. 35. 2.) ajánlja Paulus e szavakban: *Si in annos singulos legatum sit Titio, quia multa legata, et conditionalia sunt, cautioni locus est...* »quanto amplius accipit, reddi« (cf. l. 73. §. 1. eod.). Erről a cautióról pedig itt különösen lesznek megjegyzendők a l. 70. Dig. h. t. 35. 2. szavai, hogy *Falcidiae stipulatio statim committitur, ubi conditio legati vel debiti exstitit.*»

Vagy ki kell puhatolni és kimódolni a »*spes obligationis*« vételárát (l. 73. §. 1. eod.) fentartva e mellett a végleges leszámolást a jövőnek; de ez a módozat nem talált kegyelmet a

praktikusok szemében (Ulp. in fr. 45. pr. 35. 2.), ámbár Proculus és Marcellus melegen ajánlották. (l. 55. eod.)¹⁾

Avagy végre alkalmazkodni kell a becslésnél törvényszerűleg elfogadott azon szabályokhoz, melyek az embernek hozzávetőleg elvárható élethosszát, az ő életkorának fokozatai szerint, megállapítják: fentartva itt is, ha az érdekelteknek így tetszik, váratlan eshetőségek tekintetéből annak idején a számvetés kiigazítását. — Emlékezetes, hogy már a r. jogtudósok ismerték az emberi élet-folyamra vonatkozó statisztikai vizsgálódásokat, s épen a Falcidiáról szóló című tartott fenn számunkra tervszerűen készült táblázatot, hihetőleg Ulpianus tollából, melytől, — ha részleteit megczáfolta is azóta a tapasztalás — méltányolva az emberi ismeretek akkori állását, a mai statisztikai tudomány sem vonja meg talán egészen elismerését. A híres fr. 68. Dig. 35. 2. Aemilius Macer művéből való, s az itt közlött schema eredetileg a hagyatéki százalék (*vicesima hereditarium*) kiszámításának segédeszközeül készült, tekintettel az örökségből fizetendő életfogytiglan járó alimentatióra; azonban a Falcidiában is ugyanoly szolgáltatot tehet. Illő helye lesz tehát jelen fejtegetésem végén is, melynek, mint a törvénytételek egyik legérdekesebbike, egyúttal határhőve a

¹⁾ Mostanában épen ezen az úton érhetné el legkönnyebben célját az örökös az által, hogy egy bizonyos megalkudott összegben valamely élet-, tőke- vagy járadékbiztosító intézethez szegődtené be a legatariust az ő évi járadéka fejében, természetesen a legatariusnak hozzájáruló megegyezésével, mely nélkül csak magának az örökösnek volna lekötve a biztosító társaság, az örökös pedig obligóban maradna a legatarius irányában. Ilyenkor a biztosítás díját lehetne legczélszerűbben az *annuum legatum* értéke gyanánt számításba venni. — Ha a legatarius megegyezik az örökösrel s évjáradékhoz való joga fejében biztosítás által elégíteti ki magát, az örökös helyett a jövőre nézve a bizt. társaságot fogadván s ismervén el adósának (*delegatio*): az ily egyezséghez árvaszéki jóváhagyás is volna szükséges, mikor kiskorú, gyámság, gondnokság alatt álló hagyományosok ügye fenn (ámbár a magyar gyámügyi törvény 113., illetve 263. §-ából csak ügyel-bajjal lehet ezt kimagyarázni). — A r. jog szerint pedig még önjogú nagykorúak is csak praetori vizsgálat és engedély mellett köthettek ilyen egyezséget oly járadék-hagyományra nézve, mely nekik élelmezésűl volt szánva. Ezt, a valódi humanismus nyomdokain járva, így rendelte Marc. Aurelius egy oratióban (l. 8. pr. Dig. de transact. 2. 15.).

Különben feljegyzem itt még, mint erre alkalmas helyen, az alimentatiónak, — mikor az végrendeletből jár ki valakinek, — egy különös vonását. A Falcidia alól (az örökösrel szemben) nincsen ugyan kivéve, s reá tehát a valószínűségre alapított számítás a l. 68. Dig. h. t. értelmében teljes mértékben alkalmazni lehet is, kell is. Az élelmezés praestatiója azonban, mikor nem az örökös, hanem egy hitbizományos vagy hagyományos köteles vele; nem szenved megszorítást azért, mert a ki praestálja, maga adózott a Falcidiára. Az alimentatio marad, a meddig csak a legatumból telik. l. 77. §. 1. Dig. de leg. II.

l. 68. Dig. 1. cit. Aem. Macer (libro 2° ad leg. vices. hered.): *Computationi in alimentis faciendae hanc formam esse Ulpianus scribit: ut a prima aetate usque ad annum 20-mum quantitas alimentorum 30 annorum computetur, ejusque quantitatis Falcidia (eredetileg vicesima) praestetur. Ab annis vero 20 usque ad annum 25-um annorum 28; ab annis 25 usque ad annos 30 annorum 25; ab annis 30 usque ad annos 35 annorum 22; ab annis 35 usque ad annos 40 annorum 20; ab annis 40 usque ad annos 50 tot annorum computatio fit, quot aetati ejus ad annum 60-simum deerit remisso uno anno; ab anno vero 50 usque ad annum 55-tum annorum 9; ab annis 55 usque ad annum 60-simum annorum 7; ab annis 60 cujuscunque aetatis sit, annorum 5; eoque nos jure uti Ulpianus ait et circa computationem usus fructus faciendam. — Solitum est tamen a prima aetate usque ad annum 30-simum computationem annorum 30 fieri, ab annis vero 30 tot annorum computationem inire, quot ad annum 60-simum deesse videntur. Nunquam ergo amplius quam 30 annorum computatio initur. Sic denique et si rei publicae usus fructus legetur, sive simpliciter, sive ad ludos, 30 annorum computatio fit. — A törvényhely első felében részletezett szabályt, könnyebb áttekintés végett, az egymásra következő korosztályok kitüntetése mellett így adhatjuk:*

Ha a hagyományos							
1—20 éves korban van, adunk neki még 30 évet,							
ha	20—25	»	»	»	»	»	28 »
	25—30	»	»	»	»	»	25 »
	30—35	»	»	»	»	»	22 »
	35—40	»	»	»	»	»	20 »
40—50 a mennyi 60-ból hiányzik, egyet levonva.							
50—55 éves korban van, adunk neki még 9 évet,							
	55—60	»	»	»	»	»	7 »
60-tól felfelé » » mindig 5 »							

Külön megjegyzéssel e következő pontokat emelem ki. A járadék értékét az előterjesztett módok egyike vagy másika szerint állíthatják meg a felek, a mint megegyeznek. Ha megegyezni nem tudnak, vagy talán a számításnak egyéb (előbb említett) módjait is belevonják a vitába, szabad belátása szerint a bíró határoz.¹⁾ A l. 68. cit. második felében előterjeszt-

¹⁾ Sintenis: III. 215. §. 19. jegyz. — A német írók, kiknek hazájában a római joggal egyetemben a l. 68. cit. is recipiálnak tekintendő, vitakoztak a felett: vajjon, ha a felek e törvényhely alapján elfogadták a számítást, ebbeli megállapodásuk, a mennyiben az ellenkezőt világosan ki nem kötötték, véglegesen avagy ideiglenesen kötelező

tett rövidebb szabályzatot úgy látszik jobban kedvelték, ámbar a 60 évesnél kerosabb emberre hagyott járadékban az eligazodásra alapot nem nyújt.¹⁾ Hogy a járadék leghosszát 30 évre tették, a valószínűség keretében mozgó feltevésnek megjárja élő embereknel; de feltűnő a községekre, — s következésképen más testületekre is — szabályul kimondott alkalmazásában. Nem ugyan azért, mert nem egyezik a l. 3. §. 2. Dig. h. t. 35. 2. tartalmával, mely nem haszonélvezetről, hanem pénzben fizetendő járadékról szól; de mégis azon oknál fogva, mivel egyenesen ellent mond a (Gajus edictum-commentárjaiból vett) két rendbeli törvényhelynek (l. 56. Dig. de usufr. 7. 1.; és l. 8. Dig. de usu et usufr. 33. 2.), mely a municipális városoknak hagyott haszonélvezetet 100 esztendőre teszi, mint egy emberi élet legvégső határára.

Örökletes évjáradék, legyen az akár községnek, testületnek hagyva, akár élő embernek, de az örökhagyó kijelentett akarata szerint, úgy hogy örökösről örököse szálljon: értékeben egyenlő azon összeggel, s azon az összegen mindig megváltható, melynek 4°/_o-kos kamatja meghozza a járadék egy évi összegét: *Si rei publ. in annos singulos legatum sit, cum de lege Falc. quaeratur Marcellus putat, tantum videri legatum, quantum sufficiat sorti ad usuras tricies eius summae, quae legata est, colligendas.* (Paulus in l. 3. §. 2. Dig. h. t. 35. 2.) Ezt, úgy gondolom, bátran lehet oda is kiterjeszteni, hogy az örökös, ha így tetszik neki, a maga jogánál fogva hasonló alapon bárminő járadékot becsülthet és megválthat akkor is, ha e részben a hagyományos ellenzésével találkozni.

erejűnek tekintendő-e? E vitában a közvetítő nézet azt tartja, hogy az ily megalkuvás voltaképen csak arra szolgál, kitudni azt: egyelőre minő összeg erejéig lehessen a hagyományok fizetésére szorítani az örököst. V. ö. Arndts: R. Lex. 332. lap, a 431. jegyz.

¹⁾ A szabályzatnak ezen tökéletlenségét vagy hézagát észrevehén a Bazilikák szerkesztői, e helynek fordításában felvették és hozzátették a »quot ad annum sexagesimum deesse videntur« után itt is a korábbi tételben előfordult »ab annis 60 annorum 5« szöveget, természetesen görög nyelven (Mommсен: Corpus juris I. pag. 514. nota 8.).

Befejezésül.

Visszapillantván mindezek után azon pályára, melyet jelen dolgozatommal megfutottam, valamint az itt folytatott vizsgálódásaim eredményeire: ezek lényeges tartalmát és legáltalánosabb mozzanatait a következő néhány pontban legyen szabad összefoglalnom.

A r. jog régi korszakára vonatkozólag analogiákkal és történeti adatok vizsgálata alapján elég megbízható valószínűséggel kiderítettem, hogy az ide célzó írott törvények megjelenése előtt is a törvénytészki gyakorlat keretében oly intézmény állott fenn, mely a végrendeleti örököszt örökségének hagyományok által történhető túlterhelése ellenében megvédte,

A lex Furiát és Voconiat oly világításban mutattam be, mely a szélteben elfogadott nézetektől tetemesen eltér.

A lex Falcidia alkalmazásának körét, a számos kivételek és azok hatásának pontos megfigyelése mellett, tüzetesen ismertettem az esetek és azok tényálladékanak végtelen változataihoz mérve előadásom menetét s a legnagyobb részt általam egészen önállóan szerkesztett példákat. E közben sok helyt az uralkodó nézeteket lényegesen kiigazítottam, a felmerült kérdéseket többször oly törvényhelyek közlésével kísérve és kiegészítve, melyeket a kézi könyvek vagy tekintetbe sem vesznek, vagy helytelenül értelmeznek; egy-egy pontban meg épen a törvénytárba felvett tételek tarthatatlan voltát is sikerült kimutatnom. — S ha egy igénytelennek tetszhet törvényre, a lex Falcidiára vonatkozó meglepően gazdag anyag-szeret a szakértő közönség előtt feltárván, vállalatomat azon siker koszorúzná, hogy ez által a római remek-jog iránt a mívelt világban elterjedt érdeklődés és megérdemlett tisztelet fokozásához csekély mértékben bár hozzájárulhattam, — ebben én jelen dolgozatomnak — mely ugyanezen tárgynak még eddig nem érintett más oldalról leendő ismertetésében fogja találni folytatását — legszebb jutalmát látnám.

A TARTALOM KIMUTATÁSA.

	Lap
A lex Falcidia történeti és dogmatikai ismertetése. — Bevezetés .	7
1. §. A lex Falcidia keletkezése. — (A korábbi jogállapot. — A lex Furia és lex Voconia)	8
2. §. A lex Falcidia gyakorlati alkalmazásáról általában. (A törvény lassanként történt kiterjesztéséről. A törvény érvényesítésének módjai és perjogi alakjai)	41
3. §. A lex Falcidia alól kivett esetekről. (Hagyományosra rótt hagyomány. Az örökösnek hallgatag lemondása a maga jogáról. Ignorantia juris. Katonák végrendeletei. Az örök-hagyó tilalma. A különféle kivételek különböző hatásai) .	51
4. §. A quarta (Falcidia) kiszámításáról. (A négyféle számvetési míveltet. A tiszta hagyaték megállapítása. A tartozások és követelések számbavételének szabályai és az adós bukásának befolyása. Föltételes adósság és követelés. Azon szerzemény, melyet az örökös a quartán felül megtarthat avagy abba betudni köteles. A quarta kamatai. Miképen kell a megrendelt hagyományokat számbavenni, különösen a kivételeseket? Mikor a hagyományok összege az egész örökséget meghaladja. A substitutio esetén hogyan számítanak a hagyományok? A hagyatéknek, s ebben a megrendelt hagyományoknak, pénzbeli becslése. A hibás becslés és a valódi érték nem ismerésének következményei. Kétes, föltételes, időhöz kötött tartozások, követelések és hagyományok becslésének szabályai. Időszaki járandóságot, különösen életjáradékot tárgyazó hagyományok becsléséről, tekintettel a jogosítottnak feltehető élethosszára) .	67

A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában legújabbban megjelentek:

Alvinczi Péter okmánytára. III. köt. (1685—1689-ig)

közzétették Gergely Samu és Pettko Béla. . . . . 1 frt 50 kr.

Archeologiai Értesítő. Új folyam. VIII. kötet 1 füzet 1 » 20 »

Érsekújvári Codex. (Régi magyar nyelvemléktár IX.

és X. kötet). . . . . 5 » — »

Dante mint politikai író. Domanovszky E.-től . . . — » 10 »

Gelcich József, Raguza és Magyarország összekötte-

téseinek oklevéltára . . . . . 5 » — »

Régi magyar nyelvemlékek. V. köt.: Jordánszky

Codex . . . . . 6 » — »

Pesty Frigyes, Magyarország helynevei I. kötet . . 3 » — »

Wenczel Gusztáv, Magyarország mezőgazdaságának

története . . . . . 2 » 50 »

Péchy Antal, Alsó-Magyarország bányaművelésének

története. II. kötet . . . . . 5 » — »

(Az I. kötet még folyvást kapható. Ára 3 frt 50 kr.)

Megrendelések intézendők a Magyar Tud. Akadémia könyvkiadó-
hivatalába.

Hornyánszky Viktor

akadémiai könyvkereskedő.

Budapest, a Magyar Tud. Akadémia épületében.

